

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

VÝZNAM ETIKY V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Vedoucí práce: doc. Jindřich Šrajber, Dr. theol.

Autor práce: Bc. Jana Kašparová, DiS.

Studijní obor: Etika v sociální práci

Forma studia: Kombinovaná

Ročník: 2.

2017

Prohlášení:

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, dne

Bc. Jana Kašparová, DiS.

Poděkování:

„Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. Jindřichu Šrajerovi, Dr. theol., za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Za přínosné návrhy a postřehy také děkuji odbornému konzultantovi práce doc. Michalu Opatrnému, Dr. theol.“

OBSAH

ÚVOD	6
1 ETIKA	8
1.1 Etické pojmy	8
1.1.1 Úloha morálky v etice	9
1.1.2 Morálka ve vztahu k mravnosti	10
1.1.3 Rozměr svědomí.....	11
1.1.3.1 Charakterizace svědomí	11
1.1.3.2 Podoby svědomí	11
1.1.4 Svoboda	12
1.1.5 Dimenze dobra a zla	13
1.2 Etické hodnoty	15
1.2.1 Lidská důstojnost a lidská práva.....	16
1.2.2 Humanita	17
1.2.3 Solidarita	18
1.2.4 Ctnosti	19
1.2.4.1 Kardinální ctnosti	20
1.2.4.1.1 Spravedlnost	20
1.2.4.1.2 Rozumnost (moudrost).....	21
1.2.4.1.3 Statečnost	22
1.2.4.1.4 Umírněnost	23
1.2.4.2 Společenské ctnosti.....	23
1.2.4.2.1 Pravdivost.....	23
1.2.4.2.2 Zdvořilost	23
1.2.4.2.3 Citlivost a sebeovládání	24
1.2.4.2.4 Přátelství.....	25
2 SOCIÁLNÍ PRÁCE	26
2.1 Pokus o definici sociální práce.....	26
2.2 Systém sociální péče v České republice.....	27
2.2.1 Problémové okruhy v systému sociální péče a jejich etické důsledky	28

2.3	Osobnost sociálního pracovníka.....	30
2.4	Vzdělávání v sociální práci	33
2.5	Poslání etiky v sociální práci	36
2.6	Etické problémy a dilemata v sociální práci	38
2.6.1	Charakteristika dilemat.....	38
2.6.2	Vznik a průběh řešení dilematu.....	39
2.6.3	Možné způsoby vyrovnávání se s dilematickou situací	41
2.7	Náboženské principy jako východisko sociální práce.....	43
3	PREZENTACE VÝZNAMU ETIKY V SOCIÁLNÍ PRÁCI	45
3.1	Krize sociální práce v České republice	45
3.2	Provázanost ve vztahu etiky a sociální práce	46
3.3	Zakotvení a úloha hodnot v sociální práci	48
3.3.1	Problematika profesních hodnot.....	51
3.3.2	Hodnotová orientace sociálního pracovníka	55
3.3.3	Význam konkrétních hodnot v sociální práci	57
3.3.3.1	Solidarita.....	58
3.3.3.2	Sociální spravedlnost.....	58
3.3.3.3	Humanita	58
3.3.3.4	Lidská důstojnost a lidská práva.....	59
3.3.3.5	Jiné etické hodnoty	61
3.3.4	Význam etiky ctností v sociální práci	63
3.4	Význam etického vzdělávání v sociální práci.....	66
3.4.1	Etické kodexy a jejich význam pro sociální práci	70
3.5	Etické teorie a jejich využití v sociální práci	73
3.6	Etická dilemata a problémy v sociální práci	79
3.7	Pokus o redefinici významu etiky v sociální práci.....	85
	ZÁVĚR	91
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	93
	ABSTRAKT	99
	ABSTRACT	100

ÚVOD

Etika se promítá do všech oblastí lidského života, její myšlenky určují hodnotu i smysl každé naší činnosti a navrhuji způsob i směr správného jednání. Etika tedy představuje prostředek pro správné uvažování i chování nejen v běžném životě, ale také v zaměstnání, neboť etické myšlenky jsou součástí většiny psaných i nepsaných kodexů všech povolání a zejména pro sociální práci jsou významným prostředkem pro kvalitní výkon profese i pro samotnou osobnost sociálního pracovníka.

Důležitým požadavkem na povahu sociálního pracovníka je vysoký morální kredit, který je náročné si udržet, pokud je nucen denně čelit mnoha podobám lidského neštěstí, utrpení či sociální nespravedlnosti. Ve své práci se také často setkává s množstvím etických problémů i dilemat a není lehké se v těchto situacích správně rozhodovat. Právě tyto myšlenky mě přivedly k výběru tématu mé diplomové práce, neboť etické povědomí může být dobrou cestou, jak s danými skutečnostmi správně, mravně a v souladu se svým svědomím naložit nejen v individuální rovině, ale i po praktické stránce. Právě zde vidím jeden z důležitých významů etiky pro kvalitní výkon sociální práce.

Cílem mé diplomové práce je reflexe významu etiky v sociální práci. Pokusím se především ukázat, jak je význam etiky chápán v odborné literatuře i v praxi u vybraných autorů, kterým je tato problematika blízká. Pokusím se u nich zobrazit, jaké skutečnosti pokládají ohledně této problematiky za podstatné a důležité a zároveň se pokusím tato fakta na jednotlivých případech z praxe argumentačně doložit. Výzkum bude probíhat především v rámci podrobné studie knih a článků u vybraných autorů či formou studie etických dokumentů souvisejících se sociální prací. Práce by měla zároveň zdůraznit důležitost etiky pro sociální práci.

Práce bude členěna do tří částí. V prvních dvou kapitolách půjde o přiblížení podstaty etiky a sociální práce, na konci druhé části se zaměřím na vybraná etická dilemata, která mohou při výkonu profese nastat a na jejich možná řešení v odborné praxi.

V další části práce se pak již soustředím na jednotlivá zobrazení významu etiky v sociální práci. Z autorů, kteří se o toto téma zajímají, jsem nejvíce využila díla Libora Musila, Mirky Nečasové či Jindřicha Šrajera. Dále jsem využila myšlenky několika dalších odborníků nebo obsah etických dokumentů sociální práce. Ráda bych zobrazila skutečnosti, které se v těchto dokumentech zdůrazňují i jaká uplatnění nacházejí v praxi.

Na konkrétních příkladech se poté pokusím zobrazit význam etiky, etických teorií, hodnot či ctností v sociální práci a též zobrazím etické aspekty na vybraných etických dilematech. Dále se v práci pokusím zdůraznit význam etického vzdělávání i smysl etických pojmů ve známých dokumentech sociální práce. Nakonec se pokusím přednést své vlastní teze k této problematice. Své názory podpořím hlavně argumenty, které měla jednotlivá díla společná. Jedná se o nejdůležitější část práce, kde zohledním myšlenky odborníků se svými a pokusím se na vybraných tezích zobrazit pravý význam etiky v sociální práci v individuální i sociální rovině.

„Skutečně lidské se rodí, když člověk odpovídá na volání druhého, při setkání s druhým“¹

1 ETIKA

První kapitola slouží k přiblížení základních pojmů souvisejících s etikou, zejména těch, které jsem považovala za klíčové pro zvolené téma své práce. Kromě základních pojmů, jako jsou morálka, mravnost, svědomí či například svoboda jsem se podrobněji zaměřila na etické hodnoty, které jsou důležitou složkou pro výkon kvalitní sociální práce. Dále se také soustředím na výčet důležitých lidských cností, neboť správné charakterové nastavení v osobě sociálního pracovníka, klienta a všech dalších zainteresovaných, může být důležitým aspektem, ovlivňujícím kvalitu poskytnuté pomoci. Znalost těchto etických hodnot může dále sloužit ke zkvalitnění sociální práce jako takové, pomáhat v osobním rozvoji (nejen) u samotného sociálního pracovníka a může člověka naučit mravně a spravedlivě posoudit vlastní i cizí smýšlení, rozhodování a jednání.

1.1 Etické pojmy

Etika je původem starořecký výraz pro mrav či obyčej a již od starověku je na ni názíráno jako na nauku o morálce a mravech. Výraz etika bývá ztotožňován či zaměňován mnoha výrazy, jako jsou například praktická filozofie, teleologie, dobrověda nebo dokonce morálka. Všechny tyto pojmy však plně nevyjadřují skutečný význam etiky, ale postihují pouze její část.²

V obecném měřítku se etika zabývá „... studiem lidského chování. Otázky týkající se toho, co „mají“ lidé dělat, proto vedou k základním otázkám o povaze a účelu lidského života. Stejně tak ovšem různá pojetí života, ať už se rodí ve filozofii nebo v náboženství, mají vliv na lidské chování, a tedy i na etiku. Etika se nezabývá pouze průměrnými standardy chování. Jde v ní spíše o hledání toho, co je správné a dobré a jak nejlépe žít. To samozřejmě neznamená zaujmout úzce mravní pohled v tom smyslu, že zavrhneme všechny, kdo nesouhlasí s určitým konkrétním kodexem, ale

¹ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 43.

² Srov. BRNULA, P. Etický kódex sociálních pracovníků. Reálna potreba praxe alebo len nevyhnutnosť. In MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociálnej práci*, s. 40.

zdůraznit, že chceme najít základní hodnoty, podle nichž bychom mohli žít za předpokladu, že povedou ke spravedlnosti a štěstí.“³

Hlavní zájem etiky tvoří normy lidského jednání a rozhodování, velký důraz je zároveň kladen na způsob zdůvodnění těchto rozhodnutí. Morální významnost lidského chování je podmíněna **účastí** (primárně i zprostředkovaně) jedné či více osob, současně musí být zúčastněným osobám zřejmé, že toto jednání může mít **následky**. Významným faktorem je dále dostatek **svobodné vůle**, která pro jedince či skupinu osob znamená možnost volby.⁴

Pro adekvátní zhodnocení lidského jednání představuje podmínku mít všeobecné povědomí o existenci dobra a zla a také disponovat schopností jejich rozlišení. V zásadě tedy platí, že u většiny lidí předpokládáme, že jsou si významu těchto pojmů vědomi a konání dobra a vyhýbání se zlu podmiňují veškeré své chování. Tento bezpodmínečný předpoklad pro mravní jednání je však silně ovlivněn tím, jak každý jedinec tyto pojmy chápe.⁵

Povědomí lidí o roli dobra a zla v životě se nazývá **předporozumění**. Jedná se o lidskou schopnost určit, jaká slova slouží k označení mravní skutečnosti (dobrý x špatný, spravedlivý x nespravedlivý, cnost, zrada), dále o způsobilost užívat je v běžné řeči, přičemž současně očekáváme tuto schopnost i u ostatních lidí. Mravní předporozumění tedy ve výsledku přímo podmiňuje existenci mravního kontextu. Povědomí o těchto mravních skutečnostech lidem dále umožňuje reflektovat a hodnotit mravní jednání nejen u sebe i u druhých, ale i u sociálních útvarů (instituce, zákony).⁶

1.1.1 Úloha morálky v etice

Morálka jako slovo má svůj původ v latinském jazyce ve slově „mos“⁷, což je český výraz pro mrav, obyčej. Pojmem morálka rozumíme soubor společensky respektovaných mravních norem, které mají svůj základ v mravním hodnotovém systému dané společnosti. Vývoj morálky je v každé kultuře a každém historickém období jiný, vždy je však ovlivněn hlasem svědomí i postoji a názory dané společnosti.⁸

³ THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 14.

⁴ Srov. Tamtéž, s. 27.

⁵ Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 14.

⁶ Srov. Tamtéž, s. 13-14.

⁷ Pozn. V tomto směru se v překladu po významové stránce shoduje s pojmem etika.

⁸ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 24.

Etice i morálce můžeme přiřknout společnou snahu o posouzení lidského jednání. Cílem etiky je hodnotit obecnou stránku věci, morálka oproti tomu soustředí svou pozornost na osobní či společenský rozměr jednání.⁹

Morálka a mravní jednání jsou výsledkem racionálního rozhodnutí etiky. Etika dokáže odlišit morálně významné jednání (jednání, které pochází ze svobodné volby a lze jej dále hodnotit) od jednání nesvobodného nebo nevědomého. Vztah morálky a etiky je zároveň zcela rovnocenný, bývá však často chybně prezentován. Tvrzení, že etika se zabývá teorií a morálka se soustředí na praxi, je přinejmenším zjednodušené. Další nevhodnou specifikací je uvažování o etice, jako o zažitém stylu chování lidí v konkrétním společenství, kdy je rozhodování založeno na morálce a hodnotách, které mají původ vně této společnosti. Toto tvrzení není přesné zejména proto, že hodnoty v morálním rozhodování by měly pocházet pouze z lidského přesvědčení a neměly by být takzvaně vnucené.¹⁰

1.1.2 Morálka ve vztahu k mravnosti

Dispozice člověka pro mravní jednání, tedy jednání v souladu s vlastním svědomím, je úzce spjata s jeho emocionálním nastavením i osobnostními předpoklady. K mravnímu jednání, které předpokládá přijetí morálky dané společností, tedy nelze dospět pouze racionálním uvažováním, ale i správným zacházením s vlastními emocemi. Mravní aspekt chování člověka je pak nejvíce viditelný ve chvíli, kdy člověk odsune stranou vlastní potřeby, protože jeho svědomí jej silně nabádá ke správnému rozhodnutí.¹¹

Původ mravního jednání pochází z dobrovolného rozhodnutí každého člověka. Pokud jsou naopak činy podmíněny strachem nebo touhou po ocenění, nemá takové chování žádnou mravní hodnotu.¹² „Další podmínkou mravního jednání jest, aby se stalo činem, skutkem. Kdyby zůstalo jen při vnitřním stavu, byla by mravnost vlastně neuskutečněným pokusem o mravnost. Musí přistoupit vůle, rozhodnutí, **čin**. Úmysl odčinit křivdu nemá plné mravní ceny, nebyla-li křivda plně odčiněna.“¹³

Jestliže morálka souvisí s respektováním daných norem společnosti, pak mravnost tvoří impulz pro její dodržování. Morálka dále představuje hodnotící složku lidského

⁹ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 25.

¹⁰ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 42.

¹¹ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 28.

¹² Srov. BLÁHA, I. A. *Ethika jako věda – úvod do dějin a teorie mravnosti*, s. 81.

¹³ Tamtéž, s. 83.

jednání po stránce dodržování společenských norem, ale to, zda člověk jednal současně také mravně, dostatečně dobře zhodnotit nelze, neboť svědomí jiného člověka nám zůstává skryto.¹⁴

1.1.3 Rozměr svědomí

1.1.3.1 Charakterizace svědomí

Svědomí spočívá ve vnitřní schopnosti člověka zhodnotit vlastní jednání z hlediska jeho morální správnosti. Lidská rozhodnutí tedy můžeme označit za dobrá, pokud jsou v harmonii se svědomím konkrétních jedinců, a naopak za špatná, pokud zde nepadají se svědomím shoda. V antice pro něj Sókratés používal výraz „daimon“, v kontextu křesťanství můžeme svědomí nazvat „hlasem Božím uvnitř nás“. Ve středověku poté došlo k podrobnějšímu rozboru pojmu svědomí a jeho následnému rozdělení do tří základních složek, které se stejnou měrou podílejí na jeho správném fungování.¹⁵

Části svědomí tvoří:

„1. Synderesis – poznání mravních principů, které mají všichni lidé prostě proto, že jsou lidmi. Je to vrozené a neomylné základní vědomí, že zlo máme odmítat a dobro konat.

2. Sapientia (moudrost) – jakási základní názorová orientace konkrétního člověka, která je samozřejmě získaná v průběhu života zkušeností a formací osobnosti.

3. Scientia (vědění) – poznání faktů, které je samozřejmě získané a omylné.“¹⁶

1.1.3.2 Podoby svědomí

Pokud lidské jednání není ve shodě se svědomím, většinou se dostaví výčitky, od nichž může pomoci například upřímné pokání. Pokud se však člověk chová v souladu se svým svědomím, ale zároveň jeho jednání můžeme objektivně zhodnotit jako špatné, vede ho k tomu **svědomí falešné**. Současně platí, že nesprávné je nejenom to, že se takový člověk po vykonání špatného skutku cítí příjemně, ale špatné je též, když v určité situaci pociťuje lítost, protože špatnost z nějakého důvodu nevykonal. Z pohledu křesťanské etiky v tomto případě mluvíme o ztrátě Božího hlasu. Tento hlas uvnitř nás sice nelze ztratit, ale lze jej dlouhodobě umlčet. Právě díky tomu může opakovaně docházet

¹⁴ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 24.

¹⁵ Srov. MACHULA, T. Sebeurčení a autonomie jedince. In *Etika pro sociální práci*, s. 139.

¹⁶ Tamtéž, s. 139.

k nejhorším zločinům, neboť během jejich konání svědomí mlčí. V takovémto případě se jedná o **spící svědomí**.¹⁷

Koncil dále přílehlavě upozorňuje, že „...čím více tedy převládá správné svědomí, tím více ustupují jednotlivci a skupiny od slepé libovůle a snaží se podřídit objektivním mravním normám. Nezřídka se ovšem stává, že se svědomí vlivem nepřekonatelné neznalosti mýlí, avšak tím neztrácí svou důstojnost. To však nelze říci tehdy, když se člověk málo stará o hledání pravdy a dobra a jeho svědomí se vlivem návyku na hřích poněmáhlu stává téměř slepým.“¹⁸

1.1.4 Svoboda

Jan Pavel II. nazíral na svobodu jako na zcela nedotknutelné lidské právo, které člověka předurčuje ke chtění a konání dobra. Jediné svobodné rozhodnutí, které tedy považuje za nepřípustné, je volba zla.¹⁹

Erich Fromm předkládá zásadní myšlenku v otázce existence svobody a odpovědnosti za lidská rozhodnutí, když tvrdí, že „... problém morálního úsudku je často spojován s problémem svobody vůle kontra determinismus. Jeden názor tvrdí, že člověk je zcela determinován okolnostmi, které nemůže kontrolovat, a že myšlenka o jeho svobodě rozhodování není ničím jiným než iluzí. Z tohoto předpokladu pak vyplývá závěr, že člověk nemůže být souzen za své činy, protože je neprovádí svobodně. Opačný názor tvrdí, že člověk má schopnost svobodné vůle, které může dát průchod bez ohledu na psychologické nebo vnější podmínky a okolnosti, a že je proto za svoje činy zodpovědný a může být podle nich posuzován.“²⁰

V současnosti pojem svobody úzce souvisí s problematikou lidských práv a existuje mnoho způsobů, jak na svobodu nahlížet. Ve větším měřítku ji tedy můžeme považovat za bezpodmínečný nárok volnosti například v politickém smýšlení, z pohledu křesťanství je nám svoboda předurčena zásluhou oběti Ježíše Krista. Svoboda však člověka může též zatěžovat, neboť jej staví před možnost volby, která není vždy příjemná. Jiný živočišný druh však tuto možnost nemá, a tak svoboda spolu s rozumem představují dvě dispozice, které jsou vlastní pouze člověku. V současnosti byla do

¹⁷ Srov. KIŠŠ, I. *Sociálna etika*, s. 14-15.

¹⁸ *Gaudium et spes* [online], čl. 16.

¹⁹ Srov. HREHOVÁ, H. *Etika – sociálně vzťahy – spoločnosť*, s. 31.

²⁰ FROMM, E. *Člověk a psychoanalýza*, s. 181.

pozadí odsunuta tematika svobodné vůle nebo volby, spíše se pojmu svoboda užívá v souvislosti se svobodou přesvědčení a svědomí.²¹

Empirismus rozděluje pojem svobody v závislosti na jejím projevu. Rozlišuje **svobodu v jednání**, která se projevuje navenek a je omezena fyzickými předpoklady člověka i okolnostmi prostředí, dále zmiňuje **svobodu v rozhodování**, což je oproti tomu proces vnitřní, který souvisí s intelektuálními a duševními schopnostmi člověka. Tyto dvě formy svobody jsou dle tohoto směru vlastní nejen člověku, ale i zvířatům. Jedinou svobodou, kterou disponuje pouze člověk jako jediná rozumová bytost, je mravně relevantní svoboda neboli svoboda vůle, která není ovlivňována prostředím. Kant ji označil přívlastkem **transcendentální** a považoval ji za mravně soběstačnou a fungující zcela nezávisle na přírodních zákonech. Člověk však ve výsledku nemůže být motivován pouze rozumovou vůlí (Kant) nebo na základě smyslového poznání (empirismus), ale ve svobodném rozhodování musí využívat v určité míře obou dvou v závislosti na situaci.²²

Cílem svobodného jednání by mělo být dobro, pro které se člověk rozhoduje vždy pouze zásluhou svého subjektivního smýšlení, nikoli nátlakem prostředí. Pouze takováto forma svobodného rozhodování předpokládá důstojnost člověka²³ a té „... člověk dosahuje tím, že se osvobozuje z každého zajetí vášní, směřuje k svému cíli svobodnou volbou dobra a účinně a s vynalézavou příčinlivostí si obstará vhodné prostředky. Zaměřenost k Bohu může hříchem narušená lidská svoboda plně uskutečnit jen s pomocí Boží milosti. Každý pak bude muset na Božím soudu skládat účty z vlastního života podle toho, zda konal dobro nebo zlo.“²⁴

1.1.5 Dimenze dobra a zla

V širokém pojetí můžeme na pojem dobra nahlížet jako na „... souhrnný pojem pro vše dobré, hodnotné, kvalitní, prospěšné, skvělé či vynikající, popřípadě čemu nic nechybí, co je žádoucí. Zlo pak reprezentuje pravý opak, tedy zlé, nežádoucí.“²⁵

Povahu dobra nelze uspokojivě vysvětlit formou jakékoli definice, spíše jej můžeme považovat za přirozenou lidskou schopnost **intuitivně** vycítit, co je dobré jednání. Jiný

²¹ Srov. JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 37- 38.

²² Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 71-75.

²³ Srov. *Gaudium et spes* [online], čl. 17.

²⁴ Tamtéž, čl. 17.

²⁵ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*, s. 40.

pohled na dobro nabízí emotivismus, který jej vidí ve věcech, které jsou člověku pocitově příjemné. Tento přístup může být považován za zavádějící, neboť pojem dobro v něm nahrazují osobní **pocity libosti**. Na dobro dále můžeme nahlížet jako na cíl volní a smyslové **žádosti** člověka, kdy by kvality dobra měly spočívat v ušlechtilosti, užitečnosti a měly by jednajícího ve výsledku potěšit.²⁶

Podobně uvažoval také Aristoteles, který viděl smysl lidského života v hledání blaženosti. Tu považoval za nejvyšší dobro, kterého člověk může dosáhnout i za účel veškeré lidské činnosti, volby nebo snahy. Blaženost však Aristoteles nespatřuje ve fyzickém potěšení, v politické činnosti nebo v hromadění majetku, ale v duševní činnosti člověka. Hodnota a účel dobra dle jeho názoru spočívá v dobru samotném či ve vykonaném díle. V tomto směru se staví do opozice proti Platónovi, který v dobru spatřoval pouze ideu.²⁷

Kant oproti tomu podmiňuje morální jednání **dobrou vůlí** utvářenou rozumem. Tu považuje za dobro nejvyšší. Například právě blaženost, která není dobrou vůlí ovládána, se může ve výsledku stát pouze předmětem lidské touhy po materiálním, zdravotním či mocenském užítku. Hodnotu dobré vůle spatřuje již v samotném úmyslu jednat dobře a nezáleží tak na skutečnosti, že dobrý skutek sám o sobě (přes upřímnou a poctivou snahu) nakonec vůbec nebyl vykonán.²⁸

Kantova etika tedy formuluje dobro a mravní jednání jako „...morálně *dobré* tehdy, je-li jeho určujícím důvodem (motivem, „pružinou“) *čistá rozumová forma mravního principu jako taková*. Při mravním jednání jsem motivován přímo mravním zákonem. Jednám takto, protože jsem toto jednání uznal ve smyslu kategorického imperativu za svou povinnost. Vlastním mravním motivem je tedy *rozumový motiv* jakožto *motiv povinnosti*. Jednání je *morálně špatné*, je-li jeho určujícím důvodem *motiv náklonnosti, který odporuje povinnosti*. Konám pak něco, co chci (motiv náklonnosti), ale co bych konat neměl (motiv povinnosti).“²⁹

Utilitarismus oproti tomu stavěl dobré jednání na principu užitku. Mezi neznámější utilitaristy patřil Jeremy Bentham, který dobro spojoval se štěstím a zlo naopak s neštěstím, nebo John Stuart Mill, který kromě pojmu štěstí zohledňoval další složky, ze kterých je dobro složeno. Patřily mezi ně například krása, pravda, ctnost či

²⁶ Srov. MACHULA, T. Základní etické teorie. In *Etika pro sociální práci*, s. 48- 49.

²⁷ Srov. ARISTOTELÉS, *Etika Nikomachova*, s. 25-32.

²⁸ Srov. KANT, I. *Základy metafyziky mravů* s. 19-24.

²⁹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 69.

vědomosti.³⁰ Dle Reamera spatřuje utilitarismus dobré jednání ve výsledku, který obecně představuje největší dobro anebo množství dobra, které směřuje k co největšímu počtu lidí.³¹

Z pohledu humanistické etiky Ericha Fromma má člověk přirozené sklony k dobru dány již od narození a zlo oproti tomu v člověku vzniká vlivem špatných podmínek v rámci jeho vývoje. Podobně uvažoval i Sókratés, který neviděl zlo uvnitř člověka, ale v lidské nevědomosti. Opačný názor než Erich Fromm měl Augustin, který považoval zlo za vrozenou dispozici, a to vinou Adamova „dědičného“ hříchu. Tento rozpor v názorech na původ zla v člověku je po staletí jedním z nejčastějších témat etických diskuzí. V současnosti panuje na toto téma smířlivý postoj, který přiznává člověku jeho důstojnost, ale zároveň připouští jeho přirozený sklon ke špatnosti.³²

1.2 Etické hodnoty

Pojem hodnota je ve většině české i zahraniční literatury zanedbáván a nedostatečně objasňován. Definovat pojem hodnoty je tedy velice obtížné, autoři se většinou uchylují k neurčitým či jinam odkazujícím definicím nebo například uvádějí, že ho lze využít mnoha způsoby, že má vícero významů nebo že je obtížné ho odborně vyložit.³³ Stejně tak Dávideková uznává, že je tento pojem pro etiku klíčovým, ale přesto pojem hodnoty „... není možné přesně definovat, je však možné vymezit jeho chápání – hodnoty související s lidskými zájmy a potřebami, s rozhodováním, jak jednat a s etickými normami a hodnocením. Hodnoty můžeme chápat jako cokoli, co má pro nás význam, v konkrétním smyslu jsou to věci, které stojí za to, aby se po nich toužilo. Etické hodnoty mají svůj základ v dobru, které představují, jsou poznatelné a uskutečnitelné pouze v prostoru svobody a jsou tedy vlastní pouze člověku.“³⁴

Lidé na hodnoty nazírají mnoha způsoby a povědomí o nich se neustále mění, hodnoty samy o sobě však zůstávají stále stejné. Jejich největší cenu lze najít v situacích, kdy je člověk užívá s láskou a pro konání dobra ve prospěch druhých. Mezi

³⁰ Srov. BANKS, S. *Ethics and Values in Social Work*, 50- 51.

³¹ Srov. REAMER, F. G. *Social work values and ethics*, s. 67.

³² Srov. FROMM, E. *Člověk a psychoanalýza*, s. 166-171.

³³ Srov. MACHULOVÁ, H., MACHULA, T. Nedostatečná definice pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, č. 1, s. 97- 98.

³⁴ DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 25.

hodnoty může patřit člověk, láska, život či přátelství.³⁵ Hodnota „... dále dává individuální a jedinečnou autenticitu lidem, událostem, věcem. V hodnotě jsou obsažené vícere dimenze – metafyzické (Bůh, duch), filozofické (pravda), etické (dobro), estetické (krása).“³⁶

1.2.1 Lidská důstojnost a lidská práva

Pojem lidské důstojnosti je velmi složité specifikovat, obecně však platí, že ji lze rozdělit do dvou druhů. Důstojnost, jež je přisuzována bez rozdílu všem lidem od narození, se nazývá inherentní. Oproti tomu důstojnost kontingentní je přisuzována pouze konkrétním lidem s ohledem na jejich skutky či osobnostní předpoklady, díky kterým zasluhují uznání. Toto pojetí na jednu stranu vyzdvihuje lidské charakterové vlastnosti či schopnosti, avšak může inklinovat k jisté diskriminaci lidí, kterým se těchto kvalit nedostává, a nelze ji tak označit za spravedlivou.³⁷

Důstojnost spočívá „... hlavně ve svobodě a odpovědnosti, také jako nutný předpoklad osobních vztahů či lidské vztahovosti. V náboženském pojetí je důstojnost člověka, jako Bohem stvořené bytosti, určena jeho podobností s ním.“³⁸ První znaky ukazující na důležitost důstojnosti každého člověka lze najít již u antických filozofů, kteří považovali každého člověka za výjimečnou, rozumem obdařenou bytost, která je podřízená a odpovědná požadavkům společnosti. Z pohledu náboženství má pojem důstojnosti kořeny v tradici židovského národa jako národa vyvoleného Bohem a stvořeného k Jeho obrazu. Dle etiky Immanuela Kanta je lidská důstojnost určena nenahraditelnou a absolutní hodnotou člověka jako rozumové bytosti.³⁹

Vasil Gluchman považuje lidskou důstojnost za schopnost vnímat jiného člověka „... bez ohledu na jeho pohlaví, rasu, světonázor či náboženské přesvědčení, minimálně jako rovnocenného sobě samému. T. Nagel to vyjádřil v takové podobě, že morální rovnost je základem všech lidských práv.“⁴⁰

První nárok na nutnost realizace lidských práv vznesl již ve starověku Mojžíš a následně i další proroci. V Novém zákoně poté přišel s požadavkem na rovnost **všech**

³⁵ Srov. HREHOVÁ, H. *Etika – sociálně vztahy – společnost*, s. 133.

³⁶ Tamtéž, s. 133.

³⁷ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, č. 2. s. 110.

³⁸ MACHULA, T. Důstojnost. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 204.

³⁹ Srov. Tamtéž, s. 204-205.

⁴⁰ GLUCHMAN, V. *Člověk a morálka*, s. 150.

národů, pohlaví i společenského postavení apoštol Pavel. Výraznější zásluhy na rozvoji lidských práv však přišly až během Velké francouzské revoluce a s ní spojeným mottem: „Svoboda, rovnost, bratrství“. První pokus oficiálně sepsat a uzákonit některá lidská práva byl učiněn v severní Americe ve státě Virginia roku 1776. I když však mají lidská práva bohatou historickou zkušenost, největší zásluhy za jejich rozvoj si připisuje období první poloviny dvacátého století, zejména přijetí *Všeobecné deklarace lidských práv OSN* z roku 1948.⁴¹

Mezi základní práva, obsažená v dokumentech OSN, patří práva občanská, která „... zaručují člověku právo na život, rovnost, svobodu, ochranu osobnosti a soukromí. Politická práva zaručují právo na účast na společenském životě a zahrnují především právo být občanem státu, právo na svobodu být osobností, tedy právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na svobodu přesvědčení a projevu, na rozšiřování informace a myšlenky, dále právo sdružovat se za účelem obhajoby svých zájmů a právo svobodně se pohybovat.“⁴² Mezi další základní lidská práva patří ekonomická, kulturní a sociální práva. V novém znění Charty jsou základní lidská práva postavena na demokratických hodnotách, která garantují občanům EU práva na⁴³ „... důstojnost, rovnost, svobodu, solidaritu, participaci a spravedlnost.“⁴⁴

1.2.2 Humanita

Pojem humanismus nebo jinak řečeno lidskost je odvozen z latinského slova *humanitas*, tj. lidský. Základní myšlenkou humanismu je úcta a láska k druhému člověku a je založen na důvěře v ostatní lidi i respektu k jejich důstojnosti. Lidskost dále inspiruje a motivuje člověka ke konání dobra ve prospěch ostatních, a to výhradně z nesobeckých důvodů.⁴⁵

Z pohledu křesťanské sociální etiky tvoří právě láska k bližnímu spolu se spravedlností její základní principy. Již židovská náboženská nauka hlásala lásku ke svým bližním, soustředila se však pouze na příslušníky stejného národa či kmene, nikoli

⁴¹ Srov. KIŠŠ, I. *Sociálna etika*, s. 270.

⁴² TOMEŠ, I. Lidská práva jako východisko sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 159.

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 159.

⁴⁴ TOMEŠ, I. Lidská práva jako východisko sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 159.

⁴⁵ Srov. DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 25- 26.

na cizince. Náboženskou etiku posunul Ježíš na vyšší úroveň, když mezi bližní a nutnost projevů lásky a milosrdenství k nim rozšířil na všechny lidi. Typickým příkladem všestrannosti této etiky je podobenství o milosrdném Samaritánovi.⁴⁶

Pojem humanity se v evropských zemích rozšířil a zdokonalil zásluhou filozofa J. G. Herdera, podle kterého tento pojem „... obsahuje: lidstvo, lidskost (humánnost), lidská práva, lidské povinnosti, lidskou důstojnost, lásku k lidem. Humanita je podle Herdera vloha, která musí být rozvíjena podle přírody, ducha a duše; v procesu života rozvíjí člověk svou humanitu prostřednictvím řeči a výchovy. Herder vidí člověka jako obraz stvořitele s jeho schopnostmi a tvůrčími možnostmi (zvláště možností sebereflexe) v souvislosti s přírodou stvořenou Bohem. Člověk stojí uvnitř přírody a řídí se tak zákonem sebezáchovy a sebezdokonalování. Takto popsanou existenci člověka jako obrazu Božího a současně začleněného do přírody označuje Herder jako humanitu. Humanita se může stát orientační hodnotou.“⁴⁷

1.2.3 Solidarita

Solidarita předpokládá vrozenou touhu člověka žít ve společenství dalších lidí a jejím základním principem tedy musí být „... vzájemná připravenost a ochota lidí navzájem se podporovat. Stojí na pevné a trvalé odhodlanosti usilovat o obecné blaho, protože všichni jsme odpovědni za všechny.“⁴⁸

Již od starověku fungoval člověk jako společenská bytost, zcela závislá na většině, a tím i podřízená jejím potřebám. Tohoto povědomí o člověku a jeho podřízenosti společnosti si byl vědom již Aristoteles a jeho učení bylo dále v raném středověku vlivem křesťanství obohaceno o důraz na individuální kvality jedince. Později se myšlenka o konání společného dobra rozvíjela na základě přirozeného zákona, který předpokládá existenci přirozených dober v člověku, mezi něž patří například přátelství. Mimo jiné je v tomto období odkazováno na novozákonní argumenty pro konání univerzálního dobra.⁴⁹

V Novém zákoně vystupuje jako symbol mezilidské solidarity samotný Ježíš. Jelikož on sám vyrůstal na útěku a ve velké chudobě, sympatizoval se stejně znevýhodněnými a bojoval za jejich práva. Jedním z jeho posláních bylo rozšiřovat

⁴⁶Srov. KIŠŠ, I. *Sociálna etika*, s. 44.

⁴⁷KŘIŠŤAN, A. Humanita. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 201.

⁴⁸MACHULA, T. Solidarita. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 203.

⁴⁹Srov. Tamtéž, s. 203.

povědomí o Božím dohledu nad chudými a péči o ně a zároveň přinášel varování, že konání zla, zejména ze strany bohatých, povede k trestu v posmrtném životě. Příkladem může být jeho podobenství o boháčovi a Lazarovi, které slouží ne jako příslib zvýhodnění v posmrtném životě pro utiskované, ale má být spíše upozorněním, že všechny dobré či špatné skutky spáchané na chudých budou brány tak, jako by byly spáchány na něm samotném.⁵⁰

Již zesnulý papež Jan Pavel II. poukazoval na fakt, že „... všechny sociální problémy by se měly řešit cestou dialogu a solidarity“⁵¹, zároveň však upozorňoval, že země, které se i nepřímo podílely na úpadku jiné země či jí způsobily křivdu (jedná se především o země třetího světa), mají morální povinnost podílet se na jejich rozvoji. Toto konání zároveň považuje za jakousi formu očisty pro bohaté lidi prostřednictvím šíření dobra na celé zemi.⁵²

1.2.4 Ctnosti

Pojem ctnosti můžeme v případě rozumových ctností označit za dispozici k dobrému konání určité činnosti, mravní ctnosti jsou oproti tomu trvalé sklony a směřují vždy k dobru a dobrému jednání, a to i když se nejedná o snadnou cestu, jak dobra dosáhnout. Tím, že dochází k opakovanému dobrému jednání, pozice ctnosti se v člověku upevňuje a pokud se naopak o ctnost řádně nepečuje, může ji člověk lehce ztratit.⁵³

Ve starověkém Římě byly ctnosti spojovány spíše s fyzickými a bojovými schopnostmi mužů, časem zde však převládl vliv Řecka a jeho sklon obdivovat spíše vlastnosti ducha, které jsou rozumem usměrňovány k mravnímu jednání. Později ve středověku vstoupily do popředí pozornosti ctnosti rytířské, mezi které se překvapivě řadily láska, vlídnost a soucit.⁵⁴

Tomáš Akvinský, stejně jako před ním stoikové, Aristoteles i Platón, zařadil mezi základní ctnosti rozumnost, spravedlnost, statečnost a uměřenost. Ty však nemají svůj původ v křesťanství, ale jsou výsledkem rozumového zvažování člověka a prostředkem

⁵⁰ Srov. KIŠŠ, I. *Sociálna etika*, s. 309.

⁵¹ HREHOVÁ, H. *Etika – sociálně vzťahy – spoločnosť*, s. 287.

⁵² Srov. Tamtéž, s. 287.

⁵³ Srov. PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 89- 90.

⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 89.

k mravnímu vedení života, kterému tak dávají smysl. Mezi teologické ctnosti, které jsou uvedeny v Novém zákoně, řadí víru, naději a lásku.⁵⁵

1.2.4.1 Kardinální ctnosti

1.2.4.1.1 Spravedlnost

Platón vidí spravedlnost v rovnoměrném rozvržení zásluh všem, kterých se jednání týká, a to dobrých i špatných. Aristoteles oproti tomu sice rozděluje spravedlnost na korektivní a distributivní, avšak její podstatou je tatáž myšlenka, tj. každému se nakonec dostane pouze toho, co si zaslouží. V případě korektivní spravedlnosti to znamená, že se člověku dostane odměny, nebo trestu a je jedno, zda se jedná o občanský nebo trestní proces. V obou případech platí, že obě soupeřící strany mohou být u soudního řízení dobrovolně či naopak, cestou ke spravedlivému rozhodnutí by však vždy měla být naprostá nestrannost rozhodujícího. Distributivní spravedlnost se vztahuje spíše ke spravedlivému rozdělení například majetku nebo povinností a výsledný verdikt je též podmíněn nestranným rozhodováním.⁵⁶

Aristoteles ctnosti obecně rozděloval na rozumové a mravní, přičemž mravní ctnosti představují střed mezi dvěma extrémními vlastnostmi. Spravedlnost je v tomto případě jedinou výjimkou, kdy obě její krajnosti tvoří nespravedlnost. Pojem spravedlnosti uvádí v souvislosti s právem a směřuje ji tedy spíše do politického dění. Považoval ji zároveň za ctnost nejvyšší, která garantuje rovnoprávnost mezi lidmi, neboť ji člověk nesměřuje pouze vůči sobě samému, jako je to u jiných ctností, ale také k ostatním lidem.⁵⁷

Nejdůležitější zobrazení spravedlnosti jako mravní ctnosti v Bibli souvisí především s plněním všech příkázání od Boha, který sám jako naprosto poctivý svědomitě trestá a odměňuje i všechny lidi podle toho, jak si to zasloužili svým jednáním. Ve Starém zákoně je spravedlnost vkládána především do rukou autorit a mocných, mezi které patřili soudci či králové, kteří ze své pozice mohli ovlivňovat a rozhodovat o osudu druhých, a měli tak být ostatním vzorem v chování ke slabším. Všeobecně byl člověk

⁵⁵ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 80.

⁵⁶ Srov. TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*, 281-284.

⁵⁷ Srov. ARISTOTELÉS, *Etika Nikomachova*, s. 111-116.

považován za spravedlivého, pokud se choval čestně, bezúhonně a mravně. V Novém zákoně je dále zmíněno, že tuto podobu spravedlnosti Ježíš dovedl k dokonalosti.⁵⁸

Dle Johna Rawlse je dobrá společnost „... taková, kde jsou nejen etablovány zásady spravedlnosti, nýbrž také veřejné vědomí je určováno (mravním) *smyslem pro spravedlnost*.“⁵⁹

Právní řád, jak jej známe dnes „... v mnohém čerpá z pramenů římského práva. Navazuje na tradiční rozlišení druhů spravedlnosti:

Spravedlnost zákonná upravuje poměr občana ke společnosti.

Spravedlnost podílná upravuje poměr společnosti podle zásluh, postavení, schopností. Tato spravedlnost nechrání pouze výhody, ale také ukládá povinnosti (například platit daně, absolvovat vojenskou službu aj.).

Spravedlnost směnná upravuje poměr mezi občany navzájem. Usiluje o naprostou rovnost mezi tím, co člověk přijal a co dává. Uplatňuje se nejen v obchodě, ale i pokaždé, když se uzavírá nějaká dohoda.

Spravedlnost sociální zachovává správnou rovnováhu mezi stavy a třídami lidské společnosti a všemi členy lidského společenství.“⁶⁰

1.2.4.1.2 Rozumnost (moudrost)

Moudrost představuje „... základní ctnost, která pomáhá v jednotlivých případech rozlišovat, co dělat a čeho se varovat. Ctnost moudrosti se získává přemýšlením, skromností a zkušenostmi, tedy postupně a v závislosti na čase.“⁶¹

Rozum považují Aristoteles i Platón za jednu z nejdůležitějších ctností člověka, neboť rozum lidem umožňuje nalézt dobro a dle Aristotela je dobré jednání ve spolupráci s náklonností dokonce provázeno i pocity štěstí. Oproti tomu Kantova povinnostní etika předpokládá rozum též jako nejdůležitější podnět pro morálně dobré jednání, avšak upozorňuje, že člověk tak musí činit se sebezapřením, nikoli s radostí. Později zastával smířlivější postoj a na základě kritiky Friedricha Schillera připustil, že dobré jednání může působit radost, avšak stále platí, že důvodem pro ně by měla být hlavně povinnost. Stejně tak i Tomáš Akvinský považoval rozumnost za jednu

⁵⁸ Srov. PESCHKE, K. *Křesťanská etika*, s. 207-209.

⁵⁹ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 243.

⁶⁰ PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 98-99.

⁶¹ Tamtéž, s. 95.

z nejvyšších ctností a teologickou ctnost víry považoval za Boží dar, který rozum povyšuje na další úroveň.⁶²

Tomáš dále rozlišuje rozum teoretický, který má prvek obecnosti a můžeme z něho vyvodit další závěry. Praktický rozum oproti tomu staví člověka před rozhodování, jehož výsledky nejsou předem jasné.⁶³ Dle jeho názoru je rozumnost „...schopnost, získaná cvičením v praxi, dospět při zvažování situačních nahodilostí k praktickému soudu, který říká, *jak lze za těchto okolností optimálně realizovat dobro*. Je to jakýsi *cit pro to, co je v dané situaci mravně správné*.“⁶⁴

1.2.4.1.3 Statečnost

Statečnost je většinou spojována s hrdinskými skutky, avšak skutečná ctnost se skrývá ve vnitřním boji člověka s každodenními nástrahami života. Ve spolupráci s trpělivostí pomáhá snášet nepřízně osudu, a to nejen ve vážných případech, ale i ve zdánlivě nenáročných životních situacích.⁶⁵

Pojem statečnost umísťuje Aristotelova etika hledání středu mezi zbabělost a přílišnou smělost a jeho využití vidí především v prospěchu společnému dobru. Spolu se spravedlností a rozumností se tedy jedná o ctnost, která slouží především společenskému dobru, tedy jednání ve prospěch druhých. Výjimku tvoří pouze umírněnost, která se vztahuje k vlastnímu životu člověka.⁶⁶

Největší hodnota spravedlnosti spočívá v tom, že „... se projevuje nejvíc tam, kde se zdá, že je veškerá snaha marná a pomoc nepřichází. Právě tehdy se znenadání objeví morální síla, která odstraňuje i původně nepřekonatelné překážky. Statečnost je tedy ctnost, která aktivizuje volní úsilí překonat vnitřní či vnější překážky na cestě k dobru. Mohl by vzniknout dojem, že se statečnost projevuje teprve v krizových situacích. Pravdou však je, že se v ní cvičíme už přijímáním různých malých protivenství, snášením nepříjemností, zklamání, proher nebo fyzických bolestí.“⁶⁷

⁶² Srov. ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 131-138.

⁶³ Srov. Tamtéž, s. 139.

⁶⁴ ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*, s. 139.

⁶⁵ Srov. PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 96.

⁶⁶ Srov. TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*, s. 194-197.

⁶⁷ PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 96.

1.2.4.1.4 Umírněnost

Umírněnost je ctností, která úzce souvisí se sebezapřením člověka v situacích, které jsou mu tělesně či smyslově příjemné. Její hodnota spočívá v lidské schopnosti odolávat životním požitkům a ponechávat je ve vhodné a únosné míře. Zároveň však platí, že čím je neřest lákavější, tím větší sebezapření je zapotřebí. Výrazným pomocníkem, který člověka motivuje v chování tak, aby nepřekročil hranice vůči sobě i druhým, je stud.⁶⁸

1.2.4.2 Společenské ctnosti

1.2.4.2.1 Pravdivost

Aristoteles pravdomluvnost označoval za zlatý střed mezi záludností a chlubitostí. Její největší hodnotu pak spatřoval v situacích, kdy se člověk řídí pravdou ne v zásadních otázkách, ale ve věcech postrádajících důležitost. Zdánlivě by se tak člověk pravdy držet nemusel. Člověka a lidské jednání tedy označuje za dobré, pokud se řídí pravdou v každé situaci, život i jednání v pravdě je tak odrazem jeho vnitřního smýšlení.⁶⁹

Křesťanská etika přikládá velkou důležitost hodnotě pravdivosti, která předpokládá vnitřní otevřenost pravdě, konání v souladu s pravdivou skutečností jak ve vlastních skutcích, tak i v jednání s druhými lidmi. Pravdu nelze nijak ovlivnit, změnit, vyhnout se jí či ji ignorovat, protože jejím zdrojem je Bůh a úkolem člověka je pouze naprosté podřízení se pravdě, neboť nepravdivost je překážkou správného jednání i projevem neúcty k Bohu.⁷⁰

Lhaní je z morálního hlediska omluvitelné pouze tehdy, pokud se zamlčením pravdy ochraňují práva jiného člověka. Stejně tak pokud člověk část pravdy vynechá v zájmu dobra jiného a jedná zcela v dobrém úmyslu šetřit jeho city, je tato částečná pravda z morálního hlediska omluvitelná. Dalším případem zdánlivého lhaní je mlčenlivost, ke které je člověk například zavázán svou profesí.⁷¹

1.2.4.2.2 Zdvořilost

Ať už se jedná o jakékoli společenství lidí, všechna disponují určitými zvyklostmi ve vzájemných vztazích, které jsou projevem vzájemné úcty a usnadňují komunikaci. Některé zvyky jsou shodné pro všechny lidi na světě, jiné jsou specifické pouze pro

⁶⁸Srov. PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 97.

⁶⁹Srov. ARISTOTELÉS, *Etika Nikomachova*, s. 105.

⁷⁰Srov. PESCHKE, K. *Křesťanská etika*, s. 319.

⁷¹Srov. PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 99-100.

určitý okruh lidí. Ve všech případech však platí, že tyto zvyklosti tvoří základ pro fungování mezilidských vztahů. Někdy může být zdvořilé vystupování pouze pozlátkem nebo maskou, kdy jsou ostatním lidem skutečné motivace utajeny, avšak ať už jsou úmysly jakékoli, jádrem zdvořilého vystupování a jednání by měl být vždy takt a empatie, které lidem umožňují jednat s ostatními (navenek) v úctě, a tím tak posilovat mezilidské vztahy.⁷²

Tato společenská ctnost může být cestou „... jak dát na srozuměnou, že k druhému chováme úctu, a potud je to základní ctnost. Často se nám stává, že přijedeme do cizí země, ve které neznáme zásady zdvořilosti. Zdraví se úklonou, podáním ruky, obejmutím, polibkem nebo jen slovně atd.? Jsou to jednání, jimiž se v určité společnosti vyjadřuje, že člověk druhého uznává. Jaká jednání to jsou, to se společnost od společnosti liší.“⁷³

1.2.4.2.3 Citlivost a sebeovládání

Dle Adama Smithe je soucítění s druhými způsob, kterým vyjadřujeme náklonnost a účast s neštěstím nebo nepříjemnou situací druhého, kdy člověk zároveň očekává, že pokud by situace byla opačná, ostatní budou soucítit s ním. Tento druh účasti by však neměl směřovat pouze k rodině či přátelům, ale ke všem lidem obecně. V blízkých vztazích se však předpokládá, že soucítění bude mít větší intenzitu. Míra soucítění však také souvisí s reakcí postiženého, která pokud je nepřiměřená, nemusí vyvolat soucit, ale pouze stud za „trpícího“. Smith na druhou stranu také upozorňuje, že absence soucitu vede ke znehodnocení, disfunkci a zániku vztahu.⁷⁴

Pro správné zhodnocení neštěstí trpícího by měl pozorovatel zapojit dvě hlavní ctnosti, a to odpovídající dávku citlivosti a sebeovládání, neboť snaha o trpělivost se zdánlivě nepřiměřenou reakcí trpícího může ve výsledku vést k porozumění ze strany pozorovatele.⁷⁵ Dle Smithe je důležité „... hodně cítit pro druhé a málo sám pro sebe, mírnit afekty vztahující se k vlastní osobě a podvolovat se afektům blahovolným tvoří dokonalost lidské přirozenosti, a může samo vytvořit mezi lidmi onen soulad citů a afektů, v němž spočívá veškerý její půvab a vhodnost. Tak jako je vznešeným zákonem křesťanství milovat svého bližního jako sebe sama, je vznešeným příkazem

⁷²Srov. PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 101.

⁷³TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*, s. 199.

⁷⁴Srov. Tamtéž, s. 222.

⁷⁵Srov. Tamtéž, s. 223.

naší přirozenosti milovat sebe sama pouze tak, jak milujeme svého bližního, nebo – což vyjde koneckonců nastejno – jak je náš bližní schopen milovat nás.⁷⁶

1.2.4.2.4 Přátelství

Důležitou součástí pro fungování přátelství je schopnost mít rád sám sebe, která bývá většinou u lidí kritizována, avšak dle Aristotela je nejdůležitější podmínkou pro lásku k druhým, právě láska k sobě samému. Pokud je tedy člověk dobrým sám k sobě, může dobro a dobré skutky prokazovat i ostatním lidem čistě proto, že pomoc potřebují. Takováto forma přátelství je však nerovným svazkem, kdy city obdarovaného jsou daleko slabší než náklonnost dárce. Stejně tak platí, že lidé daleko více milují lidi, vztahy či díla, jejichž získání je stálo větší úsilí.⁷⁷

Dle Aristotela není podstata přátelského vztahu v získávání rozkoše nebo jakéhokoli užitku, jako formy dobra, kterou člověk dobrovolně přijímá od druhého. Pravé přátelství spočívá pouze ve chtění dobra nejen pro sebe, ale i pro druhého, právě proto, že je dobrým člověkem. Takovéto přátelství tedy stojí na předpokladu, že se dva či více lidí nevyužívají k vlastnímu prospěchu, neboť dobří lidé jsou k sobě přirozeně přitahováni a nemají tohoto zapotřebí. Zároveň upozorňuje, že lidé vysokého věku či nepříjemné povahy navazují a udržují přátelství daleko hůře než třeba mladí či přirozeně vlídní lidé, kteří mají větší radost ze života.⁷⁸

Starý zákon zmiňuje důležitost přátelství ve vztahu k Bohu, neboť „...ten, kdo ctí Hospodina, bude mít dobré přátele, bude si jich hledět jako sám sebe.“⁷⁹ Apoštol Jan zachází ve svém smýšlení dále a upozorňuje, že „...nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele.“⁸⁰

⁷⁶TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*, s. 223-224.

⁷⁷Srov. ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*, s. 215-217.

⁷⁸Srov. Tamtéž, s. 183-186.

⁷⁹ Sírachovec 6:17, *Bible online - Bible21*[online].

⁸⁰ Jan 15:13, *Bible online - Bible21*[online].

„Chápání hodnot sociální práce a profesní etiky je nezbytné pro efektivní výkon sociální práce.“⁸¹

2 SOCIÁLNÍ PRÁCE

Úkolem druhé kapitoly je spíše okrajově nastínit obsah sociální práce. Soustředí se spíše na etické aspekty této profese v osobě sociálního pracovníka, dále na samotnou etiku v sociální práci a její etická dilemata.

2.1 Pokus o definici sociální práce

Definovat uspokojivě sociální práci zkoušelo ve svých publikacích již mnoho odborníků, avšak mezi názory nepanuje velká shoda, neboť každý se snaží vyzdvihnout různou mírou důležitosti či zaměření této profese.⁸² Například Alice Masaryková odlišila svým specifikováním oboru sociální práci od prosté charitní činnosti, kdy ji mimo jiné označila za práci velmi náročnou, která vyžaduje velkou pečlivost, rozhodnost a plné nasazení i zaujetí pracovníka.⁸³

Zpočátku patřily některé aktivity sociální práce pod záštitu církve, konkrétněji k její pastorační činnosti. Její velký rozmach nastal v období konce osmnáctého století, kdy započala výuka pastorální teologie ve školských zařízeních. Do konce poloviny století devatenáctého pak pastorační činnost souvisela vždy s nějakým důležitým zmocněním jedince či postavením na úřadě kněžské autority. Činnost spočívala logicky spíše v náboženské péči o člověka, jelikož však měli kněží přístup fakticky ke všem lidem, byla jejich činnost soustředěna také na sociální péči. Postupem času vliv církve vinou celosvětových společenských událostí slábl, a tím se také i minimalizovaly její kompetence. V oblasti sociální péče o občany se však její funkce nezměnila a starost

⁸¹ LEVICKÁ, J., FILOVÁ, Z. Etické problémy v sociální práci. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*, s. 126.

⁸² Počátky sociální práce lze nalézt již ve starověku, kdy například judaismus ve svých zákonech upravoval chování lidí ve vztahu k otrokům, chudým, nemocným nebo starým lidem, ženám a částečně i k cizincům. Nejednalo se sice o profesionální sociální práci, avšak je zřejmé, že potřeba pomáhat druhým lidem a sociální chování člověka jako bytosti společenské bylo znát již od samého počátku. V těchto dobách se pomoc soustředila spíše na bližní, a teprve s nástupem křesťanství a nauky Ježíše Krista se formy pomoci přenesly na všechny lidi. Později byly služby pomoci potřebným spjaty s činností církve a až ve dvacátém století máme první zmínky o profesionální sociální práci, která se poměrně rychle rozvinula do podoby, v jaké ji známe dnes.

⁸³ Srov. BAKOVÁ, D. Etika v práci sociálního pracovníka. In MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 82-83.

o finančně či společensky znevýhodněné občany byla stále předmětem pastorační činnosti.⁸⁴

Profesionální sociální práce je založena především na nutnosti zavést odborné vzdělávání v tomto oboru a vytvoření jeho příslušného informativního vymezení. Sociální práce v Čechách i ve světě byla zpočátku spojena spíše s dobrovolnickou činností, která byla provozována především v rámci různých dobrovolnických a charitativních sdružení. Mezi největší osobnosti rozvoje sociální práce i jejího vzdělávání patří Mary Richmondová, Alice Solomonová či zakladatelka první sociální školy Polka Helena Radlinská. V Čechách se na rozvoji povědomí o sociální práci podílela například již výše zmiňovaná Alice Masaryková.⁸⁵

Sociální práci můžeme v současnosti zařadit mezi pomáhající profese založené na odborné pomoci jedinci či skupině v nepříznivé sociální situaci, a to prostřednictvím školeného sociálního pracovníka. Sociální činnost provozují také sociální služby, které zajišťuje státní sociální politika a to ve formě předcházení nepříznivým jevům či řešením již nastalé situace například prostřednictvím sociálních dávek či služeb sociální péče.⁸⁶

Posláním sociální práce je především poskytovat různé formy pomoci. Pokud se jedná o dopomáhání pouze ve vztahu ke klientovi a řešení jeho nepříznivé situace, může se jednat o několik podob pomoci. Patří mezi ně doprovázení, poradenství, informování či terapie, přičemž každá tato forma vyžaduje jinou podobu opory nebo míru angažovanosti. Sociální práce se však nezavazuje pomáhat pouze konkrétním klientům, ale musí svou činnost podřizovat nárokům zadavatelů služeb, kdy forma pomoci (v závislosti na metodě sociální práce) může spočívat například ve snaze o změnu prostředí klienta.⁸⁷

2.2 Systém sociální péče v České republice

V České republice existuje rozvinutý systém pomoci v podobě sociálních služeb, sociálních dávek i sociálního pojištění, který je založen na vzájemné podpoře občanů.⁸⁸

⁸⁴Srov. KŘIŠŤAN, A. Praktická teologie a sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 147.

⁸⁵Srov. PAULÍK, K. A KOL. *Uplatnění věd o člověku v sociální práci*, s. 9-11.

⁸⁶Srov. Tamtéž, s. 9-11.

⁸⁷Srov. JANEBOVÁ, R. Pomoc. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 207.

⁸⁸ Srov. např. *MPSV.CZ: Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online].

Díky tomu se Česká republika může řadit mezi sociální státy s rozvinutou sociální sítí i systémem vzdělávání v tomto oboru, neboť bez patřičného vzdělání tuto profesi nelze vykonávat.⁸⁹

V současnosti podléhá nastavení sociální péče, sociální pomoci i systém sociálních dávek legislativní moci státu. Rozkvět sociálního systému v ČR můžeme spatřovat především od roku 1990, kdy se rozšířil zejména systém pomoci pro nezaměstnané osoby, který do roku 1989 v podstatě neexistoval.

V současnosti existuje všestranný systém sociálního zabezpečení, který slibuje pomoc všem nepracujícím, mezi které můžeme zařadit nejen nezaměstnané, ale i staré, nemocné či postižené a invalidní osoby nebo třeba pomoc v období těhotenství a péče o dítě. V případě, že u člověka nezankla schopnost pracovat, ale do zaměstnání z nějakého důvodu nedochází, je takový člověk v evidenci na spádových úřadech práce, v případě, že se jedná o dlouhodobou nezaměstnanost, pobírá takový člověk nakonec pouze dávky hmotné nouze. Ty mají zajistit základní lidské potřeby, tj. stravu a částečně mohou přispět i na bydlení (dávka hmotné nouze – doplatek na bydlení).⁹⁰

V případě dávek pro seniory či zdravotně postižené existuje kromě vyplácení důchodu poměrně mladinově zavedená dávka příspěvku na péči, jež je určena osobě s omezenou schopností se postarat o své potřeby. Vyplácí se ve čtyřech stupních a příjemce si z ní většinou hradí služby sociální péče, v případě pobytu v některé z pobytových institucí náleží celá dávka pečujícímu zařízení.⁹¹

2.2.1 Problémové okruhy v systému sociální péče a jejich etické důsledky

Česká republika se může oprávněně pyšnit označením „sociální stát“, neboť se snaží pokrýt všechny cílové skupiny, které se ocitly v náročné životní situaci tak, aby byly zajištěny alespoň jejich základní životní potřeby.⁹² Nastavení sociální politiky státu by se dalo označit za ideální, přesto najdeme mnoho eticky diskutabilních témat, jako jsou například zneužívání sociálních dávek či existence klientů, které sociální sítí propadají.

⁸⁹Srov. zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, 2006, ve znění platném k 1. 1. 2017.

⁹⁰Srov. např. *MPSV.CZ: Ministerstvo práce a sociálních věcí* [online].

⁹⁰ Srov. zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, 2006, ve znění platném k 1. 1. 2017.

⁹¹ Srov. Tamtéž.

⁹² Srov. Tamtéž.

Dávka příspěvku na péči vznikla jako prevence nutnosti nástupu do pobytových sociálních zařízení a tím přispěla k realizaci možnosti co nejdelšího pobytu v domácím prostředí. Senior má možnost si z příspěvku na péči hradit služby domácí péče nebo služby osobní asistence anebo může dávku vyplácet pečující osobě (v ideálním případě členovi rodiny). Z praxe je zřejmé, že vznik dávky příliš neprodloužil pobyt zdravotně postižených a seniorů v domácím prostředí, neboť mnoho lidí si nemůže dovolit ukončit zaměstnání a celodenně pečovat o blízkou osobu, i když je vyplácena dávka v nejvyšší možné míře.

Mezi nejčastější rozporuplné situace v případě vyplácení této dávky patří samozřejmě její zneužívání, kdy velmi často neplní finanční částka svůj účel a peníze skončí jako forma podpory členům rodiny. Původní účel dávky, tedy podpora příjemce při financování sociálních služeb či vyplácení peněz pečující osobě, není ve výsledku vůbec splněn. Zároveň není ani nijak uspokojivě vyřešen kontrolní systém pro vyplácení dávky a úřady nemají ani možnost sledovat, jestli finance skončí tam, kde to určuje zákon. K další formě zneužívání dávky může dojít v případě, že příjemce nebo pečující osoba či zařízení nenahlásí hospitalizaci příjemce ve zdravotnickém zařízení. Ať už je příčinou neohlášení této skutečnosti nedbalost, zapomnětlivost či je toto činěno úmyslně, skutečnost je taková, že dávka je vyplácena, i když na ni není nárok. Úřad práce nemá možnost zjistit, že je příjemce dávky hospitalizován, pokud po této skutečnosti nezačne sám pátrat. Vzhledem k tomu, jak velké množství příjemců dávky existuje, není reálné tuto skutečnost u každého kontrolovat.⁹³

Zneužívání sociálních dávek je v České republice všeobecně často skloňovaným tématem a často je i podbarveno nesnášenlivostí vůči konkrétním menšinám. Na jednu stranu xenofobní výroky nejsou v žádné situaci ospravedlnitelné, na stranu druhou má běžný pracující občan právo při poctivém odvádění svých daní a přispíváním do systému pojištění být rozhořčen, že jiní do tohoto systému nepřispívají vůbec. Ideální nastavení vzájemné solidarity a pomoci znevýhodněným tedy dokonalé ani být nemůže, pokud část obyvatelstva dlouhodobě podporuje jinou. I toto mohou být výrazná negativa sociálního státu. Jedním z následků této společenské situace může být

⁹³Pozn. Jedním z řešení této situace může být komunikace se sociální pracovníci zdravotnického zařízení, která by měla k dispozici seznam příjemců dávky a mohla by včas hospitalizaci nahlásit. V dnešní době probíhá toto hlášení pouze na přímý dotaz úřadu práce a pacient musí dát s tímto ohlášením písemný souhlas.

i výrazná nechuť ze strany českého obyvatelstva podporovat menšiny jiné, a to například v souvislosti s aktuální migrační krizí.

Mezi další problémy v současném nastavení systému sociálního zabezpečení patří ohrožené skupiny obyvatel, které propadají sociální sítí. V současnosti patří mezi nejohroženější skupinu občanů lidé, kteří na vyplácení důchodu z nějakého důvodu nedosáhnou. Oficiálně je jim sice přiznán status důchodce (starobní či invalidní), avšak občan přijímá pouze dávku hmotné nouze. Důvodem pro tento stav bývá většinou neplacení povinného pojištění, celoživotní evidence na úřadu práce i celkově špatný životní styl (bezdomovectví). Ten je většinou i důvodem špatného zdravotního stavu, kdy člověk skončí zcela závislý na péči druhé osoby, ale nemá si z čeho hradit pobyt v příslušném zařízení.⁹⁴ Většina těchto osob bývá dlouhodobě hospitalizována ve zdravotnických zařízeních, odkud mají možnost být přeloženy například na sociální lůžko. Spolu s dávkou hmotné nouze a špatnou sociální anamnézou je však problém takového člověka v budoucnosti umístit v příslušném sociálním zařízení.

2.3 Osobnost sociálního pracovníka

Vykonavatelé sociální práce „... v praktické podobě jsou sociální pracovníci. Sociální pracovníci napomáhají k rozvíjení sebeúcty a vlastní zodpovědnosti jednotlivců.“⁹⁵ Kvality sociálního pracovníka určuje jeho schopnost respektovat a dodržovat hodnoty sociální práce, profese však také vyžaduje vědomostní přehled ve velkém množství oborů, mezi něž kromě znalosti lidských práv patří též orientace v právu trestním i občanském. Dále je vyžadováno široké spektrum znalostí z oblasti sociologie (tematika genderu, urbanizace, vyloučených skupin atd.). Pole působnosti sociální práce dále často přichází do styku také s obory, které pracují s osobností jedince či regulují mezilidské vztahy. Řadíme mezi ně nejen zdravotní formu pomoci v podobě psychologie, sociální pediatrie či psychiatrie, ale pro činnost sociálního pracovníka má též rozhodující význam problematika z oblasti práva, politologie, filozofie či náboženství.⁹⁶

⁹⁴Pozn. Ve většině těchto případů nelze spoléhat ani na pomoc rodinných příslušníků, neboť veškeré vazby jsou často zpretrhány a buď rodina, či klient odmítají vzájemnou spolupráci. Stejně tak se od řešení těchto případů distancují i některé městské úřady, a to mnohdy z důvodu, že nemají představu, jak situaci řešit.

⁹⁵DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 28.

⁹⁶Srov. MATOUŠEK, O. A KOL. *Základy sociální práce*, s. 10.

Představy o podobě sociální práce bývají poměrně rozmanité, avšak většina odborníků se shodne, že úkolem sociálního pracovníka je pomoci klientům orientovat se v jejich vlastním světě a též jim dopomoci vyrovnat se s náročnými požadavky jejich okolí. Klientům je potřeba pomoci překonat potíže, které jim brání v jejich sociálním prostředí správně fungovat, a to způsobem, který znamená uspokojivý výsledek pro obě strany.⁹⁷

Mezi požadavky na osobnost sociálního pracovníka patří především silná schopnost vcítit se do problémů klienta, což je často obtížné, neboť životní zkušenosti pracovníka a klienta bývají mnohdy výrazně rozdílné, a je tak těžké klienta pochopit a respektovat. Pracovník by měl být také schopen chovat se k člověku, kterému pomáhá, vřele a upřímně a v řešení situace by měl prokázat silnou dávku přizpůsobivosti, tvořivosti, důslednosti, vytrvalosti a improvizace. Všechny tyto schopnosti by však byly k ničemu, pokud by sociální pracovník neměl respekt k lidským právům či neměl kvalitní osobní žebříček životních hodnot a i jistou dávku nadání a zkušeností. Pokud sociální pracovník nebude schopen uplatnit své schopnosti, nemusí a často ani nemůže vzájemný vztah s klientem fungovat zvlášť, v případě, že klient nechce svou situaci řešit.⁹⁸

Sociální pracovníci jsou „... na jedné straně vázáni vztahem ke svým klientům a pracují na uspokojování jejich potřeb (vykonávají pomoc), ale na druhé straně je SP společenskou institucí, jejímž posláním je prosazovat společenské normy a hodnoty (vykonávají kontrolu). Nedílnou součástí SP je balancování mezi „pomocí“ a „kontrolou“, mezi závazkem ke klientům a závazkem ke společnosti, mezi „rolí obhájce klienta“ a „rolí agenta společnosti“.“⁹⁹

V tomto směru jsou na sociálního pracovníka kladeny větší nároky než na pracovníky jiných pomáhajících oborů, neboť je v této profesi přítomna jistá různorodost v očekávání ze strany klienta i ze strany úřadů, v jejichž rozhodnutích navíc v důsledku vládních nařízení panuje věčná variabilita. V těchto neustále se měnících pracovních podmínkách se musí sociální pracovník umět rychle zorientovat a zároveň se jim také podřizovat.¹⁰⁰

⁹⁷Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 85.

⁹⁸Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce: podklady ke stížím studentů a ke kazuistickým seminářům*, s. 23.

⁹⁹JANEBOVÁ, R. Pomoc. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 207.

¹⁰⁰Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 85.

Mimo nutnost čelit výše zmíněným různorodým očekáváním se musí sociální pracovník umět také orientovat v možnostech, které klientům pro řešení situace nabízí sociální politika státu a musí je umět dále náležitě využívat mimo jiné i v součinnosti s pracovníky jiné odbornosti či ve spolupráci s dalšími institucemi. Systém sociálního zabezpečení umožňuje sociálnímu pracovníkovi nabízet klientům odpovídající sociální služby a (nebo) žádosti o sociální dávky¹⁰¹, avšak „... ne všichni klienti dokážou samostatně nebo s podporou svých blízkých tyto zdroje využít tak, aby jim to pomohlo zvládat jejich obtížné životní situace. Úkolem sociální práce je jednak pomoci klientovi na tyto zdroje „dosáhnout“ a dále najít takový způsob jejich užití, který by byl z hlediska sociálního prostředí i z hlediska klienta účinný. Při plnění tohoto úkolu se sociální pracovníci často setkávají s tím, že podmínky přístupu k nabízeným zdrojům, které vymezili zákonodárci, mohou být překážkou překonání klientových potíží.“¹⁰²

Je zřejmé, že profese sociální práce klade na sociálního pracovníka velké požadavky, a to jak na jeho osobnost, kdy je vyžadováno široké spektrum znalostí, dovedností a schopností, tak i na jeho charakterové dispozice. Po zástupcích pomáhajících profesí je navíc velice často požadováno naprosté odevzdání se profesi a ponoření se do problémů ostatních lidí. Je tedy zřejmé, že toto povolání může vykonávat pouze člověk, který je dostatečně psychicky silný, empatický a zároveň schopný obětovat druhým svůj čas, svou energii a zároveň nesmí příliš chybovat.

Častým negativem výkonu povolání sociálních pracovníků, zdravotníků či například učitelů bývá nedostatek projeveného vděku, kdy vše, co klienti přijímají, je bráno jako samozřejmost a na straně druhé je jakákoli chyba považována za obrovské lidské i profesní selhání, což zdiskredituje nejen pracovníka, ale i profesi samotnou. Takový pracovník nemá ani příliš velké zastání před společností a je mu často odepřena možnost obhajoby jeho „chyb“. Dále se často zapomíná na skutečnost, že i zástupci pomáhajících profesí jsou také pouze lidé, a to lidé, kteří často chybují, mají své problémy a osobní životy. Skutečnost, že i přes určitou míru sebeobětování, dobrých úmyslů a vložené energie (často za nízké finanční ocenění) se pomáhající pracovníci nedočkají vděku ani pochopení, znamená, že tvoří skupinu nejvíce ohroženou syndromem vyhoření.

¹⁰¹Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 85-86.

¹⁰²Tamtéž, s. 86.

2.4 Vzdělávání v sociální práci

Podmínkou pro vykonávání sociální práce v České republice je příslušné vzdělání v oboru prostřednictvím vyšších odborných nebo vysokých škol. Vzdělávání se však neuskutečňuje pouze v oboru samotné sociální práce, ale ve velkém množství příbuzných věd či oborů, které s ní souvisejí. Mohou mezi ně patřit sociologie, psychologie, politologie, zdravotní vědy, právo, kriminologie, náboženství, historie a v neposlední řadě samozřejmě filozofie a etika. Kromě patřičného vzdělávání též „...dnešní komplikované společenské poměry vyžadují odbornou přípravu nejvyšší kvality. Nejde jen o prosté vědomosti, jde o schopnost pracovat s informacemi a tvořivé uplatňování osvojených dovedností.“¹⁰³

Vzdělávání v sociální práci má v České republice poměrně bohatou historii, která sahá do počátku dvacátého století, kdy vznikaly první vyšší či vysokoškolské formy vzdělávání. Tento rozvoj však byl na několik desítek let téměř zcela přerušeno, svého rozkvětu dosáhl opět po roce 1989, kdy se vzdělání tohoto oboru dalo dosáhnout prostřednictvím rozmanité nabídky oborů či programů na vyšších odborných i vysokých školách.¹⁰⁴

Požadavky na vzdělání sociálních pracovníků začíná vyšším odborným či vysokoškolským studiem, avšak zdaleka tím nekončí. Naopak, stejně jako například zdravotníci, jsou sociální pracovníci povinni se vzdělávat po celou dobu výkonu své profese. Mezi státem povinné nastavení v průběžném vzdělávání patří absolvování 24 povinných hodin v rámci různých specializovaných kurzů či školení, mnoho dalších vzdělávacích aktivit se však uskutečňuje také v rámci supervizních setkání či různých akcí na podporu cílových skupin sociální práce. Supervize jsou též velkou pomocí v prevenci syndromu vyhoření.

Další rozvoj a vzdělávání pracovníků často není záležitostí zaměstnavatelů, ale pracovníků samotných a je to především jejich iniciativa, co by je mělo vést k péči o realizaci vlastních schopností v zaměstnání. Další rozvoj, učení se novým poznatkům a novým pohledům na problematiku a získávání nových zkušeností vede rovněž k vybudování širokého spektra vztahů potřebných pro výkon profese, ke zvýšení čínorodosti pracovníka a ke zlepšení efektivity a kvality práce. Pomoc a inspiraci může

¹⁰³ NAVRÁTIL, P. Současné pojetí a dilemata disciplíny. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Základy sociální práce*, s. 192.

¹⁰⁴ Srov. PAULÍK, K. A KOL. *Uplatnění věd o člověku v sociální práci*, s. 17.

pracovník získat prostřednictvím člověka, jehož vědomosti převyšují v určité oblasti ty jeho, nebo díky kolegům, se kterými může aktuální situaci prodiskutovat. V případě osobní krize může najít oporu v osobě supervizora.¹⁰⁵

Sociální pracovníci se často potýkají s problémem, spočívajícím v očekávání klientů, která mohou být v kontrastu k nabízeným službám. Pokud pracovník není schopen splnit pomocí svého zaměstnání přání a potřeby klienta, měl by být schopen jej odkázat na příslušného odborníka. Pokud se jedná o problematiku ze sociální oblasti, není tento úkol zase tak složitý, neboť sociální pracovníci by měli mít základní přehled o úřadech a sociálních dávkách, které vyplácejí, i o sociálních službách a zařízeních. Sociální práce však velice často vyžaduje také povědomí o službách, organizacích a způsobech pomoci, které do jejich oboru spadají spíše okrajově. Jedná se například o široké spektrum zdravotnických nebo spirituálních služeb nebo o formy psychiatrické nebo psychologické pomoci. Současná doba je navíc nakloněna i specifickým formám pomoci, mezi které patří východní medicína či psychosomatika nebo různé méně vhodné formy „služeb“, jako jsou ezoterika, astrologie nebo různé podoby věšectví.¹⁰⁶

Průběžné vzdělávání má své velké opodstatnění, neboť neustále přibývá nových specifických situací či komplikovaných případů a panuje neustálá snaha vytvářet modelové situace pro způsoby řešení. Stále také vznikají nové zákony, nové typy dávek, zařízení, povinných programů (například pro každoroční dokládání údajů o službě na krajské úřady) či zákonů, do kterých je třeba se v rychlosti zasvětit a naučit se je používat.¹⁰⁷ Svě důležité místo ve vzdělávání má v rámci oboru také výuka etiky, která je součástí vzdělávání na vysokých školách, ale kurzy průběžného vzdělávání se této disciplíně příliš nevěnují. Ve světě je vzdělávání v etice věnována daleko větší pozornost, než je tomu v České republice, ale existují dlouhodobé snahy o změnu tohoto nedostatku.

¹⁰⁵ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, s. 116-117.

¹⁰⁶ Pozn. Klientů nebo jejich příbuzných, kteří dělají důležitá životní rozhodnutí na základě rad těchto spirituálních forem pomoci, v praxi neustále přibývá. Nejedná se však pouze o mladší ročníky, ale lidi středního věku. Pouze u klientů seniorského věku převládá větší náklonnost k náboženské víře.

¹⁰⁷ Pozn. Mnoho nových zákonů nebo programů, které vznikají například i pro výpočet a výplatu dávek, se většinou setká s velmi závažnými problémy v jejich užívání. Často nejsou programy schopny plnit základní funkce, nepočítají se specifickými situacemi, kterých je skutečně mnoho, anebo prostě nefungují. Je otázka, zda je na vině skutečnost, že je vytvářejí lidé (firmy), které danému oboru nerozumí nebo je tomu tak z důvodu náročnosti oboru.

V současnosti se sociálnímu pracovníkovi může hodit také orientace v alternativních metodách pomoci, mezi něž patří například ve zdravotnictví oblast psychosomatiky, neboť mnoho lidí k podobným metodám pomoci velmi tíhne. Důležité jsou též znalosti zvyklostí jiných kultur, náboženství a pracovník by měl také mít povědomí o aktuálním dění ve světě. Důležitým pomocníkem ve výkonu profese je též znalost *Etického kodexu sociálních pracovníků České republiky*, *Mezinárodního etického kodexu* a mnoha dalších dokumentů, mezi něž může patřit například *Deklarace lidských práv OSN* či *Úmluva o právech dítěte*.

Dle celosvětového etického kodexu by cílem každého etického kodexu mělo být vytyčení klíčových hodnot, které určují charakter sociální práce a také nabízejí souhrn morálních zásad, na jejichž bázi vzniká specifikace etických pravidel důležitých pro výkon profese. Náplní funkce etického kodexu by též mělo být určení sporných okamžiků či podpora při snaze o pochopení etických dilemat.¹⁰⁸

Kodex zdůrazňuje „... následující hodnoty:

- služba,
- sociální spravedlnost,
- důstojnost a hodnota osoby,
- význam lidských vztahů,
- bezúhonnost,
- lidská práva.“¹⁰⁹

Z pohledu křesťanství je pro výkon této profese další důležitou hodnotou láska k bližnímu.¹¹⁰

Etický kodex může být zároveň velkým pomocníkem v situacích, kdy nastane u pracovníka konflikt hodnot, a následně i vznik etického problému či dilematu a pracovník si není jistý správným řešením případu. Tento etický dokument však disponuje množstvím nedostatků, což znamená, že jeho využití pro praxi může být nedostatečné, příliš všeobecné a často i problematické.¹¹¹

¹⁰⁸ Srov. LEVICKÁ, J., LEVICKÁ, K. Popoluška, alebo etika slovenskej sociálnej práce. In MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 16.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 16-17.

¹¹⁰ Srov. BRNULA, P. Etický kódex sociálních pracovníků. Reálna potreba praxe alebo len nevyhnutnosť. In MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 44.

¹¹¹ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 106-107.

2.5 Poslání etiky v sociální práci

Etika má v sociální práci své uplatnění, které je klíčové pro správné nastavení osoby a činnosti sociálního pracovníka a též výrazně ovlivňuje úspěšný a kvalitní výkon profese. Pochopení etických hodnot i povědomí o významu a důležitosti etických pojmů, jako jsou například morálka, svoboda, mravnost, svědomí či dobro a zlo a dále ztotožnění se s nimi, znamená vedle nastavení sociální práce v rámci sociální politiky, metod sociální práce, podoby sociálních služeb, schopností pracovníka nebo kvality vzdělávání, základ pro její dobré a správné užití v praxi. Etický manuál se v pomáhajících profesích realizuje prostřednictvím všeobecných etických kodexů i kodexů konkrétních zařízení. Samotnou „... etiku sociální práce můžeme chápat jako 1. studijně teoretickou disciplínu uschopňující sociálního pracovníka kriticky posuzovat dilemata a problémy své praxe, anebo jako 2. soubor norem, hodnot a postupů přijatelných v profesní praxi sociální práce. Toto druhé pojetí úzce souvisí s metodami sociální práce.“¹¹²

Etiku v sociální práci lze jednoduše označit buď za jakýsi manuál, který napovídá, jak správně jednat v rámci této profese, popřípadě jak své vystupování dále reflektovat z hlediska mravního hodnocení, nebo na ni lze pohlížet obsáhleji jako na nástroj, který uvažuje o praktické stránce profese a snaží se ji eticky rozebrat a zároveň nabízí cestu pro možné zlepšení všech zúčastněných z mravního hlediska. Etika zajišťuje neustálé zkvalitňování sociální práce, ovlivňuje všechny lidi, kteří se na ní přímo i nepřímo podílejí, i společnost jako takovou.¹¹³ Jednou ze základních podmínek kvalitně provedené sociální práce je skutečnost, že pouze po lidech lze požadovat etické jednání a pouze jim lze tedy přiznat lidskou důstojnost. U osoby sociálního pracovníka může vést uvědomění si vlastní důstojnosti k rozvíjení jeho vlastních kvalit, jeho osobnosti i přiměřené podoby sebelásky, která přímo podmiňuje lásku k ostatním lidem. Sociální pracovník promítá do své práce sám sebe, své zkušenosti a hodnoty a pozitivní vztah k sobě samému, k ostatním lidem i ke světu, což má vliv na kvalitu jeho práce. Ta spočívá také v respektu vůči důstojnosti klienta, jeho potřebám, přáním a hodnotám.¹¹⁴

¹¹² FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 19.

¹¹³ Srov. Tamtéž, s. 154-155.

¹¹⁴ Srov. BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. Základné predpoklady morálneho jednanja v sociálnej práci. In KAPPL, M., SMUTEK, M. a TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*, s. 379-380.

Etika sehrává tedy svou úlohu v utváření osobnosti i vystupování a rozhodování samotného sociálního pracovníka. Jeho morální nastavení i celkový obraz, který v tomto směru navenek vyzařuje, bude mít dopad na smýšlení a ochotu klienta k řešení jeho problému a má velký vliv na to, jak bude vypadat budoucí spolupráce. Klient se nachází v podřízené pozici a automaticky to pro něj znamená vstup do vztahu, který z jeho pohledu není zdaleka rovnocenný, tudíž to u něj může vyvolat řadu negativních pocitů. Sociální pracovník, který zde vystupuje z pozice moci, by se tedy měl především vyvarovat jakýchkoli soudů či obvinění na adresu klienta, neboť jeho úkolem je především být klientovi rádcem. Velký vliv na kvalitu profesionální práce mají také vztahy na pracovišti i vztah pracovníka k sobě samému, což se ve výsledku zrcadlí i ve vztahu ke klientům.¹¹⁵

Felix Biestek nabízí 7 základních etických principů, na kterých může být založen kvalitní a úspěšný vztah sociálního pracovníka a klienta¹¹⁶. Sociální pracovník by měl především respektovat **jedinečnost** každého klienta, jeho **emocionální projev** a měl by přijmout jeho **přednosti i nedostatky**. Dále by se měl umět **vžít do pocitů klienta** a podle toho zvolit i vhodný způsob svého chování. Pracovník má sice možnost **hodnotit názory či jednání** klienta (nikoli jeho charakter), ale nikdy by neměl narušit klientovo **právo na svobodné rozhodnutí**. Důležitým aspektem, který podporuje důvěru klienta v sociálního pracovníka, je příslib **mlčenlivosti**. Pokud si je pracovník vědom, že není schopen být diskrétní, například v případě, že by zamlčení informací mohlo poškodit pracovníka či jeho zaměstnavatele, společnost nebo jiné klienty, měl by předem klienta na tento fakt upozornit.¹¹⁷

Etika má v sociální práci své uplatnění také ve formě hodnotových systémů jednotlivých klientů. Tyto hodnoty mohou být kulturně či společensky podmíněny, některé si dokonce mohou u konkrétního klienta vzájemně odporovat, a to například u lidí vysokého věku, kdy se u seniorů potřeba nezávislosti dostává do protikladu k požadavku určitého stupně dopomoci. Schopnost sociálního pracovníka

¹¹⁵ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, s. 113.

¹¹⁶ Klientů může být více, může se jednat o celou skupinu klientů, komunitu či společnost jako takovou.

¹¹⁷ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 37-38.

orientovat se v tomto hodnotovém systému klienta výrazně přispívá k naplňování jeho přání a vede také k vnitřní spokojenosti.¹¹⁸

Etika sociální práce je samostatný obor, který je pro praxi zcela zásadní a bez kterého se **kvalitní** sociální práce neobejde. Pracovníkům pomáhá lépe se zorientovat ve své profesi a ve složitých situacích, slouží k rozvoji osobnosti samotného pracovníka a určuje principy i hodnoty sociální práce. Orientace v těchto etických zásadách dává zároveň sociálnímu pracovníkovi možnost a zejména schopnost identifikovat, kdy jsou porušována práva klienta, kdy dochází k nespravedlnosti v případě či systému, to znamená, kdy je třeba pokusit se sjednat nápravu.

2.6 Etické problémy a dilemata v sociální práci a jejich možná řešení v praxi

2.6.1 Charakteristika dilemat

Pro řešení náročných situací v rámci profese sociální práce je klíčové, zda se jedná o situaci problematickou, či zda je sociální pracovník postaven před takzvané dilema. Mezi danými pojmy existuje zásadní rozdíl, neboť v případě, že pracovník řeší problém, existuje zpravidla způsob, jak případ správně vyřešit, i když se výsledek pracovníkovi osobně nezamlouvá. Pokud však pracovník čelí dilematu, je obvykle postaven před rozhodnutí, kdy musí volit mezi dvěma možnostmi, přičemž ani s jednou z nich nepanuje vnitřní shoda a zároveň ani jedna nevede k naplnění potřeb či přání klienta. Ve výsledku je pracovník nucen zvolit možnost, která se jeví jako nejméně špatné řešení situace a je nucen čelit možným nepříznivým následkům takového rozhodnutí. V případě, že se jedná o dilema morální, může být dlouhodobě zatíženo i pracovníkovo svědomí.¹¹⁹

Mezi nejzákladnější etické problémy v sociální profesi patří otázky, do jaké míry a jestli vůbec ovlivňovat životní situaci klienta, dále musí pracovník hodnotit, kteří klienti jsou prioritou nebo kterým z nich poskytnout více péče. Dále se sociální pracovník dotazuje, do jaké míry se má konkrétním klientům věnovat a nakonec, kdy je na místě spolupráci ukončit.¹²⁰ Pro předcházení etických problémů „... Kurt Darr

¹¹⁸ Srov. HROZENSKÁ, M. Fenomén hodnot v práci se staršími lidmi. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*, s. 138.

¹¹⁹ Srov. MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 109-110.

¹²⁰ Srov. LEVICKÁ, J., FILOVÁ, Z. Etické problémy v sociální práci. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*, s. 127-128.

(1987) zdůrazňuje, že každý manažer sociální práce by měl rozvíjet nejenom profesní, ale i svoji individuální etiku. Profesní a individuální etika by měly vytvářet funkční celek. Vymezil čtyři základní principy, jejichž respektováním můžeme zabránit i vzniku etických problémů. Tyto principy musí dodržovat především manažeři:

- autonomnost,
- dobročinnost,
- neškodnost,
- spravedlnost.¹²¹

Nejběžnější dilemata v sociální práci můžeme rozdělit do sedmi druhů. „Jsou to dilemata: Mezi komplexními a zjednodušenými cíli. Mezi množstvím klientů a kvalitou poskytovaných služeb. Mezi rovnocenným přístupem ke všem klientům a upřednostňováním některých z nich. Mezi jednostranností a symetrií ve vztazích s klienty. Mezi procedurálním a situačním přístupem k problémům klienta. Mezi poskytováním materiální a nemateriální pomoci. A mezi snahou zasáhnout včas a obavou z unáhleného zásahu.“¹²²

2.6.2 Vznik a průběh řešení dilematu

Sociální pracovník „... musí počítat s tím, že se ocitne v tenzi mezi svými osobními hodnotami a hodnotami klienta, svého zaměstnavatele a vůbec celé profese sociální práce. Tak vznikají určité konflikty hodnot, již zmíněné problémy a dilemata v sociální práci.“¹²³ Proces vzniku samotného dilematu začíná ve chvíli, kdy se požadavky na řešení problému klienta neslučují s možnostmi pracovníka pro jeho splnění. Tyto situace vznikají například v případě malého časového prostoru na řešení příliš velké poptávky, respektive není v takovémto případě dostatek času na absolutní vyřešení problému klienta. Pracovník je tedy postaven před skutečnost, že nemůže cele naplnit cíle svého klienta a zároveň naplnit očekávání spolupracovníků na univerzální vyřešení problému, to jest nutnosti vyřídit to nejpodstatnější a zároveň učinit vše nezbytné. Ve třetí fázi se¹²⁴ „... v dilemata v očích sociálních pracovníků mění jen ty konflikty

¹²¹ LEVICKÁ, J., FILOVÁ, Z. Etické problémy v sociální práci. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*, s. 130.

¹²² MUSIL, L. "Ráda bych vám pomohla, ale..." *Dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 45.

¹²³ FLÍDROVÁ, M., OPATRŇÝ, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, 2014, č. 2, s. 122.

¹²⁴ Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 88.

očekávání, vůči nimž jsou pracovníci „morálně citliví“, což znamená, že jsou schopni si „uvědomit morální povahu této situace“.¹²⁵ V konečné fázi se pracovník musí rozhodnout mezi dvěma skutečnostmi, z nichž ani jedna nenaplnuje jeho představu vysněného řešení. Následně se však může rozhodnout, že není v jeho silách situaci měnit, a tedy není morálně zodpovědný za jakékoli následné řešení. Pokud ale není tohoto schopen a není ochoten vzdát se svých „ideálů“, je nucen čelit dilematu.¹²⁶

V profesi sociální práce může často dojít k dilematickým situacím v případech, kdy se pracovník rozhoduje mezi pomocí a kontrolou, tedy mezi závazkem vůči klientovi a povinnostmi vůči společnosti. Pomoc, která je směřována pouze a přímo ke klientovi a k řešení jeho problému, může být poskytována formou doprovázení, poradenství, vzdělávání či prostřednictvím terapie. Dilema může vzniknout například v situaci, kdy sociální pracovník usoudí, že je vhodné klientovi poskytnout jinou formu pomoci, než si žádal, protože je, dle jeho profesionálního názoru, toto řešení pro klienta vhodnější. Z etického hlediska je správné tuto možnost klientovi navrhnout, avšak zároveň je ve výsledku namístě respektovat klientovo přání. Jiný problém nebo dilema se objevuje také v případě, že pracovník z objektivních důvodů musí přejít od pomoci klientovi ke kontrole, tj. musí dát přednost potřebám společnosti před těmi klientovými.¹²⁷

Ať už se jedná o začínajícího či již zkušeného sociálního pracovníka, většina odborníků se shoduje, že při řešení dilematu v praxi je zapotřebí uspořádaný postup, kterým je možné se řídit, aby dané dilema mohlo být úspěšně vyřešeno. Nejznámější postupy pro řešení etických problémů a dilemat nabízí Frederic G. Reamer, který systematicky shrnul řešení dilematu do několika fází: Na samém začátku je třeba určit samotné dilema i všechny sporné komponenty s ním související a zároveň stanovit, kdo všechno může být rozhodnutím pracovníka ovlivněn, i jaké důsledky z toho pro zúčastněné plynou. Další krok spočívá v pečlivém rozboru možných výsledků všech přijatelných rozhodnutí a posouzení pozitiv a negativ, která z nich plynou. Sociální pracovník by měl v tomto případě přihlídnout k tomu, co na danou problematiku říká etický kodex, zákony, jeho osobní hodnoty, na pomoc může využít i různé teorie sociální práce nebo na případ aplikovat poznatky z etiky. Po ukončení případu musí být pracovník dále připraven na možné následky svého postupu při vyřešení případu. Než

¹²⁵ ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 88.

¹²⁶ Srov. Tamtéž, s. 89.

¹²⁷ Srov. JANEBOVÁ, R. Pomoc. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 207-208.

však pracovník dospěje k samotnému rozhodnutí a následně i případ řádně zdokumentuje, má možnost se poradit se svými spolupracovníky či dalšími odborníky¹²⁸, neboť cestou k pochopení daného dilematu mohou být právě ostatní lidé „... například ti, s nimiž se setkáváme profesně – žáci, pacienti, klienti, ale také kolegové, nadřízení, přátelé. Když nasloucháme jejich hodnocením, perspektivám, nápadům, kritice a komentářům, děláme maximum pro to, abychom si vlastní názor ujasnili – zůstali při něm, nebo ho pozměnili.“¹²⁹

2.6.3 Možné způsoby vyrovnávání se s dilematickou situací

Existuje mnoho variant, jak se může sociální pracovník s dilematickou situací vyrovnat: Jednou z možností je, že se pracovník s dilematem takzvaně sžije a přijme jej jako skutečnost, kterou nelze nijak změnit, nebo se naučí dilematům systematicky vyhýbat a odsunout je na neurčito. Oba tyto způsoby zvládnání dilematických situací však nejsou dlouhodobě účinné, neboť první z nich s sebou přináší množství negativních emocí a druhý způsob přináší jen zdánlivé vyřešení nepříjemné situace, protože dilema samotné nezaniklo a může se kdykoli znovu objevit. Takovéto dilema nazýváme dilematem „latentním“.¹³⁰

Tento způsob řešení dilematu může být úspěšný a „... vše se vyvíjí dle principu, „sejde z očí, sejde z myslí“. Dilema je zatlačeno do latentní fáze a nikdo nemá problém. Zvláště nově příchozí pracovníci, kteří se praktikám obcházení kdysi zjevného dilematu naučí od starších kolegů, mohou tento rutinní postup uplatnit i v situacích, pro které nebyl původně určen. To může vést k nejasnostem, „citlivým“ reakcím a názorovým kolizím. Nový způsob užití pravidla, které mělo původně sloužit k omezování napětí, se stává zdrojem jeho růstu.“¹³¹

Problematickým řešením dilematu nebo spíše předcházením jeho vzniku je metoda racionalizace, kdy je sice zpočátku pracovník na nutnost volby morálně citlivý, ale dokáže si své rozhodnutí sám před sebou, klienty i společností obhájit a necítí tak za něj

¹²⁸ Srov. MÁTEL, A. A KOL., *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 113-117.

¹²⁹ HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 206.

¹³⁰ Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 93-94.

¹³¹ MUSIL, L. *"Ráda bych vám pomohla, ale..." Dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 39 – 40.

osobní odpovědnost.¹³² Opakem latentního dilematu je dilema „neodbytné“, jehož vznik je podmíněn zvýšenou morální citlivostí na vzniklý konflikt očekávání, který musí pracovník neodkladně vyřešit. Zároveň u pracovníka hraje důležitou roli pocit osobní odpovědnosti za zvolení jednoho ze dvou vzájemně nesourodých řešení situace.¹³³

Jinou formou úniku před dilematem může být přílišná inklinace k takzvané „defenzivní praxi“, která spočívá v přísném dodržování předpisů a stanov dané společnosti. Na jednu stranu není pracovník tolik vystaven tlaku na vlastní svědomí, neboť má přesně stanoveno, jak by měl ve většině situací jednat, avšak tento systém může vést buď k odmítání případů, protože „nesplňují cílovou skupinu organizace“ anebo ke snaze změnit přání a cíle klientů. V případě, že se pracovník rozhodne pro těžší cestu a stojí si za svými hodnotami i hodnotami druhých a je schopen zároveň rozpoznat dilema a čelit mu, má sklony řešit sociální případy spíše formou „reflexivní praxe“.¹³⁴ Další ze způsobů vyrovnání se s dilematem může nastat ve chvíli, kdy sociální pracovník není ochoten vzdát se svých morálních ideálů a snaží se naopak změnit nastavení pracovních podmínek, které samotné dilema zapříčinily.¹³⁵

Sociální práce nabízí mnoho problematických a dilematických situací, které zpravidla nelze řešit dle nějakého modelu či manuálu, neboť každý případ či klient je jedinečný. Velkou pomocí mohou být etické dokumenty, jako například etický kodex, avšak ani ten nemůže pracovníkovi nabídnout pomoc vždy, neboť nedokáže postihnout všechny možné varianty problémových situací a ani se o to příliš nesnaží. Stejně tak mají své důležité místo a užití další etické i mezinárodní dokumenty, avšak univerzální manuál na řešení dilemat neexistuje. Řešením by mohla být aktivní průběžná a kolektivní činnost ze strany sociálních pracovníků (nikoli snahy státu) či odborníků v oboru, zahrnující společnou výměnu názorů a úvahy nad možnostmi sociální práce v etickém kontextu. Dále by bylo třeba tyto poznatky a zkušenosti průběžně zaznamenávat. Velký přínos představují výzkumy ze strany odborníků, které se snaží v odborných publikacích upozornit na nutnost změn v sociální práci, a to právě v rámci diskuze s těmi nejpovolanějšími – sociálními pracovníky.

¹³² Srov. NEČASOVÁ, M., MUSIL, L. Pracovní podmínky a dilemata pomáhajících pracovníků. *Sociální práce/Sociální práce*, s. 59-60.

¹³³ Srov. Tamtéž, s. 58.

¹³⁴ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s.45.

¹³⁵ Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 99.

2.7 Náboženské principy jako východisko sociální práce

Náboženská víra je stejně jako sociální práce založena na principu solidarity a lásky k bližnímu. Pokud nahradíme moderní pojem „sociální práce“ pojmem dobročinnost, můžeme jejich rozvoj v čase zařadit zhruba do stejného období, neboť již od starověku byla prosociální činnost úzce spjata s vírou v Boha. Judaismus představoval z velké části solidaritu v rámci vlastního společenství, podobně jako mladší islám. Křesťanské projevy solidarity jsou pak již směřovány na všechny lidi bez rozdílu a snaha o šíření blaha znevýhodněným jedincům je přítomna také ve východních filozofiích.

Solidarita v rámci etiky Ježíše Krista je založena na přiznání důstojnosti všem lidem bez ohledu na to, jaká je jejich víra či společenský status, neboť před Bohem jsou si všichni rovni. Kristus pomoc nabízí i poskytuje všem potřebným, dokonce i těm, kteří se odvrátili od Boha – klíčovými principy jeho etiky jsou tedy absolutní hodnota každé osoby a možnost odpuštění hříchů.¹³⁶ Dle Reamera „... základní poslání sociální práce má kořeny v jejím historickém spojení s církví. Často jde o transformaci náboženského přesvědčení sociálního pracovníka ve smysluplnou sociální službu. Charitativní činnost může např. reprezentovat křesťanskou lásku mezi jednotlivci a Bohem a mezi bližními.“¹³⁷

V současnosti je činnost sociální práce spolu s křesťanskou vírou přítomna v charitativní a pastorační činnosti, které fungují pod správou církví. Pastorační činnost lze označit za „... soubor činností, jejichž cílem je podpora kvality života člověka ve všech jeho dimenzích (biologické, psychologické, sociální a spirituální), avšak za předpokladu, že tato podpora má svá východiska či motivaci v evangeliu; že je zakotvena v křesťanském pojetí života.“¹³⁸

Pastorační práce může významným způsobem práci sociální ovlivňovat, neboť její ideologická základna, to jest nesobecký zájem pomáhat lidem v nouzi, může být jedním z důvodů pro výkon sociální činnosti samotné. Dále může v některých případech sociální práce využít služby pastorační pro splnění specifických cílů svých klientů, v ideálním případě se mohou pastorační i sociální činnost vzájemně pozitivně doplňovat a v součinnosti naplnit přání a potřeby klienta.¹³⁹

¹³⁶ Srov. HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 103-104.

¹³⁷ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 33.

¹³⁸ KŘIŠŤAN, A. Pastorační práce a sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 150.

¹³⁹ Srov. KŘIŠŤAN, A. Praktická teologie a sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, 148.

V případě judaismu existuje v České republice sociální činnost především v rámci jednotlivých židovských obcí, kterých je v České republice několik. Mezi největší patří Židovská obec v Praze či Židovská obec v Brně. Většina obcí má velmi rozvinutý systém sociální péče, která je většinou směřována pouze ke členům obce. Veškeré náležitosti v oblasti péče a dávek však podléhají legislativě státu.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Pozn. Vycházím z poznatků, které jsem měla možnost zjistit při osobní návštěvě Židovské obce v Praze.

„Být dobrým člověkem je hodnota sama o sobě.“¹⁴¹

3 PREZENTACE VÝZNAMU ETIKY V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Většina autorů se shodne, že největším požadavkem současného nastavení sociální práce v České republice je nutnost její proměny na institucionálně zakotvenou, smysluplně vymezenou a komplexně pojatou profesi s vlastní identitou, která je schopna účinně uplatnit teorii v praxi. Sociální činnost by potom měla být vykonávána pouze za eticky korektních podmínek, které by měly být zahrnuté i osvojené v celém jejím systému. V této kapitole se pokusím tento význam etiky pro sociální práci zobrazit.

3.1 Krize sociální práce v České republice

Etika v sociální práci, etické pojmy i jejich význam pro sociální práci jsou v současné době v České republice poměrně aktuálním tématem, neboť sama profese se potýká s kvalitativní krizí. Mnoho autorů se na této skutečnosti shoduje, každý však spatřuje příčiny problému v něčem jiném.

Baláž ve svém článku *Možnosti dosahování oborových zájmů sociální práce v organizacích zaměstnávajících sociální pracovníky* přichází s tvrzením, že sociální práce v České republice prožívá období „mizérie“, protože tuto profesi může vykonávat i osoba nedostatečně vzdělaná v oboru a také, protože zde sociální práce nebyla plně institucionalizována.¹⁴²

K jejím dalším nedostatkům patří skutečnost, „... že uplatňování znalostí v praxi je nedůsledné, že metodika sociální práce je výrazně zjednodušená a nestandardní a že mezi její proklamovanou teorií a praxí je oslabený vztah, protože praxe se většinou omezuje na rutinní poskytování dávek a prověřování nároků klientů na ně. Informací, které jsou dnes k dispozici, se zkrátka nevyužívá účinně, a děje se tak na úkor možných služeb klientům.“¹⁴³ Jiné problémy současného nastavení sociální práce představují také její nedostatečné vymezení, náročná administrativa i dojem ze ztráty významu i identity profese.¹⁴⁴

¹⁴¹ HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 162.

¹⁴² Srov. BALÁŽ, R. *Možnosti dosahování oborových zájmů sociální práce v organizacích zaměstnávajících sociální pracovníky. Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 3, s. 45-46.

¹⁴³ ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce: podklady ke stáží studentů a ke kazuistickým seminářům*, s. 26.

¹⁴⁴ Srov. OPATRŇY, M., FLÍDROVÁ, M., SÝKOROVÁ, A. *Návrat ke klientovi: K současnému hledání smyslu sociální práce. Caritas et veritas*, 2015, č. 5, s. 145, 147-148.

Šrajner ve svém zamyšlení nad významem etiky v sociální práci a potřebou komplexnosti v současném pojetí sociální práce bere v úvahu myšlenky G. Lipovetskyho o proměnlivosti etických paradigmat a v souvislosti s nimi upozorňuje na úpadek etických pohnutek v chování sociálních pracovníků. Lipovetsky nazývá nynější období etického smýšlení za postmoralistní etiku, která absentuje schopnost člověka žít nesobecky, zdrženlivě a mravně. V dnešní době vstoupila do popředí hodnota spokojeného a bohatého života pro vlastní osobu, nikoli pro druhé. V tomto kontextu se povinnostní etika, která předcházela etice postmoralistní, jeví jako více svazující a tím i pro dnešního člověka nepřijatelná. Její největší klad, tedy závaznost a požadavek mravní povinnosti, však zaručovaly takovou formu pomoci, která nebyla pouze emotivní, zcela zjištnou a nejlépe veřejně podbarvenou verzí etického jednání. Tato současná podoba etiky sice uznává omezené pochopení významu etiky pro sociální práci, avšak zároveň brání rozvinutí sociální práce do komplexnější podoby. Článek je tedy upozorněním, že význam etiky v sociální práci je v současné době nedostatečně řešen a v kontextu daného zamyšlení není akutní potřeba komplexnějšího přístupu v sociální práci v současném nastavení etiky možná. Bez tolik potřebného rozšíření sociální práce o více etických aspektů, zejména individuálně etických motivací všech zúčastněných, ustrne profese pouze na řešení symptomů a z dlouhodobého hlediska nemůže docházet ke kvalitně odvedené sociální práci.¹⁴⁵

Dle Musila se v současné době zaměřuje největší zájem sociální práce právě na možnost vykonávat sociální činnost v souladu s etickými hodnotami, zájem profese dle Baláže stojí na té samé podstatě, a to prostřednictvím obou pohledů institucionalizace sociální práce (moderní profesionalizace a z hlediska postmoderní institucionalizace).¹⁴⁶

3.2 Provázanost ve vztahu etiky a sociální práce

Cílem etiky je především zabývat se hledáním dobra a zla v kontextu lidského jednání. Etika se zároveň ptá, jakým nejlepším způsobem by se měl člověk v životě chovat.¹⁴⁷ Obecně platí (jak je zmíněno na počátku práce), že etika vždy usiluje o dobro, a to dobro samé i dobro obecné ve prospěch všech. Zamýšlí se nad fakty a hodnotí je

¹⁴⁵ Srov. ŠRAJNER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, č. 3, s. 81-86.

¹⁴⁶ Srov. BALÁŽ, R. Možnosti dosahování oborových zájmů sociální práce v organizacích zaměstnávajících sociální pracovníky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 3, s. 45.

¹⁴⁷ Srov. THOMPSON, M. *Přehled etiky*, s. 14.

z hlediska jejich správnosti a posuzuje činy člověka v rámci jeho schopností i možností. Soustředí se tedy spíše na fungování lidí jako celku. Stejně jako u etiky, tak i v případě sociální práce je cílem dobro, konkrétně dobro klienta (skupiny, komunity atd.). Etika dobro definuje, upřesňuje a vede člověka ke správnému jednání, sociální práce dobro umisťuje do praxe. Obě tyto vědy zároveň spojuje shodný cíl – obecné dobro. Toto úsilí, které mají obě společné, je zároveň jedním z ukazatelů, proč je etika tak významnou součástí kvalitního nastavení i vykonávání sociální práce.

Ve veškerém lidském jednání, jehož cílem je vlastní či cizí blaho, existuje vždy zároveň hrozba, že toto jednání nebude vyhovující v rovině mravnosti.¹⁴⁸ V sociální práci je toto riziko vážnější, a tak si „... jen velmi těžko umíme představit tuto činnost s absencí etických souvislostí.“¹⁴⁹

Pro sociální práci je také velmi důležité vybudování rovnocenného a hodnotného vztahu mezi pracovníkem a klientem, kdy nezáleží na tom, zda si klient způsobil potíže ve svém životě sám či na události neměl žádný vliv. Společná jednání by měla být provázena zejména slušným zacházením s klientem, poctivým jednáním pracovníka, což přímo obnáší¹⁵⁰ „... uplatnění zásad a norem etiky.“¹⁵¹

Ve vytváření postojů a rozlišování dobrého a špatného jednání je to tedy právě etika, která může být v těchto problematických úkonech nápomocna. Z těchto důvodů bývá etika součástí nejen sociálních oborů, ale zakotvena je také ve zdravotnictví, obchodě i v etiketě.¹⁵² Případy profesního selhání právě v mravní rovině mohou být zároveň jedním z důvodů, proč by se měli odborníci o užívání etiky v sociální práci více a naprosto otevřeně zajímat.¹⁵³ V rámci debat na téma etiky v sociální práci zároveň britští autoři došli k poznání,¹⁵⁴ „... že etika by mohla být oním fenoménem, který dokáže být pojítkem mezi jednotlivými fragmentovanými oblastmi, které sociální práce zahrnuje.“¹⁵⁵

Tematika etiky v sociální práci je obsahem mnoha odborných dokumentů sociální práce v zemích západní Evropy, avšak v dílech českého původu je její výskyt spíše

¹⁴⁸ Srov. PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 8-9.

¹⁴⁹ DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 24.

¹⁵⁰ Srov. BAKOVÁ, D. Etika v práci sociálního pracovníka. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, 83.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 83.

¹⁵² Srov. PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*, s. 8-9.

¹⁵³ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22-23.

¹⁵⁴ Srov. Tamtéž, s. 22-23.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 22.

ojedinělý.¹⁵⁶ Jak tedy upozorňuje Nečasová, v české literatuře se zdůrazňování významu etiky pro sociální práci autoři příliš nevěnují. V období, kdy tato profese prožívá kvalitativní krizi (na tento fakt naopak autoři upozorňují často), je však potřeba reflexe etiky v sociální práci více než namísto a je nejen „... důležité, aby sociální pracovník přinejmenším udržoval určitý etický standard ve výkonu svého povolání, avšak podle možností dále rozvíjel a zvyšoval svou etickou úroveň.“¹⁵⁷ Diskuze etiky i její úlohy v sociální práci mezi sociálními pracovníky je dále v současnosti více než nutná, neboť tak může v rámci vzájemné reflexe tématu dojít ke sjednocení její teoretické formy s praktickou stránkou profese.¹⁵⁸ Nutnost reflektovat etiku v této profesi s ostatními odborníky i nadřízenými je též zahrnuta v Mezinárodním etickém kodexu.¹⁵⁹

Povědomí o etice je dle Mezinárodního etického kodexu „... nutnou součástí odborné praxe sociálních pracovníků. Schopnost a oddanost etickému jednání je základním aspektem kvality služby nabízené uživatelům služeb sociální práce.“¹⁶⁰ Úkolem etiky je také usměrňovat jednání v mezilidských vztazích, pokud tento prvek zavedeme do praxe sociální práce, tak její obecně uznávané pokyny mohou vést pracovníky k pocitu vnitřního uspokojení.¹⁶¹ V praxi etika také „... pomáhá sociálním pracovníkům se orientovat v případech, kdy mají učinit rozhodnutí spadající do oblasti morálních dilemat a problémů.“¹⁶²

3.3 Zakotvení a úloha hodnot v sociální práci

Každý filozof či etik má vlastní teorii o člověku, o dobru i dobrém jednání. Jak je zmíněno na počátku práce, antičtí filozofové vidí dobro v touze po blaženosti (Aristoteles) či na něj nahlíží jako na ideu (Platón), později se polemizovalo, zda je důležitější dobrý úmysl, či užitečné následky (Kant v opozici utilitarismu) nebo se

¹⁵⁶ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 22-23.

¹⁵⁷ DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 28.

¹⁵⁸ Srov. BRNULA, P. Etický kódex sociálních pracovníků. Reálna potreba praxe alebo len nevyhnutnosť. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 41.

¹⁵⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. *Sociální práce/Sociální práce*, 2004, č. 4, s. 33-34.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 31.

¹⁶¹ Srov. FILOVÁ, Z., LEVICKÁ, J. Etické problémy v sociální práci. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*, s. 128.

¹⁶² TRUHLÁŘOVÁ, Z., KVĚTENSKÁ, D. Vybrané aspekty sociální práce se seniory. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 158.

uvažovalo nad původem dobra a zla samotného – tedy, zda je člověku vrozené, nebo se v člověku vyvíjí vlivem životních podmínek (Fromm a např. sv. Augustin). Stejně tak vývoj a snaha o definici hodnot byla různorodá.

Pro sociální práci je především důležité si uvědomit, že nastavení hodnot se v průběhu dějin mění, a proto se profese musí této proměnlivosti neustále přizpůsobovat. Frederic Reamer rozdělil rozvíjení systémů hodnot v sociální práci do několika časových období.¹⁶³

První zmiňuje **paternalistickou orientaci**, jejíž podstata spočívala v pomoci formou dobročinnosti a „přátelských návštěv“, kdy se činnost pracovníků soustředila spíše na snahu o změnu mravního nastavení klienta. Další orientace cílila na **sociální spravedlnost** a snažila se vyřešit především situaci vyloučených skupin obyvatel prostřednictvím zavedení povinnosti dělit se, a to lidem žijícím v nadbytku. Dále její snaha spočívala v zavedení rovných šancí pro všechny a snažila se o vznik příspěvků a služeb, které by chudé, nezaměstnané či duševně nemocné ještě více neoddělovaly od společnosti. Z obou výše zmíněných orientací vychází **orientace náboženská**, která v podstatě znamená výkon sociální práce na základě náboženské víry pracovníka. **Klinická orientace** se nejvíce rozvíjela v druhé polovině dvacátého století a střed jejího zájmu tvoří etická dilemata v práci sociálního pracovníka. V tomto hodnotovém směru je nejdůležitější vzájemné působení hodnot pracovníka i klienta, cílem profese se stalo především dobro klienta. Oproti tomu v **defenzivní orientaci** jde naopak o dobro samotného sociálního pracovníka, v **morálně neutrální orientaci** v práci dominuje technický přístup.¹⁶⁴

Smysl hodnot v profesním životě spočívá především v jejich pomoci při hledání cesty ke správným rozhodnutím i v orientaci v určitých (dilematických či problémových) situacích i následném jednání, nejlépe pro výslednou spokojenost klienta i pracovníka. Samy hodnoty také pomáhají přiblížit profesi veřejnosti,¹⁶⁵ sama etika sociální práce je z velké části na filozofii hodnot založena.¹⁶⁶ Správné nastavení

¹⁶³ Srov. BRNULA, P. Etický kódex sociálních pracovníků. Reálna potreba praxe alebo len nevyhnutnosť. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociálnej práci*, s. 42.

¹⁶⁴ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 33 -34.

¹⁶⁵ Pozn. Viz. kapitola 1.2 Etické hodnoty.

¹⁶⁶ Srov. MACHULOVÁ, H., MACHULA, T. Nedostatečná definice pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, č. 1, s. 103.

hodnot, jejich následné užívání v praxi vnáší do sociální práce potřebnou rovnováhu, kompaktnost, hodnoty mají také velký podíl na tvorbě identity sociální práce. V jejich nastavení se též zrcadlí kultura sociální práce i konkrétních institucí a zařízení, na hodnotách jsou založeny též cíle a metody těchto organizací. V neposlední řadě hodnoty také pozitivně ovlivňují práci sociálního pracovníka.¹⁶⁷

Etické hodnoty dále určují kvalitu i celkovou podobu dobře odvedené práce, zároveň souvisí s lidským charakterem, a to ne pouze s osobností sociálního pracovníka, ale i klienta či všech zúčastněných osob od členů rodiny, přes zaměstnavatele až po samotné členy vlády, kteří podobu a nastavení sociální práce ovlivňují nejvíce. V rámci dokumentů sociální práce jsou však hodnoty zmiňovány spíše prostřednictvím etických kodexů či směrnic přesto, že právě sama „... sociální práce je založená hlavně na respektu k hodnotám a důstojnosti všech lidí. Zkoumání hodnot nesporně patří mezi nejdůležitější etická témata pro pomáhající profesí.“¹⁶⁸

Pro samotnou profesi „... jsou hodnoty (kromě toho, že je najdeme v podtextu všech etických teorií) důležité z více důvodů. Určují povahu sociální práce i povahu vztahu mezi sociálním pracovníkem a klientem, kolegy i širší společností. Hodnoty také ovlivňují, jakou metodu práce sociální pracovník použije, a jsou klíčové při řešení etických dilemat. Na hodnotách jsou založeny i principy práce s klienty.“¹⁶⁹ Jejich správné a jasné vymezení též napomáhá klientům i laikům přiblížit význam a poslání sociální práce samotné.¹⁷⁰ Na jejich podkladě se též dají určit i cíle sociální práce i postupy, jak k těmto cílům dospět.¹⁷¹

Hodnoty může sociální práce dále využít v případě, že se pracovník ve vztahu ke klientům ocitne v konfliktu mezi pomocí a kontrolou nebo pokud je nucen čelit střetu zájmů klientů a vnějšího tlaku společnosti na kvalitu a prospěšnost samotné profese. Dalším důvodem pro uplatnění hodnot v sociální práci je fakt, že prostředky na financování pomoci mají svoje hranice.¹⁷² Reamer spatřuje význam hodnot pro sociální práci „... v několika klíčových ohledech, pokud se týká (1) povahy poslání sociální

¹⁶⁷ Srov. FLÍDROVÁ, M., OPATRŇY, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, s. 118-120, 124.

¹⁶⁸ DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 23.

¹⁶⁹ NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 33.

¹⁷⁰ Srov. FLÍDROVÁ, M. Problematika aplikace profesních hodnot v sociální práci. *Caritas et veritas*, s. 154.

¹⁷¹ Srov. FLÍDROVÁ, M., OPATRŇY, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, 2014, č. 2, s. 123.

¹⁷² Srov. Tamtéž, s. 121.

práce; (2) vztahů, které mají sociální pracovníci s klienty, kolegy a členy široké veřejnosti; (3) metod intervence, které sociální pracovníci používají při práci; a (4) řešení etických dilemat v praxi.¹⁷³ Hodnoty také sociálnímu pracovníkovi pomáhají najít správnou cestu v dilematických situacích, a tedy i dojít ke správnému řešení případu.¹⁷⁴

3.3.1 Problematika profesních hodnot

Každý člověk má svůj systém hodnot, které „... fungují jako regulační mechanismy lidského jednání, tj. *ovlivňují jednání jedince a řídí ho.*“¹⁷⁵ Některé tyto individuální hodnoty jsou upřednostňovány více, jiné méně. Tento osobní žebříček hodnot však může kolidovat s hodnotovým nastavením profese a obecně řečeno by se mu měl i podřizovat. Při řešení konkrétní sociální situace se totiž pohybujeme v širokém spektru systémů hodnot všech zainteresovaných osob a přiznat důležitost a pozornost všem je cestou k eticky správnému jednání.¹⁷⁶ Sociální pracovník je tak nucen ve své práci čelit skutečnosti, „... že se ocitne v tenzi mezi svými osobními hodnotami a hodnotami klienta, svého zaměstnavatele a vůbec celé profese sociální práce.“¹⁷⁷ Obecně platí, že profesní hodnoty mají před osobními hodnotami sociálního pracovníka vždy přednost, avšak ve vztahu pracovníka vůči samotnému klientovi je pro správnou klasifikaci etické správnosti jednání třeba vzít v potaz jejich vzájemný přístup k hodnotám.¹⁷⁸

Zakotvení profesních hodnot do výkonu samotné praxe není snadnou záležitostí, a to z několika důvodů: Jedním z nich je poměrně početný výčet hodnot v etických dokumentech, kde nepanuje jednotný názor, jaké hodnoty by měly být v praxi užívány. Druhým problémem může být, jaké hodnoty považují za důležité samotní sociální pracovníci.¹⁷⁹ Osobní hodnoty sociálního pracovníka jsou však předpokladem pro porozumění hodnotám organizací i jiných kultur, neboť jakýkoli člověk bude těžko

¹⁷³ FLÍDROVÁ, M., OPATRŇÝ, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, 2014, č. 2, s. 123.

¹⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 123.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 123.

¹⁷⁶ Srov. FISCHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 155.

¹⁷⁷ FLÍDROVÁ, M., OPATRŇÝ, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, s. 122.

¹⁷⁸ Srov. FISCHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 155.

¹⁷⁹ Srov. FLÍDROVÁ, M. Problematika aplikace profesních hodnot v sociální práci. *Caritas et veritas*, s. 154-155.

respektovat nově poznané hodnoty, když sám nemá kvalitní osobní systém hodnot. Pokud je schopen se s nimi ztotožnit, pak tyto „... zvnitřnělé hodnoty tedy vedou k porozumění cílům a motivují sociálního pracovníka k jejich naplnění, ke způsobu chování a jednání. Motivace sociálních pracovníků se stává „měřitelnou“ na základě zkoumání hodnot a jejich uplatňování v praxi.“¹⁸⁰ Následující výsledky výzkumu však naznačují, že mnoho sociálních pracovníků není touto důležitou schopností (porozuměním i užitím hodnot v praxi) pro profesní činnost vybaveno.

Během výzkumu na Teologické fakultě byla v rámci dotazníku 25 sociálním pracovníkům položena otázka, jaké hodnoty jsou důležité v praxi sociální práce. Nejvíce účastníků výzkumu překvapivě uvedlo empatii, která není součástí ani mezinárodního ani českého etického kodexu. Důležité hodnoty, jako jsou důstojnost a lidská práva, sociální spravedlnost či demokracie, zobrazené v těchto oficiálních dokumentech se v odpovědích téměř neobjevovaly. Mnoho hodnot se poté týkalo spíše chování a osobnosti sociálního pracovníka, avšak například tolik důležitá solidarita byla uvedena pouze ve dvou odpovědích.¹⁸¹ V případě této hodnoty jsou výsledky výzkumu o to více zážející, neboť solidarita představuje „... étos sociální práce. Solidarita s trpícími se proto může považovat za základní motiv jednání v sociální práci, aktéři v ní mohou za sebou stát v odporu proti nelidským životním podmínkám, tedy veškerým společenským i politickým strukturám a dalším jevům, které odporují lidské důstojnosti.“¹⁸²

Jako příčinu nejasného definování hodnot pro profesi sociální práce uvádí Opatrný a Flídrová několik příkladů. Důvodem může být nejednota a rozmanitost v kulturních a osobních hodnotách či hodnotách jednotlivých organizací a též v mnohotvámosti sociální práce samotné.¹⁸³

V každém jednotlivém sociálním případě by měl sociální pracovník nejen reflektovat hodnoty a užívat je dále v praxi, ale měl by být také schopen posoudit, jaké hodnoty uznává klient, co je pro něj hodnotou největší a čeho by chtěl ve svém případě dosáhnout.

¹⁸⁰ FLÍDROVÁ, M., OPATRNÝ, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, s. 123.

¹⁸¹ Srov. FLÍDROVÁ, M. Problematika aplikace profesních hodnot v sociální práci. *Caritas et veritas*, s. 154-155.

¹⁸² FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 170.

¹⁸³ Srov. FLÍDROVÁ, M., OPATRNÝ, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, s. 121.

Příklad z praxe:

Klient důchodového věku přichází na sociální odbor městského úřadu (do domova pro seniory, k sociální pracovníci zdravotnického zařízení, kde je pacientem atd.) s prosbou o vyřízení umístění v domově pro seniory. Klient je na invalidním vozíku, jinak je však soběstačný, orientovaný všemi směry, má vlastní bydlení v panelovém domě s výtahem, nemá však žádnou blízkou rodinu. Nepobírá žádné sociální dávky určené pro seniory či osoby se zdravotním postižením. Do zmíněného pobytového zařízení si chce podat žádost z akutních důvodů, nikoli z preventivních, neboť se domnívá, že jeho zdravotní stav to již vyžaduje.

Zkušený a všestranně specializovaný sociální pracovník by si měl být vědom, že umístění v domově pro seniory je v tuto chvíli zbytečným řešením situace, neboť klientovi může být zajištěna pomoc prostřednictvím domácí péče, osobní asistence, či pokud by klient trval na pobytovém zařízení, je na místě podat žádost do domu s pečovatelskou službou. Dále je samozřejmě vhodné podat žádost o příspěvek na péči, z něhož by se průběžně hradily služby i další dávky pro osoby se zdravotním postižením.

Na samém začátku by měl sociální pracovník posoudit, zda vyřízení služby spadá do jeho kompetence a zda je vůbec možné či vhodné požadovanou službu klientovi vyřídit. Následně by měl zhodnotit, jaké řešení situace je morálně i prakticky vyhovující. Právě zde velmi záleží na hodnotovém nastavení konkrétního pracovníka i organizace, ve které pracuje. Pracovník se může rozhodnout, že klientovi vyhoví (podá žádost do domova pro seniory, i když to není nutné), přestože si uvědomuje, že jít touto cestou není správné a toto řešení situace bude vzhledem k zdravotnímu stavu klienta nedůstojné. Druhou možností je pro sociálního pracovníka složitější cesta, kdy musí vzít v úvahu vhodnější způsoby pomoci a klientovi je nabídnout. Pokud je klient nabídce nakloněn, vše potřebné mu sociální pracovník vyřídí.

V případě, že vyřízení těchto záležitostí nepatří do kompetencí daného sociálního pracovníka, je na místě minimálně poskytnutí poradenství (předání kontaktů na příslušné úřady, služby či zařízení, kde si klient tyto záležitosti vyřídí sám). Pracovník se v tuto chvíli zachoval dle svého nejlepšího svědomí, pominul skutečnost, že by pro něj jiné řešení situace znamenalo větší administrativní i časovou zátěž než prosté rutinní vyřízení žádosti klienta. **V ideálním případě by však měl být pracovník ochoten (eticky motivován) i dostatečně schopen (kvalitně vzdělán ve všech sférách oboru)**

klientovi pomoci i mimo sféru svých povinností. K tomu však často v praxi nedochází.

V sociální práci je tudíž důležité **si všimnout především samotného klienta** i jeho potřeb a kvalitní poskytnutí služby nadřazovat pevně zavedeným povinnostem. Důvodem, proč pracovník často není nad rámec pravidel zainteresován do řešení situace klienta, bývá právě jeho neschopnost porozumět etickým pojmům i hodnotám, což je problematické i z důvodu jejich chybné prezentace v dnešních médiích. Ve výsledku si tak není vědom, že poskytnutá služba není ani kvalitní, ani nenabízí eticky uspokojivé vyústění.¹⁸⁴ Tato skutečnost, tedy „... slabá individuálně etická motivace, ochablé vědomí mravní povinnosti a odpovědnosti“¹⁸⁵, je jedním z dalších problémů současné sociální práce.

Známý křesťanský zaměřený etik Robert Spaemann ve svém díle *Základní mravní pojmy a postoje* upozorňuje, že je nejen důležité rozpoznat dobré a špatné jednání, ale rovněž připomíná, že mezilidským vztahům nejvíce prospívá láska a respekt k druhým lidem a že **dobry cíl za každou cenu není vždy správné řešení.**¹⁸⁶ Stejně tak je u výše zmíněného případu nejdůležitější respekt k přání klienta. Pokud tedy klient trvá na svém, měla by se mu žádost o umístění do domova pro seniory pomoci vyřídit a řešení navrhané pracovníkem, i když v danou chvíli to nejlepší jde stranou. Na základě výše uvedeného sociálního případu, kdy jeho řešení bylo nastíněno s ohledem na profesní i osobní hodnoty, lze jeho proces zobrazit následovně:

Proces řešení případu z etického pohledu:

- *Morálně relevantní zhodnocení situace klienta;*
- *Posouzení vlastních schopností a možností k řešení případu;*
- *Snaha určit správné jednání;*
- *Adekvátní nabídka pro řešení situace s přihlédnutím na důstojnost klienta;*
- *Samotné poskytnutí sociální služby s ohledem na klientovo přání;*
- *Etická reflexe případu (výhodiskem pro určení vnitřní spokojenosti pracovníka by mělo být jeho svědomí).*

¹⁸⁴ Srov. ŠRAJER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, č. 3, s. 85.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 88.

¹⁸⁶ Srov. SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 54-55.

3.3.2 Hodnotová orientace sociálního pracovníka

Podobu sociální práce klientům i veřejnosti ukazují především přímí vykonavatelé profese, tedy samotní sociální pracovníci. Na jejich bedrech spočívá zodpovědnost, jak na tuto profesi budou lidé nazírat, nakolik budou věřit v její smysl i kvalitu, i jak ji budou celkově hodnotit. Je to právě etika, etické hodnoty a pravděpodobně i jejich výuka, kdo sociálním pracovníkům pomáhá morálně se orientovat, i rozhodovat ve světě sociální práce i ve světě klienta. Nicméně v profesi, kde není mnoho prostoru pro chyby, neboť každý nedostatek či omyl jednotlivce negativně ovlivňuje její celkový obraz, je tedy velice důležitá snaha pracovníka o osobní rozvoj.

Jedním z požadavků sociální práce na osobu sociálního pracovníka je tedy jeho průběžná a upřímná snaha o kultivaci vlastní osobnosti, neboť „... jaký vztah má pracovník sám k sobě, takový mívá i ke klientům.“¹⁸⁷ Jsou to právě hodnoty, které „... vedou člověka k individuální, kolektivní (sociální) a historické seberealizaci, a vymezením pozitivních a negativních hodnot regulují seberealizaci člověka a jeho individuální či kolektivní aktivity.“¹⁸⁸ Stejně tak je důležitý důraz na rozvoj ctností, které také slouží jako regulátor lidského chování a vedou k naplnění dobrého života člověka, přičemž jsou současně prostředkem pro ukotvení i realizaci vlastní osobnosti a umožňují i rozvoj seberealizace.¹⁸⁹ Jankovský zase zdůrazňuje důležitost sebevýchovy v průběhu celého života a zároveň zmiňuje, že pro výkon sociální práce je podstatná reflexe, sebereflexe, zdravé sebevědomí a zdravá sebeúcta sociálního pracovníka.¹⁹⁰

Sociální pracovník by se však měl předně ztotožnit s hodnotami povolání, protože „... důsledné osvojení si profesního étosu a vyrovnání se s hodnotami dané profese by mělo být i kritériem vhodnosti dané profese pro konkrétního pracovníka, neboť skrze výkon konkrétní odbornosti pracovník na sebe bere i nepsanou mravní a právní zodpovědnost za jednání v souladu s příslušným profesním étosem.“¹⁹¹ V některých případech může být zachovávání tohoto etického chování spolu s porozuměním jedinou možnou formou pomoci ze strany sociálního pracovníka.¹⁹²

¹⁸⁷ ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, s. 113.

¹⁸⁸ FLÍDROVÁ, M., OPATRŇNÝ, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, 2014, č. 2, s. 123.

¹⁸⁹ Srov. HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 161.

¹⁹⁰ Srov. JANKOVSKÝ, *Etika pro pomáhající profese*, s. 65.

¹⁹¹ FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 67.

¹⁹² Srov. BAKOVÁ, D. Etika v práci sociálního pracovníka. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 82.

Základ sociální práce z pohledu činnosti sociálního pracovníka tvoří jeho schopnost úcty ke všem těmto hodnotám, především pak k lidské důstojnosti i k souvisejícím právům. Sociální pracovník se však v rámci svého povolání ocitá v napětí mezi důstojností klienta i všech osob, které jsou na případu zainteresované, a svou vlastní důstojností. Pro výkon profese je však nutné se s danými hodnotami, které tvoří hlavní princip sociální práce, zcela ztotožnit a to ve všech oblastech svého života.¹⁹³ Pracovník by měl být tedy nejprve schopen uplatňovat hodnotu lidské důstojnosti vůči sobě. Skutečnost, že je „... úcta k druhým bez úcty k sobě samému zcela nemožná, nezdůrazňuje jen Kant, ale již dávno předtím biblická tradice se svým evangelijním požadavkem: „Miluj bližního, jako sebe samého“ (Mt 22,39).“¹⁹⁴ Nutnost mravního vystupování ve vztahu pracovníka vůči klientovi je také žádoucí, protože pracovník vystupuje vůči klientovi z pozice moci.¹⁹⁵

Sociální pracovník se dále často ocitá pod tlakem požadavků na svou osobu. Důraz na rychlé vyřešení situace za využití všech zkušeností a znalostí, spolu s nárokem na patřičnou angažovanost a zároveň zachování citové vyrovnanosti, to vše při zachování etických parametrů, zatěžuje vystupování pracovníka a ovlivňuje jeho přístup ke klientům. Celkové vystupování pracovníka, ať už vstřícné či nikoli, se poté odráží i na chování samotného klienta a určuje, v jakém duchu bude probíhat veškeré řešení sociálního případu.¹⁹⁶ Na kvalitu vykonané služby má také vliv schopnost pracovníka rozhodovat se mravně a být schopen řešit etickou stránku práce a dále ji i reflektovat.¹⁹⁷

Pokud tedy pracovník rezignuje na požadavek mravnosti i na etické hodnoty či je jeho hodnotová soustava špatně uchopena, není již ve své profesi schopen individuální odpovědnosti. Jako příčinu absence této povinnosti, i nedostatečné povědomí o důležitosti etiky pro sociální práci, vidí Šrajcer v současném nastavení a prezentaci etiky v sociální práci, která nabízí pouze zúženou metodiku, a to prostřednictvím kodexů a etických pojmů, dilemat a teorií.¹⁹⁸

¹⁹³ Srov. DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost' v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 29

¹⁹⁴ ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, č. 2, s. 112

¹⁹⁵ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, s. 114.

¹⁹⁶ Srov. BAKOVÁ, D. Etika v práci sociálního pracovníka. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 84.

¹⁹⁷ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 149.

¹⁹⁸ Srov. ŠRAJER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, s. 82.

Jednu z dalších nevýhod současného nastavení sociální práce představuje kladení většího důrazu na vzdělání, odborné schopnosti a vědomosti než právě na osobnost sociálního pracovníka a jeho osobnostní způsobilost k výkonu profese. Je to však právě schopnost empatie i upřímného vystupování a schopnosti zralého rozhodování i improvizace, které vedou ke vzniku úspěšné spolupráce.¹⁹⁹ „Sociální pracovník tedy nepotřebuje jen znalosti a dovednosti, proč a jak dělat sociální práci, ale i hodnoty, aby se při výkonu sociální práce mohl správně rozhodovat.“²⁰⁰

Rozvoj individuální etiky by měl být dále přítomen nejen u sociálních pracovníků, ale také u manažerů sociální práce, a to formou principů autonomie (rovné zacházení se všemi zainteresovanými), dobročinnosti, neškodnosti (prevence v rámci ochrany klientů) a spravedlnosti. Dodržování těchto zásad může efektivně bránit ve vzniku etických problémů.²⁰¹

3.3.3 Význam konkrétních hodnot v SP

Za největší hodnotové základy sociální práce bývají nejčastěji označovány lidská důstojnost a lidská práva, solidarita a také sociální spravedlnost (častěji bývá uváděna spíše jako její princip).²⁰²

¹⁹⁹ Srov. ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce: podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům*, s. 23.

²⁰⁰ FLÍDROVÁ, M., OPATRŇY, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, 2014, č. 2, s. 122.

Pozn. U pracovníka je dále důležité, aby jeho etické smýšlení bylo stálé, neboť na počátku mohou být vždy dobré úmysly, avšak náročnost profese může vést až k deziluzi a pracovník tak může sklouznout spíše k administrativní činnosti a odklonit se od zájmu klienta, a tím i od svého morálního kodexu. Otázkou je, zda je možné vůbec pracovníky, u kterých se projevují příznaky, či přímo syndrom vyhoření, z takovéto rezignace na dobré jednání vinit. Každý sociální pracovník si je totiž v rámci práce vědom překážek ze strany nadřízených nebo v podobě nesmyslných vládních nařízení či prostřednictvím nespokojenosti a neochoty ze strany samotného klienta či jiných sociálních zařízení.

²⁰¹ Srov. FILOVÁ, Z., LEVICKÁ, J. Etické problémy v sociální práci. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*, s. 130.

²⁰² Srov. ŠRAJER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociální práce*, 2012, č. 3, s. 82; MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 88; ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, 2006, č. 2, s. 111; FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 148; FLÍDROVÁ, M., OPATRŇY, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, 2014, č. 2, s. 123 – 124; SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ, *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků*, s. 1,3; SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ, *Mezinárodní etický kodex*, s. 2; DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 23; MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 38; HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 90–91; OPATRŇY, Michal a Markus LEHNER. *Teorie a praxe charitativní práce: uvedení do problematiky: praktická reflexe a aplikace*, s. 30; ÚLEHLA, I.

3.3.3.1 Solidarita

Projevy **solidarity** jsou všeobecně na mezilidské úrovni zásadní pro výkon práce v pomáhajících profesích. Sice ji mnoho oficiálních etických dokumentů v sociální práci alespoň zmiňuje, přesto není její podstata ve většině z nich podrobněji vykládána nebo alespoň ne dostatečně. Všeobecně se dá říci, že solidarita naznačuje jisté poslání jedince vůči ostatním lidem. Předpokládá především snahu jednotlivců o sebezdokonalování i nezištnou pomoc potřebným, jako formu osobního příspěvku k celkovému dobru. Souhrnně řečeno je solidarita „... věc povinnosti a úzce souvisí se spravedlností, a tedy též s právem.“²⁰³

3.3.3.2 Sociální spravedlnost

Solidarita je též jedním z cílů **sociální spravedlnosti**, která v rámci profese představuje závazek sociálních pracovníků vůči jednotlivcům i společnosti. Mezi další principy sociální spravedlnosti patří snaha zaujímat negativní postoj vůči jakékoli formě diskriminace a zároveň schopnost akceptovat jedinečnost každé kultury či etnické skupiny. Dále by pracovníci měli spravedlivě rozdělovat prostředky, které mají k dispozici a dávat podněty k řešení v případě zjištěné nerovnosti a nespravedlnosti v nastavení sociální práce, zejména v oblasti distribuce zdrojů.²⁰⁴

3.3.3.3 Humanita

Sociální pracovník nemůže být nikdy schopen klienta dostatečně adekvátně zhodnotit ani odhadnout tak, aby jej mohl soudit. Přístup pracovníka by tedy neměl připouštět předsudky, které mohou vést k nedostatku nebo absenci lidského přístupu ve vztahu ke klientovi. Hodnota **humanity** neboli lidskosti je jedním ze zásadních osobnostních předpokladů sociálního pracovníka. Jeho schopnost soucitu i ochota pomoci by se měla vztahovat na všechny znevýhodněné skupiny, pracovník by tedy neměl sympatizovat pouze s určitou skupinou klientů. Stejně tak by naopak nemělo docházet vůči klientovi (skupině klientů, komunitě) k projevům antipatie na základě dřívější negativní zkušenosti se stejnou cílovou skupinou či (podobným) případem.

Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe, s. 114; NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*, s. 66.

²⁰³ MACHULA, T. Solidarita. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 203.

²⁰⁴ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 197; NEČASOVÁ, M. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2004, č. 4, s.32-33.

V samotné profesi se humanita projevuje třemi způsoby: Jako forma pomáhání těm aktuálně nejpotřebnějším (humanitární pomoc či služba), dále se prosazuje prostřednictvím jednání, které vede osoby v nepříznivé situaci k navýšení jejich dovedností a následnému naplnění jejich lidství, a nakonec představuje cestu pro poznání klienta jako celistvé bytosti.²⁰⁵ Ve sféře požadavků, nezbytných pro sociální práci, představuje humanita základní potřebu pro její správné fungování a promítá se do lidské důstojnosti sociálního pracovníka i do správného jednání ve vztazích a postojích vůči veškeré klientele.²⁰⁶

Absence lidského přístupu v profesi sociální práce sice „... ještě nemusí nutně vylučovat osobní ochotu pomáhat, ochotu ke službě. Je však nezřídka zatížena absencí individuálně etických hodnot (motivací), tedy toho podstatného.“²⁰⁷ Bývalý český prezident Masaryk viděl lidskost právě ve schopnosti projevit lásku i vůči cizím lidem a také v uctivém jednání s ohledem na **jejich** lidskost. Zároveň viděl humanitu jako původce nejrůznějších druhů lidských práv, pojem mravnosti vyvozoval z mezilidských vztahů, přístupu ke světu i k Bohu. Její ideální podstatu spatřoval v citech, ovládaných rozumem.²⁰⁸

3.3.3.4 Lidská důstojnost a lidská práva

Současný pohled na hodnotu **lidské důstojnosti** se v evropské společnosti se odvozuje jednak od **rozumové přirozenosti člověka** s důrazem na jeho **svobodu** a **svobodu svědomí**, z náboženského pohledu spočívá její původ v **člověku jako obrazu Božím**.²⁰⁹ Lidská důstojnost spolu s lidskými právy tvoří též jeden z principů *Mezinárodního etického kodexu*, který směřuje sociální pracovníky k respektu ke svobodné vůli klienta (pokud se nekříží s právy jiných lidí), k vedení klientů k účasti na řešení jejich situace, k rozvoji jejich schopností a následnému převzetí odpovědnosti za svůj život. Zároveň umožňuje vidět klienta ve všech sférách jeho života.²¹⁰

Povědomí a respekt k lidské důstojnosti by měl zároveň pomáhat předcházet

²⁰⁵ Srov. KŘIŠŤAN, A. Humanita. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 202.

²⁰⁶ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociální práce*, 2006, č. 2, s. 111.

²⁰⁷ ŠRAJER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociální práce*, 2012, č. 3, s. 84.

²⁰⁸ Srov. MATOUŠEK, O. A KOL. *Základy sociální práce*, s. 71-72.

²⁰⁹ Srov. MACHULA, T. Sebeurčení a autonomie jedince. In *Etika pro sociální práci*, s. 138.

²¹⁰ Srov. NEČASOVÁ, M. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. *Sociální práce/Sociální práce*, 2004, č. 4, s. 32.

předpojatosti a řazení klientů do různých škatulek. Shodné znaky u klientely, jako jsou například etnikum, velká úroveň zanedbanosti, duševní stav či rasa by neměly vést sociálního pracovníka k předpojatosti vůči všem členům dané skupiny. Šrajjer uvádí příklad na klientovi patřícímu k romské komunitě, u něhož může lehce dojít k automatickému zařazení do problémového okruhu klientů. Stejně tak však může dojít i k nezdvořilému vystupování ze strany klienta, to jest k neuctivému přístupu k důstojnosti sociálního pracovníka. Obě jednající strany by tedy neměly přihlížet k původu nebo povolání, ale zejména brát zřetel na důstojnost osoby, se kterou jednají.²¹¹

K lidské důstojnosti se „... váže hodnota svobody a odpovědnosti. Skrývá v sobě silný motivační potenciál, který dokáže stimulovat individuálně etické motivace a hodnoty, které určují kvalitu sociální práce.“²¹² **Lidská práva** oproti tomu sice tvoří jeden ze závazných předpisů pro sociální práci²¹³ a mnohdy se na ně v sociální práci přihlíží více než na lidskou důstojnost, avšak nestačí se na ně pouze odvolávat. Je tedy potřeba jejich podrobnější formulace pro vymezení hodnotových východisek sociální práce.²¹⁴ Jejich vymezení je však v současné době přinejmenším problematické.

Mnoho diskuzí ohledně **lidských práv** se v současnosti týká sporu o jejich univerzálnost. Patří sem otázky, zda lidská práva vůbec univerzálními jsou, anebo zda je vhodné a možné, aby jejich nastavení univerzální vůbec bylo. V podstatě v opozici poté stojí relativismus, který se pokouší o pravý opak, tedy příliš univerzální nastavení práv uzpůsobit konkrétním kulturám či státům.²¹⁵

V zásadě platí, že „...v obecné rovině **představa univerzálnosti v sobě zahrnuje rovná práva pro všechny**.“²¹⁶ Krejčí však upozorňuje, že myšlenka lidských práv, jako neměnného standardu, který neovlivní ani působiště, ani časové období, jak tvrdí radikální forma univerzalizmu, je chybná. Stejně tak je však mylné sdílet názor radikálního relativismu, který tvrdí, že je nastavení lidských práv určováno pouze

²¹¹ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociální práca*, 2006, č. 2, s. 112.

²¹² ŠRAJER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociální práca*, 2012, č. 3, s. 86.

²¹³ Srov. JINEK, J., FISCHER, O. Filosofické základy sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 153.

²¹⁴ Srov. ŠRAJER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociální práca*, 2012, č. 3, s. 82.

²¹⁵ Srov. KREJČÍ, O. *Lidská práva*, s. 146 – 148.

²¹⁶ Tamtéž, s. 148.

kulturou a náboženským smýšlením.²¹⁷ Encyklika *Pacem in terris* též upozorňuje na skutečnost, že práva jsou přisuzována **všem** lidem (spolu s povinnostmi), neboť člověk je jediný živý tvor na Zemi, který je obdařen rozumem i svobodným rozhodováním. Uznání a respekt k těmto vrozeným lidským vlastnostem je tak zásadním předpokladem pro fungování lidského společenství.²¹⁸

S ohledem na lidská práva lze etické jednání v profesi sociální práce uspořádat následovně: V první fázi by měl být sociální pracovník schopen rozpoznat, zda v případě nedochází k porušování lidských práv. Pokud je v případě přítomno, je dalším krokem zanalyzování situace a posouzení následků. V konečné fázi nastupuje samotné řešení případu s ohledem na konkrétní práva a možné řešení situace spolu s přihlédnutím k mezinárodním dokumentům, zákonům. Pracovník ve výsledku spolu s klientem stanoví, jaké aspekty mají v případě přednost.²¹⁹ Výkon profese tedy logicky předpokládá přehled v oblasti lidských práv, neboť povědomí o nich „... garantuje ostřejší vhled i do naší profesní praxe a urychluje orientaci v jejím hodnocení.“²²⁰

3.3.3.5 Jiné etické hodnoty

Mezi další důležité hodnoty v sociální práci zařadila Butrymová **respektování** osoby klienta, dále zdůrazňovala **společenskost člověka** i jeho **závislost na vzájemných vztazích** a také důvěřovala ve **schopnost lidí změnit se k lepšímu**.²²¹ Důraz na mezilidské vztahy kladou také **hodnoty lidského jednání**, které jsou založeny na nezištné ochotě, upřímné snaze a dobrotě lidí věnovat svůj čas a schopnosti na pomoc potřebným. Tyto projevy mezilidské solidarity známe ve formě charitní a dobročinné činnosti nebo jednoduše jako dobré skutky.²²²

V tomtéž období jako Butrymová definoval Gordon jiný souhrn hodnot. Podobně jako ona pozoroval vzájemnou závislost všech lidí a tím jim i přisuzoval vzájemnou odpovědnost, avšak zdůrazňoval, že společnost by měla přednostně směřovat **pozornost k jednotlivci**. Dále poukazyval na shodné potřeby všech lidí, ale zároveň připouštěl

²¹⁷ Srov. KREJČÍ, O. *Lidská práva*, s. 148.

²¹⁸ Srov. JAN XXIII. *Pacem in terris* [online], čl. 9.

²¹⁹ Srov. JANDEJSEK, P., KOMBERCOVÁ, Z. Lidská práva a sociální spravedlnost v sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 109-110.

²²⁰ HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 146.

²²¹ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 38.

²²² Srov. DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 27.

jejich **jedinečnost**. Dále podporoval možnost **seberealizace** člověka, spolu s povinností každého z nich podílet **se na společenském dění**. Úkolem demokraticky smýšlející společnosti by současně měla být i pomoc při uplatňování těchto schopností, prostřednictvím preventivní činnosti či následné pomoci, tj. odstraňováním překážek, které jim v uplatnění brání.²²³

Příklad z praxe:

K sociální pracovníci (pracovníkovi) ve zdravotnickém zařízení dorazí klient, na kterém je již na první pohled znát, že je osobou bez přístřeší. Je nemytý, oblečení zapáchá a je z něho cítit alkohol. Pracovnice automaticky usoudí, že se jedná o bezdomovce, osobu závislou na alkoholu, nejspíše příjemce dávky hmotné nouze a nejspíše také člověka, jehož by mohla považovat za ohrožení vlastní osoby. Ze záznamů ví, že se jedná o pacienta interního oddělení, který byl přijat rychlou záchrannou pomocí v bezvědomí a nyní má být po stabilizaci stavu propuštěn „domů“.

V rámci této cílové skupiny byly v minulosti řešeny záležitosti ohledně sociálního bydlení, kdy umístění v azylových domech většina z těchto klientů odmítla, neboť zde musí dodržovat přísný režim. V případě nabídky sociálního bydlení či levných ubytoven též ve většině případů došlo k návratu k životu na ulici.²²⁴ V případě pomoci při vyřízení sociálních dávek u těchto klientů též nebyvaly dodržovány povinnosti pro jejich stálé pobírání (například pravidelné hlášení na úřadech práce) a klienti se tak chronicky vraceli do zařízení ze sociálních, nikoli zdravotních důvodů. Pokud jim záležitosti nebyly vyřízeny podle jejich přání, ať už vinou pracovnice či okolností, chovali se agresivně. Po dřívějších zkušenostech s pacienty bezdomovci pracovnice zcela logicky vystupuje vůči klientovi chladně, s odstupem a s pocitem, že její úsilí i čas, který by mohla věnovat jiným klientům, přijde vniveč, protože stejně dojde k recidivě problému.

Klient však tvrdí, že byl po cestě z hospody přepaden, byly mu ukradeny finanční prostředky (věc je hlášena na Policii ČR) a bydlení má zajištěno na ubytovně. Nechce vyřídit dávky (již je pobírá), pouze si přeje kontaktovat družku, že je v pořádku a poprosit ji, aby pro něho přijela, neboť nemá prostředky na dopravu domů. Na úřadech

²²³ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 38.

²²⁴ V těchto případech funguje spolupráce s Českým červeným křížem, který poskytne čisté oblečení, dále jsou vyřizovány dávky hmotné nouze, příspěvku na bydlení a sociální poradenství v oblasti povinností ohledně dávek či bydlení.

bylo pracovníci poté zjištěno, že informace jsou pravdivé a jedná se o spolehlivého příjemce dávek, který usilovně shání zaměstnání.

V tomto případě pracovníce na základě předchozích zkušeností a zároveň tedy i předsudků, zcela mylně posoudila danou situaci. V jejím jednání se neprojevil lidský přístup, vystupovala vůči klientovi odměřeně z pozice moci a tímto zcela rutinním a necitlivým přístupem mohla klienta odradit. V případě, že by se jednalo o člověka, který je neasertivní či se stydí zažádat si o pomoc a přístup pracovníce by ho tak odradil, došlo by k profesnímu selhání samotné pracovníce i k podrytí důvěry klienta v sociální práci. Zároveň pracovníce automaticky zařadila klienta do problémové skupiny, čímž pozbyla nutnost respektovat jeho důstojnost, jeho základní práva a následně zvolila spíše nezdvorný a chladný přístup. Tím znehodnotila i důstojnost vlastní. Její jednání nelze označit za nezištné a solidární a nelze jej označit ani za sociálně spravedlivé, neboť uplatnila ve vztahu ke klientovi diskriminační přístup.

Užití hodnot ve vztahu ke klientům:

- *Lidský přístup;*
- *Rovný vztah;*
- *Nediskriminační postoj;*
- *Respekt k vlastní důstojnosti i důstojnosti klienta;*
- *Nezištný přístup.*

3.3.4 Význam etiky ctností v sociální práci

Výkon pomáhajících profesí „... vyžaduje osobnostní rozvoj a kultivaci. Vlastnosti, které umožňují adekvátní nasazení, v neposlední řadě i v povolání, se nazývají ctnosti.“²²⁵ Kardinální, tedy nejvyšší ctnosti mohou být tudíž jedním z pilířů etiky zaměstnání, o které se sociální pracovník může opřít.

V případě **statečnosti** můžeme mluvit o odvaze pracovníka stát si za svými názory a postoji, které se shodují s jeho morálním nastavením a o kterých věří, že jsou nejlepší

²²⁵ HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 158.

cestou pro pomoc klientovi a současně slibují zachování důstojnosti obou stran jednání.²²⁶

Význam ctnosti **spravedlnosti** je v sociální práci zřejmý. Jako příklad lze uvést rovný přístup ke všem klientům, nikoli tedy na základě sympatií či stupně náročnosti práce. Je zároveň důležité chovat se spravedlivě v rámci etického kodexu vůči svému zaměstnavateli, klientům i vůči své osobě.²²⁷ Tomáš Akvinský viděl ve spravedlnosti dar, který Bůh věnoval lidstvu již v okamžiku jeho stvoření. Jejím úkolem na samém počátku byl čestný a pravdivý způsob života, kdy člověk jako rozumová bytost podléhal Bohu, samotnému rozumu podléhaly pudy a duše byla nadřazena tělu. Aristoteles spatřoval úlohu spravedlnosti (z etického hlediska) v podpoře při utváření mezilidských vztahů a také v pomoci při uskutečňování dobra. Ve spravedlnosti dále viděl podnět, který dává životu ten pravý význam a tvoří rovné pouto mezi lidmi.²²⁸ Z pohledu této ctnosti je každý člověk důležitou součástí společnosti a tuto ctnost lze samu označit ze tří hledisek za „... spravedlivou:

1. alterita – díky ní vidíme druhé,
2. povinnost – osoba jako subjekt si uvědomuje práva druhých,
3. rovnost – stabilizuje a určuje kvalitu vztahu.²²⁹

²²⁶ Pozn. Může se jednat o situaci, kdy pracovník nabídne klientovi sociální dávky, na které má dle zákona nárok, ale ze strany vedení se oproti tomu může objevit nátlak, že uživatelů těchto dávek je příliš mnoho a stát se tak cítí zatížen. Též samotné setrvání u složitého a zdánlivě neřešitelného případu vyžaduje jistou dávku odvahy a zatvzelenosti ze strany pracovníka. Jiný druh odvahy se projevuje u většiny sociálních pracovníků například ve schopnosti být svědky lidského utrpení a přesto tyto zkušenosti ustát a neztratit tak motivaci pro výkon pomáhající profese. Obzvláště těžký úkol stojí před pracovníky zdravotnických zařízení či hospiců, nebo pokud je například předmětem jednání syndrom CAN.

²²⁷ Pozn. V sociální práci je důležitá určitá úroveň zapálení pro konání dobra. Zároveň je však správné si uvědomit, že příliš nadšení a ochoty může vést ke zklamání, neboť svět málokdy spěje ke spravedlivým výsledkům. Je třeba si umět připustit, že někdy je třeba se smířit s negativními výsledky našeho jednání. Musíme si uvědomit, že se dobré jednání ze strany pracovníka může někdy jevit i jako zbytečné a bezvýsledné, a že i nejlepší úmysly nemusí vést k dobru, správné jednání může mít jediný výsledek, a to je vyčerpání a zklamání sociálního pracovníka. Zde je třeba se podřídit vědomí, že jsou věci, které ovlivnit nelze.

²²⁸ Srov. HREHOVÁ, H. *Etika – sociálně vztahy – společnost*, s. 293.

²²⁹ Tamtéž, s. 293.

Pozn. V tomto případě lze jako příklad uvést situaci přetíženého a nedoceneného pracovníka, který by měl mít právo vymáhat spravedlnost pro svou osobu (i pro zvýšení efektivity práce), neboť s množstvím práce její kvalita klesá. V případě řešení konkrétní sociální situace může dojít k rozdílnému pohledu na spravedlnost. Například u případu podezření na zanedbání péče dítěte, bude jinak posuzovat situaci sociální pracovníce, současně sama matka a jinak na ni může pohlížet mladý sociální pracovník. Každý tak může v rámci řešení případu vidět jiné spravedlivé vyústění či sledovat spravedlnost pro jinou osobu.

Rozumnost (moudrost) je považována za ctnost nejvýznamnější a je spojována se schopností rozpoznat a konat to, co lze v danou chvíli považovat za nejlepší.²³⁰ Rozumnost může být svým způsobem považována spíše za dispozici, ke které ne každý člověk má potřebné vlohy. Pro sociálního pracovníka by však měla být tato ctnost spojena i s empatií a schopností soucitu, ne pouze se schopností dobře užívat rozumu, neboť moudrost ještě nemusí být předpokladem správného jednání.

V praxi však zároveň platí, že sociální pracovník se sice může rozhodovat na základě svého rozumu, jinak však může provést službu zkušený pracovník a jinak student na praxi. Rozumnost jde tedy i ruku v ruce s vědomostmi a zkušenostmi, kterých lze dosáhnout pouze časem, nikoli v rámci profesionální přípravy. Na druhou stranu lze ale předpokládat, že jistý rutinní přístup k práci může kvalitě služby překážet a pracovník nový, se svěžím přístupem, se může rozhodovat daleko moudřeji než zkušený profesionál.

Umírněnost by měla být užívána zejména v projevu pracovníka, a to v případě vyjadřování nejen negativních pocitů vůči klientovi, ale i těch kladných. Přehnaná negace i přehnaná vstřícnost totiž brání vybudování rovnocenného a fungujícího vztahu mezi klientem a pracovníkem. Přílišná snaha a dychtivost by též mohly klienta rychle odradit nebo vystrašit, je tedy vždy třeba postupovat klidně s přiměřeným a adekvátním užitím emocí. V případě řešení případu s přihlédnutím k Aristotelově etice středu by měla umírněnost panovat také v dosažených výsledcích práce, tj. nebýt přehnaně rozjařen z dobře vykonané práce a naopak nebýt neúspěchem příliš zdeptán.

Společenské ctnosti, jako jsou například **pravdivost, zdvořilost, citlivost** nebo **sebeovládání**, by měly být také samozřejmou součástí chování sociálního pracovníka a měl by s nimi být vnitřně ztotožněn. Ať je klient jakýkoli, vždy by měl být sociální pracovník vůči němu zdvořilý, neboť „... zdvořilost je způsob, jak dát na srozuměnou, že k druhému chováme úctu.“²³¹ Odměnou může být pracovníkovi zpětná vazba od klienta, který se většinou chová stejně slušně.

Pravdivost by měla být ideálně součástí osoby sociálního pracovníka i klienta, samotné práce, jejích stanov, rovněž by měla být obsažena ve veškeré činnosti s ní související. Sociální pracovník také často stojí před problematickou otázkou: Jak sdělit

²³⁰ Srov. HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 158.

²³¹ TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*, s. 199.

klientovi nepříjemnou pravdu, jakým způsobem mu ji sdělit a kdy raději zachovat mlčenlivost?²³²

Ctnost **přátelství**, kterou se podrobněji zabíral například Aristoteles, se v určité míře může promítat do vztahu sociálního pracovníka a klienta. Aristoteles tuto ctnost rozděloval do více druhů a připouštěl, že nesobecké a dobré jednání může probíhat v rámci přátelského vztahu, aniž by jejich jednání mohlo být považováno za nemorální, sobecké či nerozumné. Tím stojí v opozici vůči Kantovi a jeho povinnostní etice. Kant viděl v přátelské formě pomoci, jejíž podnět spočíval v citech, nikoli v rozumu a nestrannosti, pouze projev egoismu. Nepřikládal tedy přátelství mravní hodnotu a toto jednání nepovažoval za morální. Podobná nejednotnost se může objevit i v praxi sociální práce, kdy²³³ „... z hlediska každodenní praxe se ale zdá, že nějaká forma přátelského smýšlení je součástí požadovaného postoje sociálního pracovníka (profesní ctnost), neboť praxi motivačně oživuje.“²³⁴ Bez hodnoty přátelství a dalších hodnot, nezbytných pro mezilidské vztahy (altruismus, prosociálnost, empatie, láska, ...) by však výkon sociální práce ani nemohl být realizován a pracovník, který zmíněné hodnoty v praxi neužívá, by jistě neměl v tomto druhu profese působit.²³⁵

3.4 Význam etického vzdělávání pro sociální práci

V dnešní době je i v sociální práci velice těžké rozeznat, co je dobré jednání nebo dobro klienta a co je již nesprávné. Tato hranice je velice tenká a sociální pracovník by měl

²³² Pozn. Situace, kdy je sociální pracovník nucen sdělit klientovi pravdu, je nepříjemná pro obě strany. Mezi takové situace může patřit sdělení o nutnosti umístění v sociálním zařízení vzhledem ke ztrátě soběstačnosti. Klient tak čelí skutečnosti, že jeho zdravotní stav je již nevratný, že se již nikdy ze zdravotnického zařízení nemusí vrátit domů a že se jeho život zcela změní. Přidanou hodnotou může být i rodina, která neprojeví zájem mu v domácím prostředí se sebeobslouhou pomoci, což by případně zabránilo radikálnímu řešení. Jiný případ může nastat pro pracovníci OSPODu, která je nucena sdělit rodiči, že dítě nebylo svěřeno do jeho péče nebo oznámit uchazeči o adopci, že nevyhovuje nastaveným podmínkám pro osvojení dítěte.

K případům sdělování ne celé pravdy či zamlčování pravdy by mělo docházet pouze pro dobro klienta, nikoli sociálního pracovníka. Takováto situace může nastat například v případě, že si člověk v terminálním stadiu nemoci, kterému zbývá pár dní života, chce vyřídít dávku příspěvku na úpravu bytu. Říci v tuto chvíli úplnou pravdu, tedy poukázat na zbytečnost takového konání, je zcela nemyšlitelné. V tomto případě by mohlo klientovi postačit pouze ujištění, že jeho přání bere pracovník v potaz, ale řízení bude mít například delší trvání.

Diskrétnost a zamlčení pravdy bývají také často spjaty s přáním samotného klienta, který si například nemusí přát sdělovat pravdu svým příbuzným či například právo matky nesdělovat jméno otce narozeného dítěte.

²³³ Srov. FISCHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 157.

²³⁴ Tamtéž, s. 157.

²³⁵ Srov. DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 26.

být schopen ji rozeznat. Jistá reflexe by pak měla panovat i ve vztahu sociálního pracovníka k sobě samému, měl by být schopen rozpoznat, kdy je problém řešitelný nebo zda není problém v jeho přístupu ke klientovi nebo k jeho případu. Právě k tomuto poznání by budoucím pracovníkům mělo dopomoci patřičné a průběžné vzdělávání, zaškolování a například i různé druhy oficiálních dokumentů, které jsou určeny k výkonu sociální práce. Cílem kapitoly je ukázat, že vzdělávání v oblasti etiky má zásadní vliv na kvalitu sociální práce.

Vzdělávání v oboru je všeobecně považováno za zcela nezbytné pro výkon (jakékoli) profese, každý autor však klade důraz na jiné aspekty v profesionálním rozvoji. Robert Spaemann například definoval vzdělávání spíše jako nutnost se neustále o věci „zajímat“, a to nejen v rámci svých sobeckých potřeb, ale i na poli zájmů druhých lidí.²³⁶ Počátek dvacátého prvního století přišel s požadavkem na větší vzdělávání zaměřené právě na etiku a její integraci do profesí, a to včetně výuky etiky v sociální práci.²³⁷

Výuka etiky v sociální práci by však v žádném případě neměla být zaměřena pouze na „... učení o tom, co je dobré. Spíše je třeba akcentovat požadavek etické správnosti hledaného řešení a citlivosti pro východiska, o která se lze v navržených řešeních opírat. Etická reflexe, která bude vedená hledáním dobra, je sice cenná svým ideálem, pro profesní praxi však je tento ideál mnohdy málo platný.“²³⁸ Vzdělávání etiky by dále mělo v praxi vést k rozvíjení profesní způsobilosti při vyhodnocování konkrétních případů, s ohledem na dobro a možné důsledky pro všechny zainteresované. Zároveň by měla výuka etiky vést budoucího pracovníka k sebevědomému a odpovědnému přístupu k výkonu sociální práce.²³⁹

Výkon profese sociální práce v sobě tento důležitý požadavek na výuku etiky, etických pojmů, i etických teorií obsahuje. Oblast etiky by tedy měla být podrobně zahrnuta do odborné přípravy na sociální práci, tj. měla by být součástí vyššího odborného či vysokoškolského studia a měla by fungovat jako garance pro kvalitu sociální práce i jako motivace studentů, neboť „... tento předmět poskytuje prostor pro

²³⁶ Srov. SPAEMANN, R. *Základní mravní pojmy a postoje*, s. 33.

²³⁷ Srov. DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 24.

²³⁸ FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 17.

²³⁹ Srov. Tamtéž, s. 18.

sebereflexi a zároveň diskuzi, díky čemuž přispívá k hledání identifikace studenta se sociální prací a jejím posláním.²⁴⁰

Kromě sběru teoretických vědomostí by mělo vzdělávání zahrnovat též nácvik reálných situací, které budoucího pracovníka mohou naučit morálně se rozhodovat, i hodnotit své jednání a dají mu též schopnost ztotožnit se se svým osobním systémem hodnot.²⁴¹ Etické vzdělání (spolu s praxí) dále napomáhá k získání takzvaného etického předporozumění, které dává sociálnímu pracovníkovi možnost zorientovat se v konkrétní situaci, pochopit svou úlohu v ní tak, aby byl schopen správně vyhodnotit a vyřešit daný problém.²⁴²

Pro následný úspěšný vstup do profese je kromě patřičného vzdělání potřebné zaškolení od zkušenějších kolegů, kteří jsou již schopni rutinního etického rozhodování.²⁴³ Porada se spolupracovníky nebo dalšími odborníky je ale přínosná i pro pracovníky zkušené, neboť přináší nový pohled na konkrétní problém a může přinést řešení, jež by pracovníka samotného nenapadlo. Konzultace s kolegy a jejich podíl na řešení situace zároveň slouží jako prevence proti možnému obvinění, vzniklému následkem rozhodnutí pracovníka.²⁴⁴ Profesionální připravenost pro sociální práci, i když velice důležitá, však dle papeže Benedikta XVI.²⁴⁵ „... bez hlubokého morálního a náboženského základu ustrne u pouhé techniky a nekoná to, co je lidsky rozhodující.“²⁴⁶

Současné nastavení sociální práce také nabízí zákonem definovaná pravidla pro výkon profese, která pracovník zná, může se o ně opřít a je i nucen se jimi řídit, avšak problémem může být, že často slepě hledá řešení situace pouze u nich nebo vyžaduje jejich rozšíření.²⁴⁷ Stejně tak jsou důležité i mnohaleté zkušenosti pracovníků, avšak práce je staví před dosud nepoznané etické problémy, které řeší pouze na základě svých zkušeností či intuice. V současnosti je však při výkonu profese prioritou profesionální

²⁴⁰ LEVICKÁ, J., LEVICKÁ, K. Popoluška, alebo etika slovenskej sociálnej práce. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 20.

²⁴¹ Srov. LEVICKÁ, J. Etické dilemy sociální práce. In KAPPL, M., SMUTEK, M. a TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*, s. 23.

²⁴² Srov. HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 206.

²⁴³ Srov. MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 113.

²⁴⁴ Srov. Tamtéž, 116.

²⁴⁵ Srov. ŠRAJER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, č. 3, s. 84.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 84.

²⁴⁷ Srov. Tamtéž, s. 85.

přístup, který bývá pracovníky často přehlížen. K zavedení odborně profesionálního přístupu v sociální práci by měl přispět větší důraz na výuku etických teorií a pojmů v procesu vzdělávání sociální práce.²⁴⁸

Z příspěvku Jany a Kataríny Levické (2010) vyplývá, že ve Slovenské republice není výuka etiky v sociální práci dostatečná. Například s přihlédnutím k obsahu mezinárodního etického kodexu, kde je kladen důraz na hodnoty, jako jsou „... služba, lidská důstojnost, hodnota osoby, význam lidských vztahů, solidarita, bezúhonnost, zodpovědnost, svoboda, sociální spravedlnost apod.“²⁴⁹ bylo v rámci výzkumu o odborné přípravě sociálních pracovníků zjištěno, že přes všeobecnou shodu ohledně důležitosti vzdělávání etiky v oboru není vzdělávání v oblasti těchto etických pojmů ve Slovenské republice dostatečné. Z odborných dokumentů se navíc ke studiu doporučuje pouze přečíst *Mezinárodní etický kodex sociálních pracovníků* (nejlépe zestručnělou internetovou verzi) či článek, týkající se slovenského kodexu od Mirky Nečasové v časopise *Sociální práce/ Sociálna práca*.²⁵⁰

Z výzkumu A. Škulecové a J. Jankovského naopak vyplývá, že v České republice je výuka etiky, jako součásti vzdělávání pro pomáhající profese více než dostačující. Výzkum, jehož účastníky byli jak studenti kombinovaného a prezenčního studia, tak i zkušení profesionálové, se mimo jiné zaměřoval také na povědomí respondentů o etických pojmech (morálka, etika, kodex atd.). Vědomosti respondentů v oblasti etiky se z 80 % ukázaly jako více než uspokojivé, na druhou stranu se však objevila velká nerovnováha mezi respondenty ve využití těchto poznatků v praxi, konkrétně například v pokusech o podrobnější rozbor etických dokumentů či schopnost upřesnit nějaký etický problém. Z výsledků výzkumu také vyplývá, že důležitost etiky si lidé více uvědomují až v průběhu výkonu pomáhající profese než během procesu vzdělávání, kdy by měli být paradoxně schopni se lépe a podrobněji orientovat v problematice. Dalším důležitým poznatkem pro sociální práci bylo, že až 77,4 % respondentů si uvědomuje důležitost etiky pro praxi.²⁵¹

²⁴⁸ Srov. FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 6.

²⁴⁹ LEVICKÁ, J., LEVICKÁ, K. Popoluška, alebo etika slovenskej sociálnej práce. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 18.

²⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 18.

²⁵¹ Srov. ŠKULECOVÁ, A., JANKOVSKÝ, J. Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2004, č. 4, s. 56-61.

Etické pojmy, etické hodnoty či teorie by také měly být součástí oficiálních spisů, na jejichž principu je sociální práce provozována. Jako nejčastější příklad těchto dokumentů lze uvést *Mezinárodní etický kodex sociálních pracovníků* či *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR*. Mezi další etické dokumenty lze zařadit kodexy konkrétních organizací, v nichž je oblast etiky profese podrobněji rozebírána.

3.4.1 Etické kodexy a jejich význam pro sociální práci

Etický kodex společnosti sociálních pracovníků ČR je spíše stručným přehledem základních povinností a hodnot pracovníků v pomáhajících profesích. Zdůrazňuje základní lidská práva a v tomto směru se spíše odkazuje na podrobnější dokumenty týkající se této problematiky (*Všeobecná deklarace lidských práv, Charta lidských práv Spojených národů, Úmluva o právech dítěte* atd.).²⁵² Kromě chování vůči klientům upravuje vztahy na pracovišti, ať už ke kolegům či nadřízeným, dále vztah ke společnosti, kdy je velice důležité, aby sociální pracovník průběžně obohacoval své schopnosti a vědomosti, neustále se snažil zlepšovat svou práci a prezentoval ji ve všeobecném měřítku pro zlepšení celkové sociální práce. Kodex dále rozebírá možné etické problémy, které mohou v rámci práce nastat, a zároveň přiznává, že uvádí pouze problémy nejzákladnější. K rozebrání nejrůznějších eticky náročných situací by však bylo zapotřebí daleko obsáhlejšího etického zákoníku. Spis nakonec stručně rozebírá různé podoby střetu zájmů v sociální práci a nabízí možnosti řešení etických problémů.²⁵³

V případě mezinárodního etického kodexu je kladen důraz na hodnoty, jako jsou²⁵⁴ „... služba, lidská důstojnost, hodnota osoby, význam lidských vztahů, solidarita, bezúhonnost, zodpovědnost, svoboda, sociální spravedlnost apod.“²⁵⁵ V tomto směru se mezinárodní kodex shoduje s hodnotovým obsahem Kodexu sociálních pracovníků Slovenské republiky.²⁵⁶ Český kodex oproti tomu zmiňuje pouze hodnotu lidské důstojnosti a lidských práv a okrajově zmiňuje sociální spravedlnost.²⁵⁷ Co se týče etických hodnot, je v dokumentu zdůrazněna pouze jejich důležitost, ale jakkoli se

²⁵² Srov. *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky* [online], s. 1.

²⁵³ Srov. Tamtéž, s. 2-5.

²⁵⁴ Pozn. Jak je zmíněno již v předchozí kapitole.

²⁵⁵ LEVICKÁ, J., LEVICKÁ, K. Popoluška, alebo etika slovenskej sociálnej práce. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 18.

²⁵⁶ Srov. Tamtéž, s. 18.

²⁵⁷ Srov. *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky* [online], s. 1-5.

kodeks věnuje etické sféře profese, výčet důležitých etických hodnot se zde v podstatě nevyskytuje. Tato skutečnost může vést k úsudku, že „... i přes oceňování kodexů nějak vnímáme, že určitě existence a taky dodržování kodexu se nekryjí s mravní způsobilostí a schopností eticky reflektovat.“²⁵⁸

Český kodeks tedy svým obsahem neposkytuje sociálnímu pracovníkovi dostatečnou oporu při orientaci v eticky náročných situacích. Pro kvalitní výkon profese sociální práce, zdroj individuálně etických motivací, rozhodování a jednání je tedy nutné rozšíření samotného etického kodexu a to i z důvodu „... že kodeksy nemohou ustrnout na verzi, která byla jednou vytvořena, ale naopak v nich dochází k úpravám vytvářeným v reakci na změny sociálního étosu.“²⁵⁹ Dalším řešením může být vznik jiných podrobnějších etických dokumentů v jednotlivých organizacích. Význam etického kodexu nelze rozhodně popřít, avšak jeho nedostatky v tak důležité etické dimenzi profese podávají další důkaz o potřebnosti vzdělávání etiky v sociální práci.

Kodeks zobrazuje každého člověka jako celistvou bytost se všemi jeho charakteristickými rysy, dále staví problémy klienta nad starosti sociálního pracovníka i vylučuje diskriminaci v jakékoli podobě. Zároveň upozorňuje na důležitost orientace v dané problematice, průběžné vzdělávání, důležitost jednání ve všech oblastech, které může pracovník nabídnout a měl by znát, a to s důrazem na fakt, že tato forma pomoci by měla vést klienty k soběstačnosti!²⁶⁰

Právě zde může pro sociálního pracovníka nastat konflikt svědomí, neboť dle kodexu by měl pro klienta udělat maximum, ale zároveň mu nepomáhat příliš. Sociální pracovník by tedy měl být schopen zhodnotit, jaké jsou schopnosti a dovednosti klienta a na jejich základě mu předložit řešení situace, avšak zároveň činit pouze to, co klient sám nezvládne. Kde je zde tedy stanovena hranice, co už je příliš velká pomoc a co může být zhodnoceno jako lenost pracovníka?

Další důležitou věcí, na kterou kodeks nepomýšlí, je skutečnost, že i přes usilovnou snahu sociálního pracovníka nemusí k vyřešení situace dojít. Pro tyto případy by dle Kopřivy měla být součástí kodexu též „...ještě jedna zásada, která tam zatím přítomna nebývá: *Pomáhající je připraven kdykoliv vnímat a akceptovat svou nedokonalost,*

²⁵⁸ FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 150.

²⁵⁹ NEČASOVÁ, M. Profesionalismus a etické kodeksy v sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 89.

²⁶⁰ Srov. *Etický kodeks společnosti sociálních pracovníků České republiky* [online], s. 1-3.

*slabost a zranitelnost, kterou pomáhání vyjevuje, a pomocí sebereflexe a supervize napomáhat vývoji k lepšímu stavu, než je ten současný.*²⁶¹

Kodex také nezmiňuje možnost, že někdy není v silách sociálního pracovníka klientovi pomoci, a to z důvodu nespolupráce klienta, kdy může nakonec dojít i k recidivě sociálního problému často s horšími následky. To, co sociální pracovník v danou chvíli může brát jako profesní selhání, a v čemž kodex nenabízí žádnou oporu ani zastání, může vést až k deziluzi či k syndromu vyhoření.

Kodex tedy není všestranným pomocníkem při výkonu profese a je zřejmé, že „...etiku práce není možné vymezit nějakým kodexem. Respektive kodexy jsou užitečné k prvnímu seznámení a k prvnímu nahlédnutí do problematiky etického hodnocení práce. Etický kodex je užitečný, ale zjednodušující model.“²⁶²

I přes množství nedostatků má však kodex nesmírný význam pro samotnou profesi, sociálního pracovníka i klientelu. Jeho přínos pro sociální práci dle Robinsona a Reesera spočívá především v jeho schopnosti pomoci veřejnosti i studentům sociální práce poznat jejich poslání i ukázat, jak se vnímají sami odborníci v oboru.²⁶³

Levy a Banksová vidí význam etického kodexu následovně.²⁶⁴

- Z hlediska osobnosti sociálního pracovníka:

Prezentuje formy správného jednání v praxi, zároveň nabízí ochranu a tvůrčí podněty a posouvá pracovníky k citlivosti na eticky významné situace i k jejich následnému posouzení a zhodnocení. Pracovník se také může opřít o přesně definované etické principy a ideální podobu nabízených služeb, které pracovníkovi pomohou získat a zachovat si profesní identitu. Kodex zároveň slouží jako hodnotící mechanismus při profesním selhání a poskytuje informace pro jejich následná řešení.²⁶⁵

- Z hlediska profese:

Kodex představuje základní symbol profese, prostřednictvím definování hlavního či ideálního cíle představuje její poslání. Reamer dále upozorňuje, že kodex též dává

²⁶¹ KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*, s. 91.

²⁶² ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*, s. 114.

²⁶³ Srov. BRNULA, P. Etický kódex sociálních pracovníků. Reálna potreba praxe alebo len nevyhnutnosť. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 45.

²⁶⁴ Pozn. Rozděleno dle okruhů, na které se kodex zaměřuje.

²⁶⁵ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 84.

sociální práci nezávislost a chrání ji před zásahy zvenčí.²⁶⁶

- Z hlediska klienta:

Pracovník vystupuje ve vztahu ke klientovi z pozice moci, v kodexu jsou v tomto směru zaznamenány předpisy, které klientovi zajišťují ochranu a plnohodnotnou formu pomoci.²⁶⁷

Reamer v rámci prezentace řešení etického dilematu nabízí další možnost pro praktické využití etického kodexu, kdy by měl v konečné fázi jeho řešení sociální pracovník zhodnotit, jaké jsou přednosti všech možností pro jeho vyřešení s přihlédnutím právě k obsahu etického kodexu a hodnot zde zobrazených.²⁶⁸ Etický kodex dle Levyho zároveň přispívá (s ohledem na hodnoty zde zobrazené) k zachování identity sociální práce a dále zprostředkovává úlohu profese veřejnosti.²⁶⁹

3.5 Etické teorie a jejich využití v sociální práci

Sociální pracovník, byť i na zcela řadové pozici na úřadě, je opakovaně vystavován množství dilemat, která mu mohou bránit provádět jeho práci kvalitně. Pro zvládnutí dilematických situací je vhodné patřičné vzdělání, znalost etického kodexu, ztotožnění se s hodnotami dané profese a jejich další vhodné užívání v praxi. Jak shrnuje třetí kapitola, sociální pracovník též musí mít správné nastavení osobních hodnot, ve své práci by měl zachovávat solidární, spravedlivé, umírněné, ale i odvážné chování a zároveň by měl být schopný empatie, slušnosti, sebekontroly, pravdomluvnosti a patřičného zapálení pro konání dobra. Všechny tyto etické předpoklady mají svůj význam pro sociální práci, lze k nim však připojit též znalost etických teorií.

Etika i etické teorie pomáhají v praxi správně posoudit konkrétní případ a s ohledem na zjištěné skutečnosti i správně pojmout jeho vyřešení. Předpokladem pro schopnost být ve své práci eticky způsobilým v rozhodování je dostatečná úroveň sebepoznání a také schopnost nazírat na realitu s určitou distancí, která umožňuje zohlednit také názory a pohledy ostatních lidí²⁷⁰ a právě „... proto je třeba reflektovat

²⁶⁶ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*, s. 84.

²⁶⁷ Srov. Tamtéž, s. 84.

²⁶⁸ Srov. MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 114-115.

²⁶⁹ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 42.

²⁷⁰ Srov. HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 16.

cizí myšlenky a teorie, otevřít se různým etickým přístupům.“²⁷¹ Povědomí o etických teoriích dle Nečasové také „... přispívá k identifikaci s oborem a k větší jistotě při provádění sociální práce a pomáhá sociálnímu pracovníkovi v situaci, kdy má řešit etický problém nebo dilema.“²⁷² Nečasová dále upozorňuje na možnost uplatnění etických teorií v sociální práci v oblasti řešení etických dilemat i problémů, neboť s jejich užitím je sociální pracovník lépe schopen podrobit dilemata všestrannějšímu posouzení a tím i zohlednit více způsobů (kvalitního) řešení situace. Etickým teoriím zároveň přiznává blízký vztah k hodnotám a normám sociální práce.²⁷³

V procesu řešení dilematu s ohledem na etiku hodnot lze „... využít ustálené způsoby uvažování – etické teorie, které mohou být inspirativní svou metodou i hodnotami, jež ztělesňují. Typicky vycházejí z jedné ze tří následujících oblastí.“²⁷⁴

- **Povinnostní etika Emanuela Kanta** je založena na racionálním uvažování, respektu ke svobodě a v dobrém konání vidí obecný princip, jehož bezvýhradné dodržování by mělo být podmíněno jeho ukotvením v zákoně.²⁷⁵ Dle Kantovy etiky je dobré jednání takové, které stojí na rovné spravedlnosti pro všechny lidi. Etika znamená záruku pro takovouto formu rovnoprávnosti.²⁷⁶

Jedna z jeho formulací kategorického imperativu²⁷⁷ upozorňuje, že je důležitější úcta a porozumění v chování k ostatním lidem, než tendence k nim přistupovat pouze jako k prostředku.²⁷⁸ Negativum jeho teorie vzhledem k sociální práci spočívá v důrazu na nezbytnost dobrého konání, neboť Kant nepřiznává hodnotu dobrému jednání, které vzniká na základě nahodilých pohnutek, které by mohly být v sociální činnosti z hlediska motivací sociálního pracovníka důležité.²⁷⁹ Kantova etika svým důrazem na rozumové uvažování a plnění povinnosti bez ohledu na následky dává vždy přednost jedinci před větším celkem, což může znamenat v sociální práci problém, neboť v praxi

²⁷¹ HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 16.

²⁷² TRUHLÁŘOVÁ, Z., KVĚTENSKÁ, D. Vybrané aspekty sociální práce se seniory. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*, s. 160.

²⁷³ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 32.

²⁷⁴ FISCHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 155.

²⁷⁵ Srov. Tamtéž, s. 156.

²⁷⁶ Srov. HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 127.

²⁷⁷ Pozn. „Jednej vždy tak, jako bys považoval sám sebe a jakéhokoli jiného člověka za cíl sám o sobě, nikoli za pouhý prostředek.“, HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 127

²⁷⁸ Srov. HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*, s. 127.

²⁷⁹ Srov. FISCHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 156.

může být v sázce narušení důstojnosti vícero jedinců, nemluvě o negativních společenských důsledcích takového konání.²⁸⁰

- Dalším častým etickým směrem využívaným v sociální práci, je **teorie utilitarismu**. Na rozdíl od Kantovy etiky se však nesoustředí na prospěch konkrétního jednotlivce, ale vždy nějaké skupiny. Jejím cílem je tedy především užitek co největšího počtu lidí, v sociální práci jsou však právě z tohoto důvodu často vzaty na pomoc teorie další. Mezi nejznámější představitele utilitarismu patřili J. Bentham, který za největší užitek považoval slast a J. S. Mill.²⁸¹ Kritériem pro posouzení správnosti jednání z hlediska mravnosti jsou v případě utilitarismu pouze jeho následky, nikoli činy samotné, jako tomu je právě u Kantovy etiky.²⁸²

- Třetí teoretickou oblastí, na které může být založena metoda sociální práce, tvoří **kombinace filozofických myšlenek Aristotela a Platóna a přirozeného zákona Tomáše Akvinského**. Její hlavní podstatou je pocit vnitřního uspokojení (eudaimonia) s ohledem na odpovídající úroveň přirozenosti člověka, které dohromady tvoří podstatu mravně závazného jednání. Teorii lze využívat na podporu osobnostního posílení člověka i jeho uplatnění ve společnosti.²⁸³ V novověku je přirozenoprávní teorie spojena s teorií společenské smlouvy, která je založena na dobrovolném společném soužití lidí ve státním zřízení, kde jsou přirozeně zajištěna určitá práva a ochrany. Toto pojetí přirozeného zákona rozvíjeli především Thomas Hobbes, John Locke nebo během francouzské revoluce Jean-Jacques Rousseau.²⁸⁴

- V rozporu s etikou povinnosti a utilitarismem je například **etika účasti** Carol Gilliganové, která se řadí mezi antiopresivní teorie a má základ ve feministických myšlenkách. Jejím úkolem je přihlídnutí ke zkušenostem klientů a pátrání po vlivech, které jim brání v rozvíjení schopnosti stabilně řídit vlastní život. Od etiky účasti poté oddělila (spolu s Kohlbergem a jeho stadii morálního vývoje) **etiku spravedlnosti**, již spojuje spíše s mužským pojetím morálky a označuje ji za nepružnou a necitlivou. Mezi další představitele antiopresivních přístupů se řadí například **Paulo Freire**, jehož úsilí

²⁸⁰ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 28-29.

²⁸¹ Srov. FISCHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 156.

²⁸² Srov. NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 29.

²⁸³ Srov. FISCHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*, s. 156.

²⁸⁴ Srov. PETRUSEK, M. A KOL. *Velký sociologický slovník II*, s. 1001.

směřovalo ke snahám o změnu nevhodných životních podmínek člověka v zájmu posílení jeho lidství.²⁸⁵

Využití etických teorií v sociální práci je nejlépe viditelné na konkrétním případě z praxe. V další části kapitoly se tedy pokusím na konkrétní případ aplikovat jednotlivé etické teorie a dle jejich principů zohlednit řešení situace. Následně se pokusím poukázat na etické problémy či dilemata, které se v daném případě mohou vyskytnout.

*Případ z praxe:*²⁸⁶

Pracovnice OSPODu byla upozorněna zdravotnickým zařízením na porod pacientky Jany P. s dlouhodobě diagnostikovanou schizofrenní poruchou osobnosti (bez zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům). Novorozená dcera byla matkou pojmenována Marie a po zdravotní stránce se jeví v pořádku. Chování rodičky odpovídá její psychiatrické diagnóze (úzkostnost, špatná komunikace, plachost, pomalá řeč, avšak bez sklonů k paranoie, bludům či závažnějším projevům nemoci). K dítěti má pozitivní vztah a chce si jej nechat ve své péči. Otce dítěte rodička neuvedla.

Situace byla vzhledem ke schizofrennímu onemocnění matky předána k posouzení spádovému OSPODu. Sociální pracovnice úřadu zahájila sociální šetření v rámci bydliště rodičky. Zohledňovala především připravenost obydlí pro malou Marii, docházku do poradny během těhotenství, zdravotní zprávy obvodního lékaře a psychiatra i znalecké posudky. Po propuštění ze zdravotnického zařízení proběhlo zhodnocení schopnosti Jany P. postarat se o malé dítě.

Sociálním šetřením pracovnice zjistila, že po zdravotní stránce je Jana P. zcela soběstačná, pobírá invalidní důchod, se kterým dokáže hospodařit. Medikaci užívá poctivě, během léčby nedochází k větším excesům nebo asociálním projevům a nemoc je celkově pod kontrolou. V pubertě však trpěla bludy, které po zahájení léčby vymizely. V bytě má rodička pro dítě připravené spaní a umělou stravu. Věci ohledně hygieny dítěte však příliš nezvládá, zapomíná zkoušet teplotu vody, prostředky na hygienu nejsou určeny pro dítě a manipulace se samotnou Marií není v žádné z činností ideální. Stejný problém nastává se stravováním dítěte. Jana P. zapomíná na pravidelné krmení (jedná se o nekojící matku z důvodu nevhodnosti psychofarmak pro dítě) a na pláč

²⁸⁵ Srov. NEČASOVÁ, M. Profesní etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*, s. 30-32.

²⁸⁶ Pozn. Případ je inspirován skutečnou životní situací, všechny osobní údaje však byly změněny.

dítě reaguje zoufalstvím. Vztah dítěte a matky je však velice blízký, není zde náznak negativních emocí ze strany matky, právě naopak je potomkovi a péči o něj zcela oddaná. Dítě je i dle názoru dětského lékaře prozatím v pořádku, jsou zde lehké náznaky zanedbanosti, dítě je však viditelně spokojeno pouze ve společnosti své matky.

Sociální pracovnice vyřídila pravidelné návštěvy porodní asistentky, která by měla Janu P. naučit potřebné péči o dítě, dále zkontaktovala neziskovou organizaci na pomoc lidem s duševním onemocněním. Další postup spočíval v monitorování situace a získávání informací od dětského lékaře, porodní asistentky, psychiatra i sociální pracovnice neziskového zařízení.

Situace se dlouhodobě příliš nemění, Jana P. je sice schopna se o dítě postarat, péče však často není dostačující a má velké limity. Na základě všech získaných informací s ohledem zejména na pravidelné vlastní hodnocení situace se měla pracovnice rozhodnout, zda dítě zůstane v péči matky a bude se dále čekat na zlepšení situace, anebo bude z její péče odebráno.

Mezi důležité aspekty situace, které je pracovnice nucena zohlednit, patří duševní zdraví matky a její schopnost postarat se o své dítě, na druhou stranu je v sázce zdravý vývoj a celkově život novorozence, které je **primárně klientem** pracovnice OSPODu. V běžném případě je nejlepší podoba péče i výchovy dítěte pouze prostřednictvím rodičů, zejména tedy matky, avšak s ohledem na její těžké duševní onemocnění, jež může být ve vyhocených situacích rizikové pro Janu P. i okolí, se tato forma řešení pro dítě jeví jako nebezpečná. Odebrání dítěte však může vést k separační úzkosti, jak ze strany matky, tak i dítěte a bylo by částečně i projevem diskriminace a omezení práv matky na své dítě.

- Z pohledu povinností etiky Emanuela Kanta lze v případě zohlednit tolik důležitou důstojnost jedince, tedy Jany P., která jí přes závažné onemocnění v žádném případě nepozbývá. S ohledem na zájem dítěte, které je hlavním kritériem řešení případu, však převládá rozumové uvažování, jež velí zachovat bezpečí dítěte za každou cenu bez ohledu na jiné morální pohnutky, které by mohly sociální pracovníci ovlivnit (zkušenost s podobným případem, sama je matkou a v odebrání dítěte matce subjektivně spatřuje kruté zacházení) a zároveň nebrat v úvahu následky, tedy emoční deprivaci všech zainteresovaných. Na druhou stranu kategorický imperativ ve své nejryzejší podobě (*Jednej tak, aby maxima tvého jednání mohla být obecným zákonem*) zcela

napadá rozhodnutí o odebrání dítěte z péče matky, neboť toto jednání by se nemělo stát a ani by se nemělo přijímat jako standardní.

- Teorie utilitarismu ve svém základu velí co největší užitek pro co největší počet zúčastněných i zohlednění možných následků případu. Na příkladu z praxe se tedy přihlíží ke spokojenosti Jany P., Marie i sociální pracovnice a celého odboru, který ponese následky závažného rozhodnutí. V případě ponechání dítěte v péči matky bude uspokojeno psychické pouto mezi oběma zúčastněnými (fyzické potřeby dítěte ne v celkové míře), ale je zde riziko kolapsu v osobě matky i psychické ataky nemoci, která může vést k ohrožení dítěte. Následky v tomto případě mohou být tragické. Pokud bude dítě naopak odebráno z péče matky, bude pravděpodobně vyrůstat v ústavní nebo adoptivní péči, kdy o něho sice bude plně postaráno, odtržení od matky ale může u obou vést k psychické újmě, v osobě matky dokonce i ke zhoršení celkového zdravotního stavu a k plnému propuknutí nemoci. Pro sociální pracovníci mohou oboje možné následky znamenat drtivý dopad na její svědomí, psychické zdraví i pozici v zaměstnání. V obou případech je též ohrožena reputace příslušného úřadu i důvěra v sociální práci samotnou. Zhodnocení možných následků však stále může být cestou, jak případ posoudit i rozhodnout, avšak zároveň se potvrdila výše vedená teze, že není v řešeních případů vhodné brát v úvahu pouze utilitaristický přístup, ale je namístě zapojit i teorii jinou.

- Eudaimonia a přirozenoprávní teorie představují formu pomoci prostřednictvím zvýšení kvalit jedince i jeho schopnosti uplatnění se ve společnosti, a to způsobem, který je v tomto případě dostačující v obecně očekávaném a potřebném nároku na podobu výchovy dítěte. Pozornost se v rámci této teorie musí tedy nutně soustředit na posílení schopností matky fungovat nejen jako rodič, ale i jako hodnotný člen společnosti pro dobrou socializaci dítěte. Patříčné kroky sociální pracovnice v tomto ohledu již učinila, když zprostředkovala poradenské služby v oblasti péče o dítě a zároveň zařídila službu doprovázení pro duševně nemocné. V budoucnu by v tomto případě bylo zřejmě vhodné zaměřit se i na společenské uplatnění dítěte, které bude omezeno schopnostmi matky. Čistě z hlediska přirozenosti člověka je poté samozřejmě vhodné ponechání dítěte u matky a poskytnutí jim možnosti obvyklého způsobu života.

- S ohledem na antiopresivní přístupy je názor etiky účasti poměrně jasný. Jelikož základnu teorie tvoří koncept feminismu a podpora seberozvíjení, je bez většího uvažování zřejmé, že se kloní též k ponechání dítěte v péči matky. Stejně tak se dá

uvažovat i v případě etiky Paula Freireho, cílené na úpravu životních podmínek pro rozvoj lidství. V případě etiky spravedlnosti lze usuzovat na pravý opak, tedy odebrání dítěte z péče matky.

Ze všech využitých teorií, aplikovaných na konkrétní příklad vyplývá, že převažuje názor na ponechání dítěte v péči matky.²⁸⁷ Vzhledem k faktu, že jednotlivé teorie mají rozdílné kritérium pro posuzování správnosti řešení a důvody pro konečné rozhodnutí vidí vždy v něčem jiném, je zřejmé, že **v praxi je vhodné využívat vždy vícero teorií pro správné zhodnocení a rozhodování v konkrétním případě.**

Důležité aspekty pro posouzení případu z hlediska etických teorií:

- *Rozumové zvážení situace s přihlédnutím k důstojnosti všech zúčastněných (Kant);*
- *Posouzení všech možných následků řešení situace (utilitarismus);*
- *Snaha o pomoc při rozvoji osobnosti i schopností zúčastněných, a tím i o pozitivní změnu způsobu života (filozofie antiky a přirozený zákon Tomáše Akvinského);*
- *Posouzení situace s využitím empatie a soucitu (etika účasti);*
- *Snaha o změnu životních podmínek (Freire);*
- *Zhodnocení případu čistě na základě rozumu, s absencí empatie a s přihlédnutím ke stanoveným pravidlům (etika spravedlnosti).*

3.6 Etická dilemata a problémy v sociální práci

Proces vzniku dilematu probíhá v několika fázích. Poté, co si pracovník nějaké dilema uvědomí²⁸⁸, ocitne se dále v konfliktu očekávání svého chování, řešení případu, způsobu řešení případu a také v konfliktu očekávání ze strany spolupracovníků. Následně se utvoří samotné dilema. Jeho vznik záleží především na skutečnosti, zda je

²⁸⁷ Pozn. K tomu došlo i ve skutečném řešení případu, kdy se sociální pracovnice rozhodla ponechat dítě v péči matky, a během uplynulých sedmi let došlo k postupnému sžívání matky s dcerou na takové úrovni, která znamenala řádnou, bezpečnou, sociálně dostatečnou a emočně naplněnou výchovu. Dívka nyní chodí do druhé třídy, nevykazuje jakékoli poruchy učení, i když prospěch je spíše průměrný. V rámci citového zrání a společenského zařazení se zdá být vše v pořádku, naopak je dívka o mnoho zralejší a soběstačnější než její vrstevníci, což pravděpodobně pramení z faktu, že byla nucena se mnoho věcí učit sama a naopak vypomáhat v některých záležitostech nemocné matce. Vztah matky i dcery je dobrý.

²⁸⁸ Pozn. Jejich výčet je zobrazen v následující části textu.

konkrétní sociální pracovník na zmíněné konflikty „morálně citlivý“ (vnímá současný stav v morálním kontextu) a pokud nakonec usoudí, že dilema nelze odbýt, je nucen mu čelit.²⁸⁹

Ve výše uvedeném příkladu z praxe, týkajícího se duševně nemocné matky, můžeme najít mnoho etických dilemat, kterých si pracovnice mohla i nemusela být vědoma. S přihlédnutím k těm nejčastějším (za pomoci jejich výčtu z knihy *Ráda bych Vám pomohla, ale...*), kterým může být pracovník vystaven, se na ně pokusím poukázat.

Musil mezi **všední dilemata** sociálních pracovníků, která „... před řadovými pracovníky vyvstávají, když kvůli nepříznivým pracovním podmínkám nemohou se svými klienty jednat tak, jak by si představovali, nebo když v daných pracovních podmínkách mohou uplatnit odlišné, stejně přijatelné, ale těžko slučitelné postupy“²⁹⁰, řadí v první řadě problematiku **cílů sociální práce**, konkrétně téma, zda si cíle **zjednodušovat, či je pojímat komplexněji**. Jako důvod nejasnosti cílů profese uvádí nejednoznačnost v požadavcích na jejich dosažení a skutečnost, že koncepce cílů je často popsána poměrně obecně, a to takovým způsobem, aby obstála jako ideál v očích veřejnosti. Sociální pracovník je tedy nucen si u jednotlivých případů vysvětlit cíle práce na základě vlastního úsudku a dle tohoto uvážení volit metodu jejich uskutečnění. V tomto případě dochází často k jejich zjednodušování a ke snaze neinklinovat k jejich komplexnější podobě, která by znamenala sice cestu složitější, avšak pracovník by na druhou stranu nebyl vystaven výčitkám svědomí kvůli úmyslnému zjednodušování své činnosti.²⁹¹

Jednou z forem vyhnutí se tomuto dilematu může být medikalizace, kdy je vina převedena na osobnost klienta, jejíž nastavení se z nějakého důvodu vymyká požadovanému standardu společnosti.²⁹² V případě výše popsaného případu by jednoduchým a méně pracným řešením situace bylo odebrání dítěte z péče matky, a to právě na základě jejího duševního onemocnění. Je pravděpodobné, že by si sociální pracovnice toto stanovisko dokázala obhájit jak před nadřízenými, tak i před veřejností, protože dle Lipskyho medikalizace „... skýtá pracovníkovi ochranu před osobní

²⁸⁹ Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*, s. 88-89.

²⁹⁰ MUSIL, L. *"Ráda bych vám pomohla, ale -- ": dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 45.

²⁹¹ Srov. Tamtéž, s. 45-50.

²⁹² Srov. Tamtéž, s. 51.

odpovědností tím, že za chování klienta činí odpovědný vývoj jeho fyzického nebo psychického zdraví.²⁹³

Mezi další možná dilemata řadí Musil problematiku **množství klientů ve vztahu ke kvalitě služby**. Dilema vychází z nevhodných poměrů na pracovišti, kdy velmi malý počet pracovníků odpovídá za služby příliš velkému množství klientů. Tato skutečnost může vést ke snížení kvality služby, protože na jednotlivé klienty není dostatek času a práce je tak řešena spíše rutinním způsobem.²⁹⁴ Lipsky upozorňuje, že pracovník v těchto situacích „... stojí před *„dilematem mezi poskytnutím služby většímu počtu klientů nebo zachováním kvality služeb.“* Vědí, že s každým jednotlivým klientem by pravděpodobně mohl jednat pružně a přiměřeně jeho situaci. *„Pokud by však takto postupovali s příliš velkým počtem klientů, jejich schopnost jednat pružně by se vytratila.“* Pokud by měla být všem potřebám klientů věnována plná pozornost, nezbyl by čas na další klienty.²⁹⁵ Jedním ze způsobů vyřešení tohoto problému mohou být různá omezování poptávky po nabízených službách nebo odevzdání odpovědnosti na vyjádření jiných odborníků, ze kterých si pracovník vybere ty formulace, které se mu hodí pro snadné vyřešení případu.²⁹⁶

Ve snaze aplikovat toto dilema na případ duševně nemocné matky je jeho specifikace poměrně zřejmá. Případ je velmi osobitý, náročnější na řešení a v případě svého řešení – ponechání dítěte v péči matky také vyžaduje dlouhodobou pozornost ze strany pracovnice. Ta tím vědomě omezila své možnosti věnovat se ostatním klientům, a tím i snížila kvalitu služeb jim poskytovaných. V tomto případě se mohla vyhnout dilematu tím, že by se odkázala na některé negativně laděné posudky například od psychiatra, kde byla zobrazena dřívější psychická labilita matky, a na základě toho dítě z péče matky odebrat.

Jako posílení kvality služby v těchto náročných podmínkách navrhuje Lipsky více angažovat klienta v rozhodování o vlastním případě, další možnosti zkvalitnění nabízí prostřednictvím změny způsobu výuky sociální práce v praxi a také formou snahy nabídnout i jiná řešení než rutinní způsoby jednání a nakonec by mohlo být prospěšné

²⁹³ MUSIL, L. *„Ráda bych vám pomohla, ale --“: dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 52

²⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 61-62.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 62.

²⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 62-63.

například zvýšení pozornosti skupinovým sezením všech pracovníků a společné snahy o zlepšení podoby práce.²⁹⁷

Neutralita, nebo favoritismus a rozhodování se mezi užitím přístupu rovného anebo na základě předsudků mohou být dalšími dilematy v sociální práci. V těchto případech mají sociální pracovníci tendence rozlišovat mezi jednotlivými klienty na základě vlastních úvah, což může znamenat,²⁹⁸ „... že vymezují vlastnosti, podle nichž vymezují klienty do kategorií, a jako příslušníkům těchto kategorií jim potom věnují rozdílnou pozornost. Často se přitom řídí předsudky, které při vnímání klientů uplatňuje širší společnost.“²⁹⁹

Mezi takovéto „škatulkování“ může patřit tendence řadit klienty do skupin dle národnosti (Romové), psychických dispozic (duševně nemocní) či na osoby bez přístřeší, neboť tyto sociální skupiny často patří v očích veřejnosti mezi nejvíce problémové a přesně takto je k nim i ze strany sociálních pracovníků také často přistupováno. Důvodem mohou být dřívější špatné zkušenosti s danou menšinou, strach, nevědomost i obtížná spolupráce. Nic z toho by však nemělo vést k diskriminaci či snaze odradit klienta (výše zmíněná snaha o omezování poptávky). U případu z praxe se zcela zřejmě jedná o situaci, kdy pracovníce mohla dát v danou chvíli přednost méně problémové (favorizované) klientele a věnovat jí (místo zachování nestranného postoje) větší pozornost pouze na základě zaujatosti a předsudků vůči duševně nemocné klientce.

Mezi další dilemata patří užití **kontroly** ze strany sociálního pracovníka v opozici k poskytnutí **pomoci** klientovi. Dilema je založeno na podobě vzájemného vztahu a způsobu dialogu, který může být veden jednostranně (formou monologu) či symetricky, kdy pracovník bere v úvahu názor klienta a nenutí mu svou představu o správnosti řešení situace.³⁰⁰ Systemický přístup mezi nimi rozlišuje, když tvrdí,³⁰¹ „... že pokud děláme klientům něco, co si oni nevyžádali, není to pomáhání, nýbrž kontrola.“³⁰² Mezi

²⁹⁷ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych vám pomohla, ale -- ": dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 75.

²⁹⁸ Srov. Tamtéž, s. 78, 82.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 78.

³⁰⁰ Srov. Tamtéž, s. 90-91.

³⁰¹ Srov. KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*, s. 46.

³⁰² Tamtéž, s. 46.

problémové oblasti řadí problematiku pomoci a kontroly také *Mezinárodní etický kodex sociální práce*.³⁰³

Případ z praxe asociuje spíše kontrolní vztah ze strany sociální pracovnice, avšak v tomto případě i zřejmě nutný, neboť klientka není dostatečně ve všech směrech schopna vhodně rozhodovat o způsobu výchovy dítěte a tento vztah jí v podstatě vyhovuje. Takováto podoba vztahu klient/pracovník je jedním z mála případů, kdy je vhodné a nutné vůči klientovi uplatnit z větší části kontrolu než pomoc pro jeho zdárné vyřešení.

V současné době podléhá sociální práce kritice pro příliš preferovaný administrativní přístup jejích vykonavatelů. Dilema mezi tímto **procedurálním a situačním přístupem** je jednou z dalších komplikovaných situací, ve kterých se pracovník může ocitnout. V podstatě se jedná o způsob přístupu k práci, kdy pracovník může nastavit průběh řešení případu dle stanovených „běžných“ pravidel, nebo ho pojme individuálně vzhledem ke konkrétní situaci. Tlak na spíše jednotný a obecný způsob práce pochází především od vyšších instancí, tedy státu či manažerů sociální práce, nikoli od samotných sociálních pracovníků. Pracovník se v takovéto situaci musí přizpůsobit těmto daným očekáváním, v opačném případě může jednat jako odborník v oboru a hledat řešení vlastním úsilím.³⁰⁴ Na případu z praxe je zřejmé, že pracovnice užila situačního přístupu i vzhledem k tomu, že se jednalo o případ, který není zcela běžný a hrozilo, že by se mohl v budoucnu stát negativním precedentem.

V případě dilematu mezi **materiálním a nemateriálním způsobem pomoci** je spíše myšlena volba mezi akutní a dlouhodobou formou pomoci. Sociální pracovník by měl tedy být schopen odlišit, zda je klient schopen po naplnění bezprostředních požadavků a poskytnutí poradenství dále fungovat soběstačně či je namíste pomoc dlouhodobá, širokospektrální, která má za cíl posílit dovednosti klienta i jeho schopnost stabilizovat si svůj způsob života.³⁰⁵ Kolik pomoci danému klientovi poskytnout patří také mezi časté etické problémy, které zmiňuje *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*.³⁰⁶ Související **etický problém**, který také zmiňuje český kodex,

³⁰³ Srov. NEČASOVÁ, M. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2004, č. 4, s. 31.

³⁰⁴ Srov. MUSIL, L. "Ráda bych vám pomohla, ale -- ": dilemata práce s klienty v organizacích, s. 110-111.

³⁰⁵ Srov. Tamtéž, s. 128-129.

³⁰⁶ Srov. *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky* [online], s. 4.

představuje otázka, „... kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení.“³⁰⁷

Ohledně případu z praxe zvolila pracovnice dlouhodobou formu pomoci a soustředila se především na posílení schopností klientky postarat se o novorozené dítě.

Jedním z nejzávažnějších podob dilemat je rozhodování se pracovníka, zda je vhodné **zasáhnout nebo nezasáhnout**, tedy jednat, nebo naopak. V případě, že se pracovník nakonec rozhodne špatně, hrozí mu buď obvinění ze zanedbání povinností, nebo v opačném případě nařčení ze šíření neoprávněného poplachu. Sociální pracovníci se v takových případech musí³⁰⁸ „... při řešení svěřeného případu vyvarovat dvou chyb. Nesmí jednat „na základě falešného poplachu“, a tím pádem „nesprávně“ zasáhnout. Nesmí se však ani dopustit „nedbalosti“ a „nesprávně nezasáhnout“.“³⁰⁹

Sociální pracovnice byla v případě Jany P. nejvýrazněji vystavena právě této formě dilematu, neboť odebráním dítěte z péče matky mohlo dojít k citové újmě dítěte a z ještě větší části i matky, přičemž mohlo být označeno za zcela zbytečné, neboť péče i dle odborníků za jistých okolností možná byla. Na druhou stranu mohly být následky ještě závažnější, a to v podobě psychického kolapsu Jany P. a jejího možného ohrožení dítěte, pokud by si jej ve své péči mohla ponechat. Sociální pracovnice by v takovémto případě čelila nedožitým následkům, zahrnujícím i trestní řízení proti vlastní osobě.

Další formou dilemat mohou být takzvaná **dilemata strategická**. Musil mezi ně řadí rozpor mezi **veřejným a dílčím zájmem**. Tento konflikt spočívá především v nutnosti pracovníka volit mezi zájmy konkrétních jedinců či ohrožené skupiny a zájmy většího celku. Příkladem může být situace právě v oblasti ochrany práv dětí, kdy pracovníci mohou být nuceni rozhodovat se mezi nepřiměřeným zasahováním do problémových rodin pro zachování dobré pověsti rodinné politiky státu, která tuto metodu doporučuje, nebo postupovat opatrně, ale zároveň tak čelit tlaku a nespokojenosti ze strany vyšších instancí. Dalším strategickým dilematem může být pozice pracovníka při rozhodování o tom, zda přihlídnout spíše **k subjektivnímu zhodnocení způsobu života klienta, nebo se řídit nastavenými parametry**, které jsou výsledkem odborných výzkumů. Jiné konflikty mohou pro sociálního pracovníka nastat

³⁰⁷ Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky [online], s. 4.

³⁰⁸ Srov. MUSIL, L. "Ráda bych vám pomohla, ale -- ": dilemata práce s klienty v organizacích, s. 137.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 137.

v rozhodování se mezi standardním řešením případu a snahou o změnu poměrů ve společnosti a také mezi snahou o změnu klienta či změnu jeho prostředí.³¹⁰

V sociální práci může také docházet k celé řadě etických problémů, které pracovníky mohou psychicky oslabovat či odrazovat od výkonu sociální práce. Kromě těch nejčastějších, které se týkají například zneužívání sociálních dávek, bývá v České republice největším problémem složitý byrokratický systém, který často z pohledu pracovníků řeší zbytečnosti či ideály, ale přesto je v něm mnoho nedostatků nebo v něm přímo chybí zásadní skutečnosti, které by mohly pracovníkům usnadnit práci. Následně pracovník při vši dobré vůli takzvaně schytá rozhořčení klienta a znechucené jsou ve výsledku obě jednající strany.

Mezi etické problémy zmíněné v českém etickém kodexu patří otázka, kdy je vhodné zahájit sociální intervenci vzhledem k občanům, skupinám či obcím a kdy naopak různé podoby pomoci ukončit.³¹¹ K dalším problémům může dojít v rámci „... střetu zájmů samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta, při konfliktu klienta a jiného občana, při konfliktu mezi institucí či organizací a skupinou klientů, při konfliktu zájmu klientů a ostatní společností, při konfliktu mezi zaměstnavatelem a jeho sociálními pracovníky.“³¹²

K dalším etickým problémům v sociální práci může docházet v oblasti sexuálních (i přátelských) vztahů sociálních pracovníků s (bývalými) klienty či lidmi z jejich okolí, neboť to může vážně narušit řešení problému klienta i poškodit jeho osobu. Další etický problém může představovat klient se sebevražednými sklony. V těchto případech by měl sociální pracovník postupovat se zvýšenou obezřetností, důsledností, svědomitostí a zejména neodkládat řešení případu.³¹³

3.7 Pokus o redefinici významu etiky v sociální práci

Tato podkapitola představuje shrnutí výše uvedených poznatků a nabízí především jiný pohled na význam etiky v sociální práci.

³¹⁰ Srov. MUSIL, L. *"Ráda bych vám pomohla, ale -- ": dilemata práce s klienty v organizacích*, s. 154, 158, 163, 164, 173, 181.

³¹¹ Srov. *Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky* [online], s. 3-4.

³¹² Tamtéž, s. 4.

³¹³ Srov. OLÁH, M., SCHAVEL, M., ONDRUŠOVÁ, Z., NAVRÁTIL, P. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie, metód sociálnej práce*, s. 163-165.

Etika v profesi:

Etika v sociální práci ve všeobecném měřítku nabízí oporu v orientaci v profesi. Úkolem sociální práce je najít spravedlivé a uspokojivé řešení pro klienta. To vyžaduje též schopnost odhalit, kdy a jak jsou porušována lidská práva.

Význam i vliv etiky na sociální činnost též není omezen hranicemi států, neboť etika pomáhá usnadnit sociální práci v kontextu hodnot jiných společností, kultur, náboženství, etnik či národností. Zároveň pomáhá přizpůsobit sociální činnost vzhledem k různorodosti cílových skupin a nabízí takové způsoby a formy pomoci, které pro danou klientelu představují nejvhodnější a nejkvalitnější podobu spolupráce i vyřešení situace.

Etiku i sociální práci spojuje úsilí o lidské blaho a jejich vhodně nastavená spolupráce a provázanost může vést k ideální teoretické i praktické podobě této pomáhající profese. Ke správnému sjednocení těchto dvou věd v praxi může též dopomoci pouhá výměna názorů či sdílení informací ze strany odborníků, představitelů profese i budoucích pracovníků (studentů). Sociální práce se také vyznačuje jistou obsáhlostí a etika může být cestou, jak v této roztržité kultuře udělat pořádek.

Oporu pro úspěšnou praxi mohou znamenat různé druhy univerzálních etických dokumentů, kterých však pro praxi není příliš mnoho k dispozici. Jedním z mála takových dokumentů, které pomáhají ve výkonu sociální práce, je *Etický kodex sociálních pracovníků České republiky*, který však nenabízí příliš velkou podporu v etické oblasti. Nemalý vliv na dobrou praxi mají také dlouholeté, avšak často mechanické přístupy pracovníků, ale i naopak svěží přístupy pracovníků nových. Kvalita profese, pověst i důvěra v ní však není v současné době příliš zřetelná.

V současnosti tedy etika nabízí cestu pro tolik potřebné zkvalitnění sociální činnosti, což může mimo jiné vést i k získání úcty k profesi, k získání větších kompetencí pro její vykonavatele, a co je nejdůležitější, může znamenat obnovení důvěry v profesi samotnou.

- Etika představuje jeden ze základních principů sociální práce. Je součástí jejich metod, zásad, cílů, má zásadní podíl na identifikaci etických aspektů činnosti a vede tak ke správným rozhodnutím;
- Úkolem etiky je hodnocení lidského jednání, jehož měřítkem je dobro a zlo. Se sociální prací ji přímo spojuje společné úsilí o lidské blaho a štěstí a jejich propojením

lze v současnosti dosáhnout tolik potřebného zkvalitnění profese. Příkladem může být větší důraz na její etické aspekty a snaha o jejich rozšíření v profesi;

- Etika a etické hodnoty pomáhají utvářet identitu sociální práce, představují spojnici mezi teorií a praxí i mezi jednotlivými částmi v profesní kultuře a tím i pomáhají lépe se orientovat ve všech oblastech profese. Průběžná snaha o rozpravu o důležitosti etiky zejména v těchto důležitých segmentech profese ze strany profesionálů může tyto její dispozice výrazně posílit;

- Etika představuje pro sociální práci příležitost zaměřit se na všechny cílové skupiny klientů s důrazem na skutečnost, že je důležité nebrat zřetel na jakékoli kulturní, sociální, osobnostní či zdravotní rozdíly;

- Posílení charakteru sociální práce o etické aspekty může vést ke zvýšení prestiže i důvěryhodnosti sociální práce z pohledu veřejnosti;

- Etický kodex profese je na jednu stranu pro sociálního pracovníka přínosný, avšak jako etická opora pro praxi je nedostačující. Větším přínosem mohou v tomto směru být pro pracovníka jeho nabyté zkušenosti v oboru, které zcela automaticky aplikuje. To však neznamená, že nezkušený pracovník paradoxně nemůže přispět svým novým pohledem na danou problematiku a nabídnout tak eticky „lepší“ řešení.

Etika v osobě sociálního pracovníka:

Sociální pracovník nastavuje pomyslné zrcadlo sociální práci, jehož prostřednictvím profesi vnímá veřejnost a následně ji i hodnotí. Jediná chyba jediného člověka tak může otrástit důvěrou v tuto profesi a následně ji zdiskreditovat v očích veřejnosti, neboť v dnešní době velké moci internetových médií, sociálních sítí i televizních zpravodajství je téměř jisté, že žádná nedokonalost či omyl nezůstanou přehlédnuty. Této nepříznivé situaci navíc nepomáhá, že velké množství čtenářů vůbec nebere v potaz skutečnost, že mnoho textů nebo reportáží nemusí být (třeba i částečně) pravdivých, navíc se nikdo nesnaží dané problematice ani porozumět. Tato předpojatost a hltání bulvární stránky informací namísto pátrání po adekvátní skutečnosti též přímo vede ke ztrátě důvěry (nejen) v sociální práci.

Na sociálním pracovníkovi tedy spočívá velká zodpovědnost vzhledem ke kvalitnímu výkonu profese, vůči klientům a především vůči sobě samému. Pracovník by si měl uvědomovat důležitost etických hodnot, měl by být schopen se s nimi ztotožnit, mít je v úctě a vytvořit si tak vlastní kvalitní žebříček hodnot. Ten je spolu s etickým

předporozuměním, kterým by měl být obdařen každý člověk, předpokladem pro porozumění hodnotám samotné profese.

Ztotožnění se s hodnotami sociální práce může poté pracovníka dovést k pochopení poslání i cílů sociální práce i k porozumění jeho vlastní činnosti na konkrétním pracovišti. Zároveň jej vede i k větší motivovanosti ve výkonu profese. Správným pochopením a ztotožněním se s hodnotami povolání pracovník dále může uplatnit schopnost jednat v souladu s profesním étosem, vůči jehož dodržování se zavázal a ve svém chování tak následně prokazovat, že je vůči jeho dodržování odpovědný. Pokud pracovník není schopen takového mravního jednání, nemůže být v jeho sociální činnosti přítomna ani schopnost individuální odpovědnosti.

Oproti tomu bez vlastního, pevně ukotveného hodnotového systému nemůže být pracovník schopen pochopit étos profese, respektovat jej a následně dle něj i jednat. V kontextu jeho profesního výkonu se ztrácí kvalita práce, chybí tolik potřebná etická motivovanost, to jest ochota a dobrá vůle pomáhat, což může pracovníka dovést až k syndromu vyhoření. Dalším problémem může být, že pracovníci si často neuvědomují, jaké hodnoty jsou v profesi důležité, neumějí správně definovat jejich význam či je zohlednit v praxi.

Sebezdokonalování, seberealizace i průběžné rozvíjení schopností prostřednictvím porozumění etickým hodnotám, hodnotám mezilidských vztahů jako jsou nezištné, nesobecké jednání, prosociálnost, či prostě láska, by měly být hlavní prioritou každého sociálního pracovníka. Tato nejen etická příprava pro výkon profese by měla být součástí též vzdělávání v sociální práci, což může uchazeče o profesi vést k úctě i porozumění k ní a také ke správnému a profesionálnímu přístupu v následné praxi. Stejně tak je neméně důležité užívání ctnostného (spravedlivého, pravdivého, moudrého, umírněného, ale i odvážného) vystupování vůči klientům, sobě samému, vůči profesi, zaměstnavateli i veřejnosti.

Pokud je pracovník schopen chápat a jednat dle vlastních hodnot i hodnot své profese, musí si zároveň uvědomovat i hodnotový systém lidí, na které se jeho práce zaměřuje, tedy klientů. Vědomí, že každý člověk je zcela jiný a má rozdílný systém hodnot vede ve výkonu profese často k situaci, kdy mohou být hodnoty zúčastněných ve vzájemném konfliktu. Pro sociálního pracovníka by mělo být nejdůležitějším cílem zjistit, co je nejvyšší hodnotou pro klienta i ostatní zainteresované v konkrétním případě a na základě toho vystavit řešení případu. Ve vzájemném jednání však nesmí chybět

respekt k vlastním hodnotám i hodnotám profese, dále úcta k důstojnosti vlastní i důstojnosti klienta, což může předcházet předpojatosti a škatulkování na obou stranách.

Kromě patřičného vzdělání a povahových dispozic je to tedy etika, jež pomáhá sociálnímu pracovníkovi lépe odhadnout sebe i klienta, je východiskem pro předcházení vzájemným předsudkům a zároveň navádí všechny zúčastněné ke správnému rozhodování. Pracovníka ponouká k lepšímu výkonu prostřednictvím lidského a mravního vystupování, jímž je schopen dodržovat své povinnosti, avšak zároveň zachovat přiměřeně přátelský přístup. Zároveň sociálnímu pracovníkovi pomáhá eticky se orientovat v dilematických či problémových situacích, kterých není v sociální činnosti málo.

Ke zhodnocení konkrétní životní situace a případu klienta může vždy přispět názor jiného odborníka. Mohou mezi ně patřit kolegové v zaměstnání či jiní specialisté v oboru, odlišný náhled na řešení situace však mohou nabídnout také etické teorie.

Etika tedy přímo ovlivňuje kvalitu sociální práce, a to nejen prostřednictvím kultivace osobnosti sociálního pracovníka i klienta, ale má vliv i na osoby zvnějšku, které nejsou ve sféře jejího aktuálního zájmu, a významně působí i na společenství lidí v určité skupině, obci, komunitě i celkově ve státním zřízení.

- Mezilidské interakce (nejen) v pomáhajících profesích předpokládají uplatnění dobra ve veškerém jednání pracovníka, což je přímo podmíněno etickým uvědoměním i užitím etických zásad a principů. Sociální práci představuje veřejnosti především sociální pracovník, úroveň kvality sociální práce je tedy přímo úměrná jeho schopnostem a morálnímu nastavení;

- Předpokladem kvalitní sociální činnosti je uvědomění si poslání, étosu i cílů práce, k němuž pracovník může dospět vytvořením vlastního systému hodnot i ztotožněním se s hodnotami profese;

- Ztotožnění se s hodnotami i věrnost etickému jednání přímo ovlivňuje úroveň kvality sociální práce a povědomí o etických hodnotách může být prevencí profesních neúspěchů i syndromu vyhoření. Správné nastavení osobního hodnotového systému je též předpokladem pro respekt k hodnotovým systémům druhých lidí (klientů);

- Porozumění (vlastním i profesním) hodnotám vede pracovníka k lepšímu přehledu v problémových nebo dilematických situacích a tím také ke správnému rozhodování;

- Užití etických hodnot významně přispívá k prevenci vzniku předsudků i nepřátelství vůči specifickému typu (skupině, komunitě, menšině atd.) klientů;

- Povědomí o etických hodnotách je předpokladem pro individuální odpovědnost i motivovanost pracovníka. Z toho důvodu je nejen potřeba udržovat si etické povědomí, ale je též nezbytné průběžné rozvíjení etického formátu sociálního pracovníka. Větší důraz na etické aspekty profese by měl být přítomen již v procesu vzdělávání, což může vést i ke zvýšení profesionality pracovníků;

- Etické vzdělávání zároveň přispívá ke ztotožnění se sociální prací, s porozuměním jejímu účelu a pomáhá studentovi v sebepoznání, což v praxi může znamenat sebejisté, odpovědné, předvídaté a spolehlivé jednání;

- Užití etických teorií může nejen nabídnout nové náměty i způsoby řešení sociálních případů. S využitím těch nejnámějších teorií se nabízí zhodnocení míry užítku pro všechny osoby i instituce, kterých se konkrétní případ dotýká. Dále je třeba vzít v úvahu (nejen) životní zkušenosti klientů a též ve všech sférách případu zohlednit hledisko spravedlnosti. Sociální činnost by zároveň měla být vykonávána v přesvědčení, že konat dobro je nejen správné, ale je přímo lidskou povinností, což také **může** vést k vnitřní spokojenosti sociálního pracovníka;

- V dilematických situacích etika předně umožňuje dané dilema rozpoznat a teprve poté pomáhá pracovníkovi rozhodovat se, kterým případům je dobré a účelné se věnovat podrobněji či kterým klientům poskytnout více péče. Dále nabízí podporu při rozhodování se, kdy je vhodné zvolit běžně užívaný či naopak nový postup řešení případu, kdy bude vhodnější klienta podpořit finančně a kdy mu naopak poskytnout podporu dlouhodobou, a též umožňuje zohlednit, na čí zájmy je v danou chvíli důležité brát největší ohled. Etika též nabízí možnost najít střední cestu mezi pomocí a kontrolou.

ZÁVĚR

V současné době se sociální práce ocitla z hlediska své kvalitativní úrovně, prezentace před veřejností i svým samotným nastavením na rozcestí a v těchto svých fragmentech stojí před nutným požadavkem na změnu. Velké množství odborníků se shoduje na faktu, že právě dnes čelí obor kvalitativní krizi, a proto je právě dnes třeba začít tuto „mizérii“³¹⁴ řešit.

V úvodu práce byl vytyčen cíl reflektovat význam etiky pro sociální práci a též přednést argumenty, proč jsou etické aspekty a jejich užití v sociální práci tolik důležité nejen pro praktickou stránku profese. První kapitola sloužila pouze k přiblížení nejdůležitějších etických pojmů, v druhé jsem se poté pokusila definovat sociální práci a její nejpodstatnější aspekty. V následující části jsem již reflektovala samotný význam etiky pro sociální práci, kdy jsem se pokusila aplikovat jednotlivé etické pojmy, teorie či hodnoty na konkrétní případy z praxe tak, aby byl tento význam co nejvíce zřejmý. Podobný způsob aplikace etiky na situaci v praxi jsem využila také pomocí nejznámějších etických dilemat, která mohou v reálu nastat. Současně jsem se pokusila vymezit, proč je důležité zahrnout do přípravy na zaměstnání též výuku etiky a také zdůrazňuji, jak moc je potřebné její širší zahrnutí do dokumentů sociální práce.

V práci jsem zohlednila především názory a pohled odborníků na danou problematiku a na tomto základě jsem se pokusila předefinovat význam etiky v sociální práci. Domnívám se, že praktické užití tohoto sběru dat a jejich aplikace na konkrétní případ, nabídly jiný rozšířený pohled na význam této vědy v profesi.

Mezi nejvýznamnější teze, které jsem shrnula v poslední části práce, patří zjištění, že sociální práci s etikou spojuje daleko více než jen společný smysl a cíl, neboť profese přímo vyžaduje účast etiky už od samotného určení vlastní identity až po proces rozhodování. To mimo jiné vede k eticky správnému vyústění konkrétních případů, ke spokojenosti pracovníka i klienta a nabízí tak dojem kvalitně provedené sociální práce v její ideální podobě. Výsledky zároveň ukázaly, že posílení vlivu etiky v sociální práci a její širší zahrnutí do praxe může znamenat tolik potřebné zvýšení kvality i prestiže.

Etika se kromě snahy o dosahování blaha pro ostatní lidi zabývá také snahou nastítnit správné mezilidské jednání. Jelikož je sama sociální činnost na vzájemné

³¹⁴ Pozn. Taktó období krize označuje ve svém článku BALÁŽ, R. Možnosti dosahování oborových zájmů sociální práce v organizacích zaměstnávajících sociální pracovníky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 3, rozsah stran 42-60.

interakci a komunikaci lidí v podstatě založena, jsou etické hodnoty, teorie či etické povědomí i vzdělávání důležité především pro samotného sociálního pracovníka. Jak dále zobrazuje poslední část práce, etika může být velkou oporou při jednání s jakýmkoli typem klienta a nabízí cestu k důstojné, úctyhodné a nediskriminační podobě jakékoli formy pomoci. Pracovník je zároveň schopen lépe chápat poslání své činnosti, práce jej více naplňuje, neboť je správně motivován a současně je více chráněn proti selhání v očích veřejnosti i před sebou samým (zklamání, rozčarování, syndrom vyhoření). Práce dále ukazuje, že i etické teorie mohou být pro sociální práci přínosné (nejen) v procesu rozhodování se v rámci případu. Výsledky výzkumu dále ozřejmují, že prostřednictvím etiky může dojít nejen k uvědomění si existence určitých dilemat, ale také k nalezení cesty pro jejich řešení s eticky uspokojivým výsledkem v individuální rovině.

Z výsledné podoby práce dále vyplývá, že také výuka etiky má pro sociální práci velký význam a že v České republice není tento důležitý předpoklad pro výkon profese ve vzdělávání zanedbán. Práce zároveň ukazuje, že důležitost etických aspektů si pracovníci lépe uvědomují až při výkonu samotné profese, i když jejich praktické využití není ideální. Jednou z příčin může být nedostatečné zdůrazňování a reflexe etických principů a hodnot, jak v oficiálních dokumentech sociální práce, tak i v profesní komunikaci.

Ve své práci jsem se pokusila nastínit, jak je etika a etické povědomí významné pro sociální práci, což sice poukázalo na jisté nedostatky této profese i potřebu zvýšení kvality, avšak do určité míry z výzkumu také vyplývá, jakým způsobem a do jaké míry může právě etika k těmto nutně požadovaným změnám přispět.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Knižní publikace

ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství a vydavatelství, 1994. ISBN: 80-7113-111-3.

ARISTOTELES, *Etika Nikomachova*. Praha: Rezek, 2013. ISBN: 978-80-86207-35-3.

BAKOVÁ, D. Etika v práci sociálního pracovníka. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. ISBN: 978-80-87182-13-0, rozsah stran 82-92.

BLÁHA, I. A. *Ethika jako věda – úvod do dějin a teorie mravnosti*. Plzeň: PROSUM, 1991. ISBN: 80-7108-023-3.

BANKS, S. *Ethics and Values in Social Work*. Basingstoke: PALGRAVE MACMILLAN, 2012, ISBN: 978-0-230-30017-0.

BRNULA, P. Etický kódex sociálních pracovníků. Reálna potreba praxe alebo len nevyhnutnosť. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. ISBN: 978-80-87182-13-0, rozsah stran 40-51.

DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a důstojnost v sociální práci. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. ISBN: 978-80-87182-13-0, rozsah stran 23-29.

FISCHER, O., JINEK, J. Etika sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 154-158.

FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, 2008. ISBN: 978-80-904137-3-3.

FROMM, E. *Člověk a psychoanalýza*. Praha: Svoboda, 1967. ISBN: neuvedeno.

HENRIKSEM, J., VETLESEN, A. J. *Blízké a vzdálené*. Brno: Albert, 2000. ISBN: 80-85834-85-5.

HREHOVÁ, H. *Etika – sociálně vztahy – společnost*. Bratislava: VEDA, 2005. ISBN: 80-224-0849-2.

GLUCHMAN, V. *Člověk a morálka*. Prešov: LIM, 2005. ISBN 80-89012-03-5.

JANDEJSEK, P., KOMBERCOVÁ, Z. Lidská práva a sociální spravedlnost v sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, 2008. ISBN: 978-80-904137-3-3, rozsah stran 95-113.

JANEBOVÁ, R. Pomoc. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 207-208.

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: TRITON, 2003. ISBN: 80-254-329-6.

JINEK, J., FISCHER, O. Filosofické základy sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 151-153.

KANT, I. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976. ISBN: neuvedeno.

KIŠŠ, I. *Sociálna etika*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2006. ISBN: 80-223-2127-3.

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese: psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese*. Praha: Portál, 1997. ISBN: 80-7178-150-9.

KŘIŠŤAN, A. Humanita. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 201-202.

KŘIŠŤAN, A. Pastorec a sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 149-151.

KŘIŠŤAN, A. Praktická teologie a sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 147-149.

LEVICKÁ, J., LEVICKÁ, K. Popoluška, alebo etika slovenskej sociálnej práce. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. ISBN: 978-80-87182-13-0 rozsah stran 13-22.

MACHULA, T. Důstojnost. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 204-206.

MACHULA, T. Sebeurčení a autonomie jedince. In FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, 2008. ISBN: 978-80-904137-3-3, rozsah stran 135-141.

MACHULA, T. Solidarita. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 203-204.

MACHULA, T. Základní etické teorie. In FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, 2008. ISBN: 978-80-904137-3-3, rozsah stran 46-58.

MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. ISBN: 978-80-87182-13-0.

MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7.

- MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O. A KOL. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN: 80-7178-473-7.
- MUSIL, L. *"Ráda bych vám pomohla, ale -- ": dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.
- NAVRÁTIL, P. Současné pojetí a dilemata disciplíny. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001. ISBN: 80-7178-473-7, rozsah stran 183-192.
- NEČASOVÁ, M. Profesionalismus a etické kodexy v sociální práci. In FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK - Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická, 2008. ISBN: 978-80-904137-3-3, rozsah stran 72-94.
- NEČASOVÁ, M. Profesionální etika. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN: 80-7178-548-2, rozsah stran 21-49.
- NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2001. ISBN 80-210-2673-1.
- OLÁH, M., SCHAVEL, M., ONDRUŠOVÁ, Z., NAVRÁTIL, P. *Sociálna práca – vybrané kapitoly z dejín, teórie, metód sociálnej práce*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Katedra sociálnej práce, 2009. ISBN: 80-969449-6-7.
- PAULÍK, K. A KOL. *Uplatnění věd o člověku v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2005. ISBN: 80-7042-690-X.
- PESCHKE, K. *Křesťanská etika*. Praha: Vyšehrad, 1995. ISBN: 80-7021-331-0.
- PETRUSEK, M. A KOL. *Velký sociologický slovník II*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN: ISBN 80-7184-310-5.
- PŘÍKASKÝ, J. V. *Učebnice základů etiky*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN: 80-7192-505-5.
- REAMER, F. G. *Social work values and ethics*. New York: Columbia University Press, 2006. ISBN: 978-0-231-13789-8.
- ŘEZNÍČEK, I. *Metody sociální práce: podklady ke stážím studentů a ke kazuistickým seminářům*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 1994. ISBN: 80-85850-00-1.
- ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice: Libor Musil v nakl. Albert, 2008. ISBN: 978-80-7326-145-0.
- THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. ISBN: 80-7178-806-6.

TOMEŠ, I. Lidská práva jako východisko sociální práce. In MATOUŠEK, O. A KOL. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN: 978-80-262-0366-7, rozsah stran 158-162.

TRUHLÁŘOVÁ, Z., KVĚTENSKÁ, D. Vybrané aspekty sociální práce se seniory. In MÁTEL, A. A KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Institut mezioborových studií Brno, 2010. ISBN: 978-80-87182-13-0, rozsah stran 157-162.

TUGENDHAT, E. *Přednášky o etice*. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN: 80-7298-086-6.

ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON, 2005. ISBN 80-86429-36-9.

Odborné články

BALÁŽ, R. Možnosti dosahování oborových zájmů sociální práce v organizacích zaměstnávajících sociální pracovníky. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 3, rozsah stran 42-60.

FLÍDROVÁ, M. Problematika aplikace profesních hodnot v sociální práci. *Caritas et veritas*, 2015, č. 5, rozsah stran 154-161.

FLÍDROVÁ, M., OPATRŇÝ, M. Role hodnot v identitě sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2014, č. 2, rozsah stran 118-126.

MACHULOVÁ, H., MACHULA, T. Nedostatečná definice pojmu „hodnota“ jako zásadní problém etiky sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2009, č. 1, rozsah stran 97-104.

NEČASOVÁ, M. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2004, č. 4, rozsah stran 31-34.

NEČASOVÁ, M., MUSIL, L. Pracovní podmínky a dilemata pomáhajících pracovníků. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, č. 3, rozsah stran 57-71.

OPATRŇÝ, M., FLÍDROVÁ, M., SÝKOROVÁ, A. Návrat ke klientovi: K současnému hledání smyslu sociální práce. *Caritas et veritas*, 2015, č. 5, rozsah stran 144-153.

ŠKULECOVÁ, A., JANKOVSKÝ, J. Význam etických aspektů práce v pomáhajících profesích. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2004, č. 4, rozsah stran 54-61.

ŠRAJER, J. Etika a požadavek komplexnosti v sociální práci. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2012, č. 3, rozsah stran 81-88.

ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. *Sociální práce/Sociálna práca*, 2006, č. 2, rozsah stran 109-113.

Sborníky

BROZMANOVÁ GREGOROVÁ, A. Základné predpoklady morálneho jednanja v sociálnej práci. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN: 978-80-7435-037-5, rozsah stran 378-383.

FILOVÁ, Z., LEVICKÁ, J. Etické problémy v sociální práci. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN: 978-80-7435-037-5, rozsah stran 126-131.

HROZENSKÁ, M. Fenomén hodnot v práci se staršími lidmi. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN: 978-80-7435-037-5, rozsah stran 132-139.

KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN: 978-80-7435-037-5.

LEVICKÁ, J. Etické dilemy sociální práce. In KAPPL, M., SMUTEK, M. A TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Etika sociální práce: sborník z konference VI. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové, 16. až 17. října 2009*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010. ISBN: 978-80-7435-037-5, rozsah stran 13-24.

Elektronické dokumenty

Gaudium et spes [online]. [cit. 2017-02-20]. Dostupné na WWW: http://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_const_19651207_gaudium-et-spes_cs.html.

JAN XXIII. *Pacem in terris* [online]. [cit. 2017-02-20]. Dostupné na WWW: http://www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/PacemInTerris.htm.

Etický kodex společnosti sociálních pracovníků České republiky [online]. Praha: Společnost sociálních pracovníků ČR, [cit. 2017-04-22]. Dostupné na WWW: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/eticky_kodex_ssprc.pdf.

Mezinárodní etický kodex [online]. Praha: Společnost sociálních pracovníků ČR, [cit. 2017-04-28]. Dostupné na WWW: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/mezinarodni_eticky_kodex.pdf.

Bible online - Bible21 [online]. [cit. 2017-02-25]. Dostupné na WWW: <http://www.bible21.cz/online#>.

MPSV.CZ : Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. Praha: Společnost sociálních pracovníků ČR, [cit. 2017-03-12]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/cs/>.

Zákony

Zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, 2006, ve znění platném k 1. 1. 2017.

ABSTRAKT

KAŠPAROVÁ, J. *Význam etiky v sociální práci*. České Budějovice 2017. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce: doc. Jindřich Šrajfer, Dr. theol.

Klíčová slova: Etika, morálka, svědomí, mravnost, svoboda, etické hodnoty, ctnosti, sociální práce, vzdělávání, etické problémy, etická dilemata, etický kodex, etické teorie

Diplomová práce *Význam etiky v sociální práci* se věnuje objasnění významu etiky v sociální práci, soustřeďuje se na důležité teoretické znalosti v oblasti etiky i etických pojmů a jejím cílem je poukázat na možnosti využití etických hodnot, teorií či ctností v profesní praxi. Práce je zaměřena na představení důležitých etických pojmů a etických hodnot, dále na současnou podobu sociální práce, osobnost sociálního pracovníka, úroveň i důležitost vzdělávání a různé příklady možných etických problémů či etických dilemat, které se v praxi sociální práce mohou vyskytnout. Práce vychází z předpokladu, že současná sociální práce se nachází v období krize a její nastavení vyžaduje změnu.

ABSTRACT

The importance of ethics in social work

Key words: Ethics, morality, conscience, freedom, ethical values, virtues, social work, education, ethical issues, ethical dilemmas, ethical code, ethical theories

The diploma thesis deals with the elucidation of the importance of ethics in social work. It focuses on important theoretical knowledge in the field of ethics and ethical concepts and its aim is to point out the possibilities of using ethical values, theories or virtues in professional practice. The work is focused on the presentation of important ethical concepts and ethical values, the contemporary form of social work, the personality of the social worker, the level and importance of education, and various examples of possible ethical problems or ethical dilemmas that can occur in the practice of social work. This thesis is based on the assumption that current social work is in a crisis and its setting requires change.